

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS AARBOG

1947

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1947

NORDISKE LANDES BOGFORLAG
FREDERICIA

Redaktionsudvalg:

Lærer *Rasmus Mortensen*, Lindeballe, Gadbjerg (Formand).

Overbibliotekar *E. Ebstrup*, Kolding.

Apoteker *Arnold Hansen*, Børkop.

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri, Kolding.

INDHOLD

	Side
<i>C. V. Petersen</i> : Vejleborgere og deres By ca. 1780—1828	5
<i>Aug. F. Schmidt</i> : Bidrag til Harte Sogns Historie	67
<i>Marius Hansen</i> : Bidrag til Uldum og Langskov Sognes ældste Præstehistorie	102
<i>Arnold Hansen</i> : Da Vejle var besat af Wallensteins Tropper	115
<i>Arnold Hansen</i> : Da Ribes Stiftamtmand foretrak at bo i Vejle	121
<i>Sigvard Skov</i> : To gamle Brønde i St. Andst	125
<i>Ejnar Jørgensen</i> : Smaatræk fra Gadbjerg Sogn	131
<i>Frode Aagaard</i> : Jørgen Jensen-Klejs	140
<i>Th. N. Holt</i> : Holger Buhl, Lille Velling	144
<i>E. Ebstrup</i> : Litteratur om Vejle Amt	147
Vedtægt for V. A. h. S.	149
Forretningsorden	152
Aarsberetning	154
Regnskab	156

VEJLEBORGERE OG DERES BY ca. 1780—1828

VED C. V. PETERSEN

Slutningen af det 18. Aarhundrede var for Danmarks Vedkommende en rolig og lykkelig Tid. Medens Ufred og Krige rasede i mange andre Lande, blomstrede vor oversøiske Handel stærkt op og naaede et hidtil ukendt Omfang. Samtidig blev der herhjemme gennemført saa betydningsfulde Foretagender som Stavnsbaandets Løsning og Ophævelse af Jordfællesskabet, og med disse Landboreformer fulgte saa Hovveriets Afskaffelse og Gaardenes Udflytning. Saa vel for Land som for By havde Danmark en Række Opgangsjaar.

Men saa vendte Bladet sig.

Christiansborg Slots Brand i 1794 og den store Ildebrand i København det følgende Aar føltes som nationale Ulykker. Men det var dog først med det nye Aarhundredes Begyndelse, at Landet for Alvor blev ramt, idet vi ulykkeligvis blev draget med ind i Napoleonskrigene. Her skal kun mindes om Aarene 1801 og 1807 samt vor paafølgende langvarige og haabløse Krig med England.

Den store Statsbankerot i 1813 var Kulminationspunktet for den Elendighed og Fattigdom, vort Land efterhaanden var sunket ned i.

Og saa mistede vi Norge i 1814.

Først omkring 1830 havde Landet saa nogenlunde forvundet de værste af disse Landsulykker.

Hvorledes var nu Forholdene i det lille Vejle i dette Tidsrum? Vor By, som i 1780 næppe havde flere end ca. 800 Indbyggere, førte paa den Tid endnu et næsten middelalderligt Liv. Et af de første Tegn til en begyndende Fremdrift var Opførelsen af det Raadhus, som netop fra 1780 afløste det gamle »Kloster-Raadhus«. Borgerne omgikkes derefter med Planer om at faa bygget en Stenbro over Sønderaaen, at anlægge en ny Kirkegaard og en Havn ude ved Fjorden, samt at forbedre Læge-, Apotek- og Skolevæsen.

Men saa indtraf der i 1786 en stor Ulykke for Byen, nemlig den mægtige Ildebrand, som den 23. April ødelagde hele Nørregade og gjorde dens Beboere baade husvilde og fattige.

Det varede mange Aar, inden Byen forvandt denne Ulykke, selv om Gaden blev genopbygget inden Aarets Udgang. Derfor maatte man indtil videre klare sig med den gamle Bjælkebro over Sønderaaen. Stenbroen blev først opført i Aarene 1803—1804.

Indtil 1825 maatte Borgerne fremdeles, som Skik og Brug havde været igennem Aarhundreder, begrave deres døde i Sct. Nicolai Kirke eller i den omkring denne liggende Kirkegaard.

Endelig blev den gamle Havn ved Sønderbro afløst af en ny Havn ved Stranden i 1826.

Ved det 19. Aarhundredes Begyndelse skete der dog altsaa Forbedringer af forskellige Forhold i Byen. Og-saa Apotek-, Læge- og Skoleforholdene blev lidt efter lidt forbedrede.

Og efterhaanden steg Indbyggerantallet, som i 1793

anslaas til ca. 925, i 1801 til ca. 1310 (Garnisonen ikke medregnet). I 1834 havde Vejle 2409 Indbyggere, og i 1840 var Antallet steget til 2705.

Samtidig med den stigende Tilvækst af Befolkningen blomstrede Næringslivet op. Vidnesbyrd om, at Vejle allerede i Tyverne befandt sig i god Udvikling, er bl. a. Oprettelsen af Byens første Pengeinstitut »Vejle Byes og Amts Sparekasse« (2. Juni 1827) og Udgivelsen af Byens første Avis, »Vejle Amts Avis«, som paabegyndtes den 18. Oktober 1828. Oprettelsen af Vejle Amt i 1796 har utvivlsomt ogsaa bidraget til Byens Opkomst. En Embedsbolig for Amtmanden blev dog først opført nogle Aar senere, vistnok først nogle faa Aar før 1820.

»Hammerhus« staar som en ombygget Levning af den gamle Amtmandsbolig, som i sin Tid blev opført af Staten, og hvortil der hørte en mægtig stor Have, som laa i en Bue udenom den gamle, smalle Smøge »Bagsnoge«.

De ældgamle Matrikelsnumre havde en underlig spredt Fordeling paa Ejendommene i Byens ca. 10 Gader.

Jeg vil nu forsøge at give en Oversigt over Vejles Ejendomsbesiddere indenfor Tidsrummet 1780—1828, idet jeg dog maa holde mig til visse bestemte Aar. Jeg vælger 1781, 1791, 1811 og 1828.

Som Grundlag for denne Undersøgelse vil jeg benytte Brandtaksationerne for Vejle Købstad i de paa-gældende Aar, saaledes som jeg har faaet dem tilveje-bragt i Afskrift fra Landsarkivet i Viborg.

I Forbindelse hermed anvender jeg Notater, som jeg — med Henblik paa de gamle Matrikelsnumre — for mange Aar siden havde Lejlighed til at foretage efter »Grundtegning over Weile Kiøbstads Gader og For-

huuse, opmaalt og tegnet Aar 1800 af A. W. Ravn, Landinspektør«.

Det er min Plan at følge den gamle Inddeling af Byen i fire Roder, nemlig Nørregades, Torvegades, Søndergades og Fiskergades Rode, og saa for hver enkelt Ejendom først nævne *det nugældende Gadenummer* og derefter *det tilsvarende gamle Matrikelnummer*. Bag ved disse Numre anfører jeg den paagældende *Ejendomsbesidders Navn og Stilling* (saavidt denne er mig bekendt) *i Aarene 1781, 1791, 1811 og 1828*.

Og endelig følger saa *Ejendommens Taksationssum i Rdl.* for hvert af disse Aar.

Uden for Nørreport var der hverken en Vestergade eller en Nørrebrogade. Der var kun »Vestervejen« og »Østervejen«, som laa omgivet af Haver og Enge. Der eksisterede heller ingen Sønderbrogade. Lige uden for Sønderport begyndte »Koldingvejen«.

Der laa dog tre Bygninger — allerede i 1781 — Øst for Mølleaaen. Senere kom der en fjerde til.

Disse hørte med til Nørregade.

Matr. Nr. 1 var »*Consumptions-Huset*« eller »*Acciseboden*«, beliggende »mellem øster og nørre Port«, med Plankeværk ved Siderne og Stakitporte for »Østervejen« (Horsens Landevej) og »Vestervejen«. Denne Ejendom var »Kongens«, og dens Taksationssum var i 1781 og 1791 kun 50 Rdl. I 1811 var den takseret til 350 Rdl., og i 1828 til 660 Rdl.

Matr. Nr. 2. *Hospitalet* (under Ribe Stiftsøvrighed) var i de samme fire Aar takseret til henholdsvis 3250, atter 3250 Rdl., derefter 4850 og endelig 7400 Rdl.

Matr. Nr. 3, som laa paa den Grund, der nu optages af »Sct. Thomas-Apotek«, vil blive opført paa nedenstaaende Fortegnelse.

Den fjerde Bygning uden for Nørreport var det

senere saakaldte »Madam Grytters Hus«. Det maa være bygget omkring Aaret 1800 og havde Matr.-Nr. 171. Denne Ejendom »tæt uden for Nørreport ved den nordre Side« ejedes i 1811 af Søren Sørensens Enke, og dens Forsikringssum var 450 Rdl.

I 1828 hedder Ejeren Peder Hansen Grytter (formodentlig Søn af Hans Henric Grytter, som i 1791 ejede en Gaard i Torvegade), Forsikringssummen var da 1190 Rdl.

I mange Aar vedblev man at regne denne Gaard med til Nørregade. (V. B. H., Side 302.)

Orienterende Bemærkninger.

For de fleste Ejendommers Vedkommende optager Oplysningerne for de paagældende fire Aar (altsaa for 1781, 1791, 1811 og 1828) *kun een Linie for hvert Aar*. De fire Ejendomsbesidderes Navne følger saaledes i kronologisk Orden efter hinanden.

Men nogle Ejendomme er i Tidens Løb blevet delte, nogle beliggende i Grønnegade og Fiskergade er blevet stærkt udparcellerede. Dette gælder f. Eks. »Gammelt Matrikelsnummer 158« i Grønnegade. Her bruger 1781 een Linie, men 1791, 1811 og 1828 henholdsvis to, tre og otte Linier. (De otte Parceller, som Nr. 158 var delt i, har nu hver sit Gadenummer, nemlig de ulige Numre fra 15 til 29.)

Andre Ejendomme er til Modsætning blevet større i Tidens Løb ved *Sammenlægning* af to eller flere Matrikelsnumre. Eksempelvis kan her anføres Konsul Schjøths Ejendom i Nørregade (Gade-Nr. 18, *gammelt* Matrikelsnummer 14 + 19, nugældende Matr.-Nr. 447).

I dette Tilfælde anvendes der to Linier for Aaret 1781, men kun een Linie for hvert af Aarene 1791,

1811 og 1828. Eller for Nørregade Nr. 23 (Matr.-Nr. 295, i sin Tid omfattende to gamle Matrikelsnumre, nemlig 17 og 18): Her anvendes to Linier saavel for 1781 som for 1791, men kun een Linie for hvert af Aarene 1811 og 1828.

Nørregades Rode:

Nørregades østre Side*)

i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

Dæmningen 43	4	1781: Generalinde v. Brockdorff, Officersenke. 450
(Svane-	4a	1791: Gregers Hansen, Tømrer. 250
apoteket)	b	— Jørgen Bang. 1500
og	4a	1811: Nicolaj Wolff, Hattemager. 490
Nørregade 28	b	— P. Seest, Amtsfuldmægtig. 2920
	4a	1828: Helsted, Hattemager. 540
	b	— P. Seest, Prokurator. 4190
26	9	Jens Bygs Enke. 90
		Jens Jensen Byg, Skomager. 350
		Samme. 350
		Erik Pedersen Post. 940
24	10	Clemen Olesen. 130
		Provstinde Neuchs, Præsteenke. 800
		Johan Didric Torniede, Sadelmager. 1320
		Morten Knudsen, Guldsmed. 1370
22	12	Laurs Thomsen, Grovsmed. 340
		Laurits (Laurs) Thomsen. 1200
		Fru Mühlenfort. 1750
	12a	Johan Gotfried Hahn, Slagter. 1130
	b	Johan H. Friderich Bartram, Skomager. 1280
20	13	Grejs (Gregers) Jepsen, Avlsbruger, Hjulmand. 230
		Laurs Jyde, Avlsmand. 600
		Lars Jyde. 990
		Hendrik Dalgas, Brandinspektør, Farver. 3170

*) De første Tal er Gade Nr i 1947. de næste gl. Matr.-Nr.; derefter følger Ejerens Navn og Stilling og tilsidst Ejendommens Taksationsværdi i Rdl.

- 14 Mathias Dynnesen, 150
- 19 Hr. Cancelliraad G. Fleischer, Byfoged og Herredsfoged. 700 1781
- 18 14 + 19 Søren Møller. 1450 1791
- 14 + 19 Ingvar Smidt, Købmand. 2960 1811
- 14 + 19 Etatsraad P. Hersleb, By- og Herredsfoged. 3880 1828
- 16 20 Jomfru Linnemann (Henrich Linnemanns Søster). 1030
- Søren Langballe, Købmand. 3400
- Ole Petersen, Købmand. 4580
- Madame Woldemar, Enke efter Købmand H. H. Wolde-
mar. 14450
- 14 21 Jens Nielsen Wilstrup, Øl- og Brændevinshandler. 420
- Christen Qvist, Vognmand. 1060
- Samme. Avlsmand. 1200
- Hans Tolder, Vognmand. 2020
- 12 26 Hans Tørring Skomager. 180
- Hans Hansen Soele, Skræder og Værtshusholder. 900
- Hans Soele, Vognmand. 1140
- Jens J. Kruse Madsen, Købmand. 2430
- 10 27 Jens Dumme. 60
- Jens Jensen Dumme. 220
- Samme. 230
- E. Sørensen, Musiker. 360
- 8 29 Anders Nielsen, Bager. 400
- Ole Hansen. 730
- Peder Jensen Vilstrup, Daglejer. 860
- Jens Jensen Post. 1440
- 6 30 Johan Conrardt Hoffmeier, Parykmager. 450
- Samme. 950
- Gregers Mikkelsen, Værtshusmand. 1440
- Jørgen Poulsen, Brændevinsbrænder. 2610
- 4 34 Peder Madsen, Daglejer. 270
- Søren Olesen, Avlsbruger. 820
- 34a Hans Mikkelsen, Vognmand. 890
- b Madame Lundberg. 550
- 34a Søren Tolder, Vognmand. 1250
- b Korporal P. Tranholm, Husejer. 750
- 2 35 Simon Adolphsen, Slagter. 220
- Samme. 1140
- Frue Muderspach. 1800
- Samme. 2160

- Nørregades vestre Side
i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.
- Nørre-
torv
- 1 3 Kæmner Hans Busch, Husejer, Købmand (?). 520
Samme. 620
3a Christen Andersen, Værtshusmand. 1080
b Nicolai Hansens Enke. 800
- Nørre-
gade
- 3a Hans Lorentzen, Købmand og Brændevinsbr. 6970
b Jørgen Haslund, Skomager. 1380
- 35 5 Peder Krage, Avlsbruger, Vognmand. 450
Frideric Krage, Brændevinsbrænder. 1860
Frideric Krages Enke. 2480
Jens Jacob Fevejle, Købmand. 15250
- 33 7 Søren Hansen, Handskemager. 270
Johan With, Farver. 1100
Knud Knudsen, Købmand. 1190
a + b Lars Rasmussen, Rebslager. 1770 — 860
- 31 8 Niels Tørrings Enke. 350
Mads Tørring. 800
Samme. 870
Konsul Andreas Linnemann, Købmand. 1710
- 29 11 Henrich Linnemann, Købmand. 2420
Samme. 5450
Samme. 9920
Konsul A. Linnemann, Købmand. 20.000
- 27 15 Søren Byg. 100
Samme. 150
15 + 16 Rasmus Christensen, Rebslager. 800
15 Jens Lauritsen, Rebslager. 390
- 25 16 Bærenth Hendrichsen, Handskemager. 100
Knud Hansen, Brændevinsbrænder. 270
(16 + 15) Rasmus Christensen, Rebslager. Se ovenfor
16 Anders Andersen, Klejnsmed. 550
- 23 17 Mads Tørring, Rokkedrejer. 90
18 Niels Erlandsen, Skomager. 100
17 Hans Rasmussen. 250
18 Bertel Greves Enke. 140
17 + 18 Christopher C. Præstmark, Urmager. 1020
17 + 18 Samme. 940

- 19 22 Søren Mortensen, Snedker. 400
 Samme. 630
 Chresten Lassen, Brændevinsmand. 1200
- 22a Chr. Lassen, Værtshusmand. 500
 b Lars P. Larsen, Vognmand. 600
- 17 23 Jens Christensen, Daglejer. 200
 Engelbreth Ring, Rebslager. 840
 Vinther, Forvalter. 1860
 J. F. Christens, Distriktskirurg. 3730
- 15 24 Madame Black. 580
 Samme. 2000
 Justitsraad Stenstrup, By- og Herredsfoged. 2780
 Søren Møller. 3910
- 13 25 Niels Christian Dreier, Drejer. 100
 Niels Christensen, Rokkedrejer. 150
 Samme. 180
 Jacob Larsen, Skomager. 300
- 11 28 Laurs (Laurits) Nielsen, Bødker. 170
 Hans Tørring, Skomager. 400
 Simon Jørgensen, Feldbereder. 610
 Christian P. Ernst, Skomager. 900
- 9 31 Peder Ebbesen, Hattemager. 100
 Mathias Pedersen, Pottemager. 300
 Poul Bull, Bager. 790
 Samme. 900
- 7 32 Madame Bierring. 1000
 Samme. 1300
 Oberstløjtnant Lautrups Enke. 3050
 Madame Havemann, Apotekerenke. 3470
- 5 33 Søren Sørensen, Skipper (?). 320
 Jens Sørensen, Vognmand og Brændevinsbr. 1000
 Iver Nyboe, Inspektør. 3140
 Major v. Lilienskjold, fhv. Officer. 4600
- Nørre- 3 36 Jens Jensen. 340
 gade
 eller
 Fleg-
 borg 2 36a Købmand Reichborns Enke. 820
 b Jacob Grytter, Sadelmager. 1400
 36a Købmand Reichborns Enke. 880
 b P. Glud, Købmand. 1900

- Nørre- 1 37 Morten Bierring. 330
 gad e Morten Bierrings Enke. 400
 Nicolaj Andersen, Skomager. 690
 J. Kaysen, Købmand. 1590

Tønnesesgyde (i Nørregades Rode):

- Tønnes
 gyde 2 (Bagbygninger til Nørregade)
 6a J. Jacob Fevejle, Købmand. 300
 b Konsul Linnemann, Købmand. 880 1828

Flegborggyde (i Nørregades Rode):

- Fleg-
 borg-
 gade 4 38 Omfattende 8 smaa Vaaninger paa den nordre Side,
 som beboedes af Smaakaarsfolk.
 Den samlede Taksationssum var i 1828 Rdl. 1300
 Heraf var den største Vaaning takseret til 300 Rdl.,
 og den ejedes af Skræder Christen Lassen Wium).

Torvegades Rode:

Torvegades østre Side
 i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

- 38 169 regnedes i ældre Tid til Grønnegade og hørte da til
 Fiskergades Rode.
 36 42 Frans Trane (Thrane). 160
 Lorentz Mathiasen, Brændevinsbrænder. 400
 Jess Anchersen, Bendrejer. 610
 Bendrejer J. Anchersens Enke. 760
 45 Christian Clemmensen, Pottemager. 210
 Clemen Christensen. 900
 45a Mads Bønnelykke, Skomager. 640
 b Ole Svanberg. Pottemager. 550
 34 45a Niels Smith, Hattemager. 660
 32 b Nicolai Andersen, Skomager. 230
 30 c O. Svanbergs Enke. 510
 28 46 Just Høegh, Væver. 160
 Just Høeghs Enke. 160
 Jørgen Høegh, Væver. 1290
 Christian Høegh, Væver. 1110

- 26 51 Christian Møller. 380
Magr. Jens Riddermann Schiøth, Sognepræst. 3000
Hans Marcussen Ammitzbøll. 4410
Samme. 4430
- 24 52 Hr. Albrecht Philip Fugl, Procurator. 400
Anders Nicolai Bagger, Forvalter. 840
Hans Lorentzen, Købmand og Brændevinsbr. 1540
Samme. 1770
- 22 53 »Hr. Fævejles Sted, beboes af Hr. Tolder Groth«. 1300
Niels Ottesen paa Bierregaard. 2700
Christian Andersen, Bager. 3220
Christian Andersen *Bagger*, Bager (samme Person
som i 1811) 3670
- 20 54 Jens Thomasen. 280
Hans Henric Grytter, Værtshusholder. 900
Hans H. Grytters Enke. 1620
Joh. Schultz. Skomager. 2480
- 18 55 Christian Pedersen, Vognmand. 290
Peder Grønning. 400
Iver Taaning, Købmand. 1790
K. Knudsen, Købmand. 1810
- 16 56 Jens Pettersen Holst, Feldbereder. 50
Samme. 100
Lars Johansen, Consumptionsbetjent. 330
Niels Post. 540
- 14 57 Jomfru Else Testrup. 40
Geert Nielsen. 60
Peter Mandix, Rebslager. 300
Jørgen Christensen, Urmager. 450
- 12 61 Sr. Jens Ahrensberg, Købmand. 750
M. Bang, Musikant. 1400
J. A. Fischer, Købmand. 2520
Samme. Byens Kæmner. 3530
- 10 62 Madame Gaarmann, Enke efter Byfoged G. 450
Samme. 650
Friderich Jul. Chr. Hogrefe, Guldsmed. 1800
Joseph Ballin, Købmand. 1450
- 8 63 Ole (Oluf) Mandix, Snedker. 400
Samme. 1020
Samme. 1100
Guldsmed Hogrefes Enke. 2070

- 6 64 Johan Peter Rothausen, Kobbersmed. 140
 Samme. 300
 Hartvig Mejer »af Vejle«, Manufakturhandler. 1840
 Samme (kgl. Bevilling af 23. Juli 1802). 2340
- 4 65 Sr. Mads Winge, Guldsmed og Herbergerer. 1250
 Mathias Winge (samme). 1300
 Schou, Gæstgiver. 2630
 Niels Worch, cand. theol, Gæstgiver. 5900
- Kirke- 66 +146 Sr. Søren Carstensen, Sadelmager, Brandinspek-
 gade 1-3 tør. 740
 Samme. 800
 Søren Smidstrup, Sadelmager og Avlsbruger. 2080
- 66 Knud Møller, Sadelmager. 1700

Torvegades vestre Side:
 i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

- 17 39 Rasmus Gyldsorf. 180
 40 Jens Poulsen. 80
 41 Christen Møller. 960
 43 Samme.
- 17 39-40 Ritmester v. Hiller, »Brændeviins Verk«. 3180
 41 Ritmester Hiller (hans Bopæl), Brændevinsbr. 2330
 43 Ritmester v. Hiller. 490
 39-43 Poul Langballe, Købmand. 8510
 39-43 Justitsraad Jens Worsaae. Amtsforvalter. 11.860
- 15 44 Hendrich Berntsen. 110
 Hans Henric (Tim), Handskemager. 200
 Samme. (Them). 430
 Morten Andreassen, Skomager. 870
- 13 47 Hans Hansen, Rebslager. 100
 Samme. 350
 Hans Peter Neuhaus, Rebslager. 650
 Samme. 680
- 11 48 Madame Minche. 110
 49 Hr. Proust Neuchs, Sognepræst. 1710
 48 Madame Minche. 200
 49 Claus Thommerup Henriksen. 1710
 48 +49 Frue Bryggemann. 9890 + 6080
 48 +49 Amtmandsbolig, Kongens. 10.810

- (Orla
Lehmanns-
gade Nr. 1)
- 50 Hr. Oberst H. Krabbe. 2000
Oberstinde v. Krabbe, Enke. 3000
Niels Gylding, Købmand. 7030
Samme. 9370
- 7 58 Hr. »Cammer-Raad« Fogh, fhv. Proprietær. 2050
Samme. 2800
Christian Maltha Kragballe, Byskriver. 5300
Samme. 6580
- 5 59 Simon Lindtner, Slagter. 240
Samme. 320
Simon Lindtners Arvinger. 800
Hans Slott, Grovsmed. 1230
- 3 60 Søren Ottosen, Avlsbruger og Vognmand. 510
Samme. 510
Kirkeværge Søren Ottosen. 980
60a Morten Ottosen, Snedkerm., Hospitalsforst. 2450
60b Kirkeværge Ottosens Bo. 1230
- 1 67 Niels Hielm, Bagermester. 1250
Samme. 1600
Christian Hansen, Bagermester. 3700
Samme, Gæstgiver, Stadshauptmand. 5380

Til Torvegades Rode hørte ogsaa Bykvarteret »*Bag Torvet*« (en samlet Betegnelse for de Ejendomme, der havde Matrikelsnumrene 68—79).

Raadhuset (Nr. 68) var i 1781 takseret til 1600 Rdl., i 1811 til 2000, men i 1828 kun til 1270 Rdl.

»Byens Skole« (Nr. 69) laa oprindeligt lige bag ved Raadhuset, og den var i Aaret 1781 kun takseret til 130 Rdl.

I 1794 beskrives den som »en ny Bindingsværks-Bygning bag det nye Raadhus«. Men da ligger Skolen længere tilbage, paa Hjørnet af de to sammenstødende Baggader: Skolegade (som lige bag Raadhuset gik i Retning Øst—Vest) og Datidens Vestergade (som gik paa tværs af Skolegade, idet den var Forbindelsesvej mellem Bagsnoges øverste Ende og Blegbanken). Den

nye Skole beholdt det gamle Matrikelsnummer, og det er øjensynligt det lille gamle Skolehus lige bag Raadhuset, der senere, paa Kort af 1800 og 1823, betegnes som Nr. 170 og da beboes af Daglejere.

Men der gaar ikke mange Aar, førend Skolebygningen atter er for lille og maa udvides, og da Foghs »Friedanske Skole« i 1811 forenes med Byens kommunale Skole, faar det samlede Skolevæsen til Huse i en Bygning af Grundmur, men stadigt beliggende ved det ovennævnte Gadehjørne.

I 1828 takseres »Byens Skole« til 1060 Rdl.

Paa Vestergades vestre Side lige overfor Skolen laa der en Husrække (Matr. Nr. 70—73, sidstnævnte udparcelleret til flere mindre Ejendomme).

Mellem Skolegade og »Blegbanken« (som gik parallelt med hinanden) laa et lille samlet Bykvarter (Matrikelsnumrene 74—79) med Facader mod begge disse Gader. Paa denne Grund ligger i vore Dage Politigaarden, hvis Bagplads endog helt har opslugt den gamle Skolegade og den Grund, hvorpaa Byens Skole laa i hine gamle Dage.

Og Vestergade er nu afløst af den Del af Vedelsgade, som fører forbi Dommerboligen.

Til Torvegades Rode henregnedes ogsaa den vestre Side af Louthyegade (vor Tids Fjellegade). Denne Baggade til Søndergade hed i ældgammel Tid Vestergade, men den fik Navneforandring, da der »bag Raadhuset« opstod en endnu vestligere beliggende Gade, som overtog dette Navn.

Nutidens Vestergade er af meget yngre Dato. I den Tid, her omtales, betegnes denne Gades Forløber som »Vestervejen«, idet den førte vester ud af Byen til Viborg Landevej (Nutidens Vardevej).

Benævnelsen »Louthyegade« kendes allerede fra

omkring Midten af det 18. Aarhundrede (Navnets Oprindelse er ukendt, »gaaet i Glemmebogen«), og det vedligeholdtes til henimod Midten af det 19. Aarhundrede, da det lidt efter lidt maatte vige for det ikke mindre besynderlige Navn »Fjellegade«.

Hvorledes er saa dette Gadenavn opstaaet?

En gammel mundtlig Overlevering hævder, at Navnet skylder sin Oprindelse den Omstændighed, at en derboende Snedker Rasmussen ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede benyttede Gaden temmelig rigeligt til Oplagsplads for sine Materialer (Fjæl). En Bekræftelse herpaa synes man at finde i følgende Oplysning: Efter at Apoteker P. F. Friis i 1837 havde købt Apotekets Naboejendom (Nr. 87) paa Søndergade, averterer han denne til Salg og Nedbrydning. Samme Aar lod han paa en Del af denne Naboejendoms Grund opføre en Mellemløj til Apoteket, og Resten af den købte Grund solgte han faa Aar senere i to Dele, den ene (mod Søndergade) til Vinhandler Tyge Kjær, den anden (mod Louthyegade) til Snedkermester Rasmus Rasmussen (Købekontrakt af 17. April 1845), som i 1839 havde løst Borgerskab i Vejle (V. B. Side 22).

En senere Ejer af sidstnævnte Ejendom, Søren Jepsen, erklærer, at han iflg. Skjøde af 26. Februar 1863 har solgt og afhændet et Stykke af sit Forhus, beliggende paa »Veile Kiøbstads Louthyegade — ogsaa kaldet *Fjellegade*« — til Apoteker H. E. Friis, hvis Baghus støder op til hans Grund.

Matrikelnumrene paa Louthyegades vestre Side var Nr. 80—84 (ligeledes stærkt udparcellerede).

Husejerne saavel i denne Gade som i Vestergade og Skolegade var for de flestes Vedkommende Smaahaandværkere; men her boede ogsaa en Del Enker, nogle Daglejere og andre Smaakaarsfolk.

Man støder her paa saadanne kendte Vejleborger-Navne som Hersom (Hertzum), Berenboum (Birnbäum), Lindtner og Høegh. I 1828 ejer Frands Bernbaums Enke Matr. Nr. 71 i Vestergade (Taksationssum 440 Rdl.), og Gørtler Jens Hersom Matr.-Nr. 80 a i Loutbyegade (430 Rdl.).

Fjellegade eller Loutbyegade 1811 og 1828.

- 80a Møller, Pottemager. 280 (nu nedrevet)
- 6 b Niels Jespersen, Skomager. 250
- 80a Jens Hersom, Gørtler. 450
 - b Christian Pedersen, Pottemager. 430
- 8 81 Anders Pedersen. 200
 - Henning Sørensen, Skrædermester. 330
- 10 82 Anders Andersen, Skoflikker. 250
 - Hans Breeth, Daglejer. 180
- 12 83a Søren Poder, Daglejer. 100
 - b Peder Thomsen, Brødbager. 130
- 83a Peder Pedersen, Daglejer. 180
 - b Peder Thomsen, Bager. 210
- 84a Jens Wilstrup, Daglejer. 160
 - b Jacob Ernst, Daglejer. 100
- 84a Jens Wilstrup. Daglejer. 300
 - b Jessen, Spindemester. 180

Søndergades østre Side

i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

- 1 85 Hr. J. Fæveil, Købmand (hans egen Gaard). 1900
 - Johan Baldewin, Købmand. 4100
 - Peter Bøegh, Købmand. 4600
 - Peter Bøeghs Enke. 5510
- 3 86 Madame Mühlensteth, Apoteker-Enke. 1050
 - Christian Albert Sadolin, Apoteker. 1200
- 86a Madame Anna C. Bruun, f. Fæveil. 1000
 - aa Abrahamsen og Ballin, Købmænd og Garvere. 2450
- 86a Madame A. C. Bruun. 1770
 - aa A. Meyer, Købmand. 3440

- 5 92 Jørgen Ovesen, Feldbereder. 100
 Peder Christensen, Rebslager. 150
 Hans Pedersen, Murermester. 610
 Chr. Ernst's Enke. 480
- 93 Madame Jørgensen. 180
 Niels Lottrup. 300
 Niels Hansen Post, Vognmand. 640
- 7 93a Jørgen Møller, Sadelmager. 390
- 9 b Samme. 520
- 11 94 Thomas Ørum, Vognmand, Avlsbruger. 250
 Johan Gotfried Rehborn, Købmand. 820
 Peter Christian Hansen, Købmand. 2680
 Bertram J. Hansen, Købmand, Kornhandler. 7860
- 13 98 Peder Andersen Puch, Rebslager. 170
 Bertel Ulf, Snedker. 380
 Johannes Slagter, Slagter. 1640
 Søren Smidstrup, Slagter. 1120
- 15 99 Jørgen Hansen, Feldbereder. 130
 Johannes Nielsen, Slagter. 600
 Samme. 1640
 Søren Smidstrup, Slagter. 2340
- 17 100 Christian Madsen. 230
 Hans Christensen, Vognmand. 720
 Ole Petersen, Købmand. 2770
 Peter Chr. Fævejle, Købmand. 3580
- 19 102 Jens Hansen Busch, Tømrer og Snedker. 520
 Samme. 800
 Jørgen Meyer, Snedker. 2180
 P. Chr. Fævejle, Købmand. 3390
- 21 104 Hr. Johan Baldevien, Købmand. 730
 Mathias Bierring, Købmand. 730
 Hans Justesen Høegh, Væver. 860
 Samme. 1150
- 23 106 Jens Hansen Gaarslef. 260
 Thor Mortensen Dahl, Hjulmager og Vognm. 220
 Samme. 1490
 Bendix Hansen, Avlsbruger og Vognmand. 1690
- 25 107 Jens Hansen Post, Vognmand. 80

- 108 Niels Jensen, Skomager. 80
 107 Johannes Olesen, Skipper. 80
 108 Niels Jensen, Skomager. 350
 107 + 108 Johan Christopher Schultz, Skomager. 1160
 107 + 108 Fru Steenstrup, Enke efter Byfoged S. 2000
- 27 109 Søren Therchildsen, Brændevinsbrænder. 80
 110 Hans Henrich Hass, Hattemager. 100
 109 Jørgen Nielsen, Brændevinsbrænder. 400
 110 Lars Madsen, Værtshusholder. 250
 109 + 110 Jørgen Jørgensen, Købm. og Brændevinsbr. 2480
 109 + 110 Niels Jacob Pripp, Købmand. 5910
- 29 114 Laurs »Sognefoged«. 470
 Andreas Jepsens Enke, Brændevinsbrænder. 820
 Jens Ottesen, Tømrmester. 1840
 Morten Bierring, Købmand. 7790

Søndergades vestre Side.

- 86b eksisterede ikke i 1781.
 eksisterede ikke i 1791.
- 2 86b Anton Heinrich Havemann, Apoteker. 7050
 Peter Frederik Friis, Apoteker. 9180
- 4 87 Madame Mühlensteth, Enke, Apoteker. 410
 Madame Tscherning, Enke efter Apoteker T. 410
 Mathias Bierring, Havnefoged. 1270
 Samme, Købmand. 1520
- 6 88 »Peder Bager«, Bager. 90
 Jens Hanssen Post, Avlsbruger, 300
 Mathias Bierring, Havnefoged. 550
 Wedel Heinen, Kaptajn, senere Oberst. 1140
- 8 89 Hans Pedersen Post, Fisker. 170
 Samme. 520
 Caspar Bessenbakker, Købmand. 760
 Caspar Bissenbacher, Galanterihandler. 2180
- 10 90 Hans Mathiesen. 100
 Niels Pedersen, Sadelmager. 180
 Caspar Bessenbakker, Købmand. 320
 Toldbetjent Wendelboes Enke. 420
- 12 91 Niels Laursen (Lauritzen) Kleinsmed. 120
 Samme. 300

- Laurs Nielsen, Vognmand og Brændevinsbr. 600
Lars Nielsen, Vognmand og Brændevinsbrænder. 910
- 14 95 Christian Hendrich Suhr, Avlsbruger. 490
96 Hans Jørgen »Rebslaaer«, Rebslager. 80
95 Johan Groth, Tolder. 650
96 Niss Pedersen, Hattemager. 210
95 + 96 Ingvar Smidt, Købmand. 7100
95 + 96 Ingvar Smidts Enke. 13140
- 16 97 Jess Elbech, Tømrermester. 350
Samme. 570
Jess Elbech (samme), Rodemester. 930
Ingvar Smidts Enke. 900
- 18 101 »Hr. Fævejles Gaard, hvori Kaptajn Michaelsen boer«.
(Consumptions-Inspektøren bor her til Leje). 1600
Madam Fævejle (bor der ikke selv). 1650
Hr. Hans Ditlev Friis, Sognepræsten. 3700
Pastor H. D. Friis' Enke. 2690
- 20 103 Lambrecht Jacobsen. 400
Samme. 400
Anders Søegaard, Vognmand. 990
Anton Heinrich Evers, Bataillonschirurg. 3040
- 22 105 Bertel Ulf, Snedker. 300
Jens Thomsens Enke (efter Skipper Jan T.) 900
Adolph Simonsen, Slagter. 740
Samme. 1210
- 24 11 Hr. Johan Meden (v. Meeden), Procurator og Birke-
dommer. 1200
Hr. Birkedommer Johan Meden. 5040
Ole Petersen, Købmand. 5940
Samme. 10770
- 26 112 I. C. Møller. 220
Gregorius Giørtz, Brændevinsbrænder. 1000
Hans Severin Jensen, Kornh. og Brændevinsbr. 2110
- 112a Samme. 5990
b Samme. 750
- 113 »Synder Toldbod«. 220
»Byens søndre Porthuus«. 220
»Told- og Consumtoins-Huuset (Kongens)«. 210
»Told- og Consumptionshuuset (Kongens)«. 490

Fiskergades Rode

omfattede ikke blot Fiskergade, Foldgade og Møllegade, men tillige hele den Grund, der nu udgør Kirketorvet, og desuden Kirkegade og hele Grønnegade.

Kirkegade var oprindelig kun Navnet paa det lille Stræde, der forbandt Raadshustorvet med »Gammel-Torv«. Og tilmed hørte hele Kirkegades søndre Side ind under Søndergades Matrikel-Nr. 85.

En stor Ildebrand havde i 1739 hjemsøgt denne Del af Byen og bl. a. ødelagt Sognepræstens »Residents« ved Grønnegades østre Hjørne og Kapellanens Bolig ved samme Gades vestre Hjørne.

Disse Grunde laa i mange Aar ubebyggede, saaledes som Byplanen i »Den danske Atlas« (ca. 1769) udviser.

Strækningen fra Grønnegade (Nord for Kirken) ned til Mølleaaen blev i sin Helhed næppe bebygget førend omkring ved Aar 1800 (hvilket bl. a. fremgaar af de høje Matrikelnumre her), og Ejendommene dér blev da betegnede som liggende i »Residentsgade«.

Det meste af det nuværende Kirketorv optoges af den omkring Kirken liggende Kirkegaard (72 Alen i Bredden og højst 130 Alen i Længden). Denne lille Kirkegaard havde Vejle klaret sig med igennem mange Hundrede Aar, og den blev først afløst af Byens nuværende »Gamle Kirkegaard« paa »Holmen« i 1825; men Kirkegaarden ved Kirken blev endnu liggende der med sin Indhegning i en Snes Aar, endskønt den ikke mer blev benyttet ved Begravelser.

Vest for Kirken og Kirkegaardsindhegningen var Pladsen delt mellem det meget lille »Gammel-Torv« og saa et mindre Bykvarter, bestaaende af tre smaa Ejen-

domme (Matr.-Nr. 151, 152 og 153) sønden for Torvet, med Bagplads og Have rækkende helt ned paa Linie med Kirkegaardens sydlige Indhegning.

Her opstod der altsaa en Gade fra Hjørnet af Foldegade og langs med det nuværende Kirketorvs Sydside. Denne Gade hed Møllegade, medens den egentlige Møllegade ofte kaldtes Møllestræde.

Kirkegades Ejendomme
i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

- 1 Se: Torvegade Matr. Nr. 66.
- 3 146 Sr. Søren Carstensen, Sadelmager. 120
Samme. 120
Søren Smidstrup, Sadelmager og Avlsbruger. 240
- 146 + 65 Niels Worch, cand. theol., Gæstgiver (se Torvegade Nr. 4, Matr.-Nr. 65)
- 5 147 Niels Tørrings Enke. 60
Mads Tørring. 80
Ender Ring, Skræder. 210
David Smidt. 180
- 7 148 Hr. Jens Fæveil, Købmand. 100
Christian Glassow, Konsumptions-Betjent. 150
Madame Maren Ustrup Fæveil. 360
Just Høegh, Væver og Detaillist. 360

Den nordre Side af Kirketorvet
i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

- 13 149 Comtesse Frederikke A. de Trampe. 400
Chr. Maltha Kragballe, Byskriver. 1180
- 9 149a Christen Clemmensen, Skræder. 380
- 11 b Madame Stephensen, Skræder. 620
- 13 c Niels Simonsen, Væver. 440
- 9 149a Christen Clemmensen, Skræder. 410
- 11 b Madame Stephensen. 730
- 13 c Andreas Oppenhagen Hansen, Skrædermester, Kap-
tajn for Borgervæbningen. 920

Paa Grønnegades østre Hjørne
(hvor Sognepræstens Residents laa indtil 1739).

- 15 150 Nicolai Henrik Ursin, Regimentsfeldskærer. 480
Samme, Regimentskvartermester. 1180
Mathias Bang. Musikant. 1100
Samme, Organist. 1120

Den øvrige Del af vor Tids Kirkegade havde indtil ca. 1800 været ubebygget (havde hørt til Sognepræstens »Residents«). Hele Strækningen fra Grønnegades østre Hjørne og ned til Mølleaaen kaldtes derefter i over 100 Aar: »Residentsgade« (se denne).

Ejendommene Syd for Gammeltorv
i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

Ejen-
dom-
men
nedlagt
for ca.
100 Aar
siden	151	Hr. Raadmand Baggesen, Byskriver i Kolding, forhen i Vejle 1775—78). 750
Christen Damgaard, Overformynder. 800
Samme. 1490
A. W. Ravn. Landinspektør. 2220
Ligesaa	152	Madame Roesteen, Enke efter Kateket og Klokker Jesper A. Roesteen. 100
Anders (Nielsen) Bager, Bager. 200
Ole Andersen, Klejnsmed. 580
Samme. 690
Ligesaa	153	Ole Frideric. 80
Samme. 80
»Foghs frie danske Skole«. 850
»Catechetens Bolig«. 970

Kirken og den Syd for Kirkegaarden
beliggende Ejendom (»Gammel Latinskole«).

- 154 Byens Kirke. 8000
Samme. 12.000
Samme. 12.150
Samme. 12.000

- Senere nedlagt 155 »Den Kirken tilhørende Vaaning for Catecheten og Chor-Degnen«. 210
 »Den Kirken tilhørende Boepæl for Catecheten og Chor-Degnen«. 330
 Kirkens Ejendom: »Catechetbolig«. 870
 Amtets og Byens Sygehus. 1330

Forbindelsestrædet
 mellem Kirkestræde og Foldgade:

- Kirke- 137 Hr. Jens Fæveil, Købmand. 50
 torvet Madame Fæveil, Købmandsenke. 100
 137a Madame Baldwin, Købmandsenke. 200
 b Johan Henrik Wulfrum, Væver (løst Borgerskab som Skipper 1788). 240
 4 137a Laurs Ørum, Dbm., Amtsvejbetjent. 450
 6 b Johan C. Hvidtfeldt, Fisker. 320
 8 138 Sr. S. Carstensen, Sadelmager. 50
 Søren Carstensen (samme). 50
 Søren Smidstrup, Sadelmager. 280
 Søren Nielsen Thorup, Kæremager. 490

Møllegades østre Side
 (Møllestræde)

i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

- Møllegade 7 144a Sr. Berg i »Weyle Vandmølle«, Møller. 1600
 Niels Kraft, Møller. 6320
 Jens Sørensen, Møller. 14.030
 Procurator P. Seest, Møllejer. 14.990
 Fjernet ca. Aar 1938 for at give Plads til den nye Gymnastiksal 144b Sr. Berg og Cammerraad Fogh, Ejere af Fabri-
 quen«. 2670
 Kammerraad Fogh og Møller Kraft, Ejere af Stivelse- og Pudderfabrikken. 3600
 Møller Jens Sørensen og Amtsfuldmægtig Seest samt Købmændene Ingvar Smidt og Niels Gylding, Ejere af Pudderfabrikken. 4100
 Procurator P. Seest, Møllejer. 4790
 Ligeledes nedrevet 145 Sr. Berg, Møller. 100
 Niels Kraft, Møller. 80
 Jens Sørensen, Møller (under Nr. 144 b).
 Procurator P. Seest, Møllejer (under Nr. 144b).

Kirketorvet Møllegade Syd for Kirkegaarden

- 20 143 Hr. Peder Christiansen Winther, Sognekapellan i Vejle, Sognepræst til Vinding. 560
 »Hr. Peder Winthers egen Boepæk«. 560
 A. W. Ravn, Landinspektør. 1260
 Caspar T. Keifler, Stolemager. 1140
- 18 142 Hr. Peder Chr. Winther, Sognekapellan i Vejle, Sognepræst til Vinding. 340
 Samme. 340
 Hr. Gøtsche, ordineret Catechet. 1190
 Kaptajn Munch (Ridder) Branddirektør. 4250
- 16 141 Jomfru Mogensdatter, Grundejer. 100
 Christian Bager, Bager. 270
 Anders Jensen, Avlsmand. 770
 A. Iversens Enke. 790
- 14 140 Christen Tved. 170
 Samme. 170
 Christen Sørensen, Parykmager. 490
 Samme. 490
- 10 139 Jørgen Michelsen. 200
 Samme. 200
 Jørgen Nielsen Drejer, Vognmand og Avlsbruger. 1100
 Samme. 1130

Grønnegades østre Side

i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

Paa Grønnegades østre Side laa endnu i 1791 den øverste Del (»Præste-Residentsen«s tidligere Gaardsplads) ubebygget. Kun var der en Bygning paa Hjørnet (Matr. Nr. 150), opført før 1811 (nu Kirkegade Nr. 15).

Som Havejord henlaa endnu 1828 de Grunde, som i vor Tid har Bygningerne Gade-Nr. 4 og 6.

Derimod var Grundene Matr. Nr. 175 (nu Gade-Nr. 8 og 10) og Matr.-Nr. 176 (nu Gade-Nr. 12) bebyggede kort før 1811.

- 8 + 10 175 Hans Christensen, Avlsmand. 1680
 Christen Hansen, Vognmand og Avlsbruger. 1710

- 12 176 Major v. Brun, Officer. 2180
L. Ammitzbøll, Tiendekommissær. 3190
- (14) 159 Mathias Mathiasen, Murermester. 200
Hans Pedersen, Bager. 630
Jens Nielsen, Murermester. 1000
Jens Niensens Enke. 1320
- (16) 160 Birthe Schierups. 100
Niels Sørensen, Grovbrødsbager. 160
Søren Nielsen, Værtshusholder. 720
Søren Nielsen, Rugbrødsbager. 790
- (18) 161 Provstinde Bredstrup, Præsteenke. 220
Christian (Andersen) Bager, Bager. 600
Byens Fattighus. 830
Samme. 840
- 20 162 Thomas Rans, Brændevinsbrænder. 260
Hans Thomasen Ørum, Vognmand. 350
Hr. Amtmand Selmer, Amtmand over Vejle Amt. 3510
Amtmand, Ridder Selmer, Forhen Amtmand. 2950
- 22 163 Sr. Mads Bang, Stadsmusikant. 350
Madame Busch. 130
- 163a Provstinde Warming, Præsteenke. 780
b Christen Nielsen, Drejer. 300
- 163a B. Møller, Fuldmægtig. 1710
b Hans Christensen, Drejer. 350
- 24 164 Hans Adam Neuhaus, Snedker. 100
Samme. 150
Samme. 180
Christian Neuhaus, Snedker. 120
- 165 Jens Christensen, Daglejer. 90
Niels Jensen Elbech, Avlsbruger og Vognmand. 140
- 165a Jens Pedersen, Bøssemager. 400
b Johan Krentel, Snedker. 240
- 26 165a Jens Pedersen, Bøssemager. 250
- 28 b P. Olesen, Murermester. 200
- 166 Sr. Mads Bang, Organist. 280
Andreas Benjaminsen, Organist. 280
- 166a Søren Herson, Gørtler. 240
- 166b Søren Langballe, Købmand. 100
- 166c Niels Vammen, Daglejer. 120
- 30 166a Søren Hersoms Enke. 180
- 32 b Jens Christensen, Skomager. 150

- 34 c Anders Andersen, Stenhugger. 180
 36 167 Julius Bernboum, Snedker. 90
 Samme. 90
 Christian Bernboum, Kobbersmed. 560
 Samme. 700
 168 Peder Broe, Skomager. 100
 Jens Ottesen, Smed. 400
 168a Jacob Smed, Smed. 360
 38 b Christoffer Vindelboe, Betjent. 750
 38 168a Christian Jørgensen, Snedker. 360
 40 b Hørup, Kvartermester. 650
 169 Sr. Mathias Bang, Organist og Købmand. 150
 42 Samme. 300
 Købmand M. Bangs Enke. 950
 P. Glud, Købmand. 1810

Grønnegades vestre Side
 i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

- Nu Kirkegade 14 149 (Se under Kirkegade for 1781 og 1791).
 Grønnegade 149d Christian Maltha Kragballe, Byskriver. 290
 e 290 1811
 f 320
 g 320
 1 149d Martha Benjaminsdatter, Husejerske. 280
 3 ef Hermansen, Procurator. 1000 1828
 5 g Egtved, Glarmester. 400
 7 156 Johannes Ulf. 30
 Peder Ulf. 40
 Peder Ulfs Enke. 180
 Ole Tollesen, Daglejer. 230
 9 157 Peder Krage, Avisbruger. 30
 Fridric Krage. 30
 Jens Follerup, Tømmerkarl. 150
 Niels Salling, Kornmaaler. 230
 11 63b Jørgen Nielsen, Værtshusmand. 200
 13 63bb Byens Sygehus. 370 1811
 63b Jørgen Hansen, Værtshusmand. 390
 63bb Vægterholigen og Vagtstuen. 380 1828
 158 Hr. Ahrensberg, Købmand. 200

- 158a Hr. Ahrensberg, Købmand. 250
 b Samme. 350
 158a Madame Ahrensberg, Købmandsenke. 320
 b Samme. 200
 bb Ole Sørensen Mørk, Bødker. 240
 15 158a¹ Jørgen Hansen, Værtshusmand. 140
 17 a² Søren Sørensen, Tømmerkarl. 150
 19 a³a Jens Olsen, Daglejer. 150
 21 a³b Niels Hiller, Daglejer. 130
 23 aa¹ Søren Sørensen, Skomager. 180
 25 aa² Niels Madsen, Daglejer. 180
 27 b Claus Hansen, Bødker. 300
 29 bb Peter Lindtner, Skomager. 330

Den nederste Del af Grønnegades vestlige Side (fra Nr. 29 og helt ned til Hjørneejendommen paa Torvegade) var ikke bebygget endnu i 1828, og for mange af disse Torvegades Bagpladser gælder det, at de først blev bebyggede i Halvfjerdserne og Firserne.

Fiskergades vestre og nordre Side

(ned mod Foldgade)

i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

- 125 Madame Linnemann, Købm. S. Linnemanns Enke. 210
 Samme. 210
 Lorentz Mathiasen, Murermester. 750
 2 125a Jens Elbech, Murermester. 710
 4 b Niels Marcussen, Daglejer. 220
 126 Iver Hansen. 140
 Johannes Stecker, Parykmager. 280
 126a Morten Jensen, Skræder. 210
 aa Jeppe Jensen, Soldat. 360
 b Frantz Bernboum, Murermester. 300
 6 126a Morten Jensens Enke. 210
 (8) aa¹ Peder P. Wissing, Vognmand. 380
 10 aa² Thomas Nielsen, Vognmand. 500
 12 b Peder Krone, Toldbetjent. 610

- 127 Hendric Linnemann, Købmand. 270
 Samme. 270
- 127a Peder Rebslagers Enke. 150
 aa Hans Christensen, Matros. 150
 b Hans Olsen, Skomager. 270
- (14) 127a Jens Tørring, Rokkedrejer. 180
 16 aa Hans Christensen, Fisker. 200
 18 b Hans Olsen, Skomager. 360
- 128 Hendric Linnemann, Købmand. 370
 Samme. 370
- 128a Jørgen Bertelsen, Daglejer. 210
 aa Jens Pedersen, Tømmerkarl. 210
 b Jeppe Jensen, Soldat. 250
 bb Søren Erichsen, Rytter. 150
 b Jomfru Hernkindt. 240
- 20 128a Jacob Madsen, Fisker, 250
 22 aa Christian Gantrup, Værtshusholder. 280
 24 b Jeppe Jensen, Havnefoged. 410
 26 bb Søren Erichsens Enke. 240
- 28 c Søren Langkier, Murermester. 370
- 129 Jørgen Stauning. 130
 Laurs Nielsen, Væver. 170
 Jens Hvidtfeldt og Søren Holm, Matroser. 420
- 30 129a Søren Sørensen, Skomager. 250
 32 b Jens Hvidtfeldt, Matros. 250
- 34 130 Mathias Mathiasen, Murer. 40
 Lars Jyde, Avlsmand. 40.
 Hans Nielsen, Fisker. 150
 Ludvig Rau, Guldsmed. 420

Fiskergades søndre Side
 (fra Søndergade op i Retning af Møllen)
 i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

- 115 Se Søndergade Nr. 29.
- 15 116 Mads Eskildsen, Husnæring. 200
 Samme. 200
 Hans Pedersen, Smed. 320
 Mads Erichsen, Tømremester. 700

- 13 117 Friderich Bertelsen, Avlsbruger. 200
 Samme. 360
 Jørgen Rands, Vognmand. 740
 Anders Friderichsen, Vognmand. 860
- 118 Søren Grøn, Daglejer. 160
 Samme. 160
 Søren Simonsen, Vognmand. 430
- 11 118a Jens Jensen, Fisker. 280
- 9 b Søren Simonsen, Vognmand. 440
- 119 Jørgen Brøgger. 60
 Fredericia Klædefabriks Spindestue. 800
 Nicolai Lorentz Witsche, Købmand. 10280
 Niels Hesselholt, Korn- og Tømmerhandler. 4900
- 7 120 Johan Jochumsen. 50
 Fredericia Klædefabriks Spindestue. Under Nr. 119
 Nicolai Lorentz Witsche, Købmand. Under Nr. 119
 Niels Hesselholt, Korn- og Tømmerhandler. Under
 Nr. 119
- 7 121 Anders Jensen, Klejnsmed. 260
 Samme. 390
 Nicolai Lorentz Witsche, Købmand. Under Nr. 119
 Niels Hesselholt, Korn- og Tømmerhandler. Under
 Nr. 119
- 122 Anders Jensen, Klejnsmed. 410
 Samme. 610
 Niels Sørensen, Murermester. 1130
 Peder Olesen, Landeværnsmand. 1130
- 5 122a Peder Olesen, Blegmand. 360
 b Niels Sørensen, Murermester. 470
 c Hans Pedersen, Grovsmed. 390
 d Samme. 390
- 3 e Johan Hvidtfeldt, Fisker. 250
- 1 123 Christian Drejers Enke. 90
 Hans Christensen, Drejer. 150
 Torsten Helgarsons Enke. 1000
 Samme. 960
- 124 Anders Fischers Enke. 50 (nu Møllegade Nr. 7)
 Jens Pedersen. 350
 Jens Sørensen, Møller. 1200
 Procurator Seest, Mølleejer. 400

Foldgades østre Side
 (den vestre bestod af Søndergades Baghuse)
 i 1781 — 1791 — 1811 — 1828.

136	Byens i Almindelighed. 60	} nu: Kirketorvet Nr. 10—12
	Byens Natmandshus. 60	
	Byens Hyrdebolig. 100	
136a	Bertram Hansen, Købmand. 1080	
b	Samme. 200	
135	Mathias Olesen, Byens Tjener. 40	
	Byens Fold. 40	
	Christen Hvidtfeldt, Matros. 150	
	Samme. 180	
9 134	Jørgen Madsen. 40	
	Mathias Olesen, Byens Tjener. 40	
	Ingvar Smidt, Købmand. 90	
	Friederich Brønning. 300	
11 133	Anders Kleinsmed, Klejnsmed. 40	
	Thomas Rose, Matros. 40	
	Peder Rose, Matros. 210	
	Thomas Rose, Matros. 210	
13 132	Joh. Conrad Koop. 150	
	Laurs Jepsen, Vognmand. 150	
	Peder Laursen, Vognmand. 610	
	Niels Winding, Vognmand. 700	
131	Thomas Christensen. 60	
	Lars Jyde, Avlsmand. 40	
	Samme. 210	
15 131a	Samme, Daglejer. 300	
	b Søren Sørensen, Skræder. 180	

Foldgades vestre Side
 i 1781, 1791, 1811 og 1828 (er tidligere nævnt).

Residentsgade 1811 og 1828
 (fra Grønnegades østre Hjørne og ned til Mølleaaen).

15 150	Mathias Bang, Musikant og Organist. 1100	1811
	Samme. 1120	1828
17 177	Poul Erichsen, Murermester. 370	
	Samme. 400	

- 19 178 Jens Hansen, Grovsmed. 370
Samme. 450
- 21 172 Jens Bøeghs Enke, Guldmedeenke. 1840
Majorinde Kragh, Officersenke. 3150
- 23 173 Kammerjunker Brockdorff, Toldinspektør. 2030
Krigsassessor Løwe, Toldkasserer. 2530
- 25 174 Commissair Vikken, Forligelseskommissær. 1290
Catechet Poulsen, Skolelærer og Degn. 1410

Uden for Byens Roder i 1828.

- 179 Byens Skovfogedhus i den nordre Skov. 560
- 180 Byens Skovfogedhus i den søndre Skov. 510
- 181 Møller J. Sørensens Enke uden for vestre Port. 350
- 182 Kaptajn Block, Vejmaster, paa Byens Nørremark. 740
- 183 Pastor emer. Meldahl uden for vestre Port. 400
- (ombygget) 28 184 Claus Hansen, Skipper. 550
- (staar endnu) 31 185 Christian Gandrup, Værtshusmand. 910
- 186 Kongens Konsumptionshus opført ca. 1804. 870
- (helt ombygget) 30 187 Jeppe Jensen, Havnefoged. 980
- 188 Havnens Hus ved Havnevejens nordre Side. 280
- 284 Hans Nielsen, Skovfoged, paa Byens Søndermark. 600

Jens Fæveil.

Jens Sørensen Fæveil var født i Vejle 1722. Hans Forældre var Søren Jensen Fæveil (født i Grenaa 1696) og Anneken Pedersdatter Saxe (født i Vejle ca. 1702). De ægtede hinanden som ganske unge, i August 1717.

S. J. Fæveil døde allerede i 1737, og hans Hustru overlevede ham i ca. 25 Aar. Hun var en velstaaende Enke, som ved Køb af Boder i Kirkegade 1751 udvidede sin Ejendom »ved Torvet« (gl. Matr. Nr. 85) saaledes, at denne strakte sig helt omkring fra Søndergade til Foldgade ved »Gammel Torv« (V. A. A. 1925. S. 128), altsaa svarede til den senere »Brødrene Bøeghs Gaard« (nu Vejle Banks Ejendom).

Jens Fæveil blev en meget anset Borger i sin Fødeby,

drev en stor blandet Købmandsforretning og var i alt Fald i sine senere Aar Byens største Skatteyder (V. A. A. 1946 Side 39 og 46; V. B. H. Side 138). Næst efter ham kom som stor Skatteyder hans Søstersøn Henrich Linne-mann (se de samme to Beretninger).

I 1763 blev Fæveil gift med Maren Ustrup, Datter af en Horsens-Købmand. Han døde af Brystsyge 18. December 1787, 65 Aar gl., og hans Enke overlevede ham i næsten 37 Aar, idet hun først døde i 1824 i en Alder af 84 Aar.

(Om hendes kortvarige Ægteskab med Apoteker Have-mann vil der senere blive berettet.)

Ifølge Skattemandtalslisten for 1782—1783 svarede Jens Fæveil Skat »af sin Gaard, af Kaptajn Michaelsens og Tolder Groths Gaarde samt af sine Leje-Vaaninger« (V. A. A. 1946 Side 39).

Han havde i 1769 ladet opføre den smukke Bindingsværks Gaard i Torvegade (nuværende Nr. 22), og det maa antages, at han de første Aar efter dens Opførelse selv har beboet den; men det er bevisligt, at han senere lejede den ud for endelig (i 1784) at sælge den.

Hvor var da hans egen (»iboende«) Gaard i 1783? Dette fremgaar bl. a. af Brandtaksationen 1781. I denne er Matr. Nr. 85 opført som »Hr. Fæveyles egen Gaard«, medens Matr. Nr. 53 (nu Torvegade Nr. 22) betegnes som »Hr. Fæveiles Stød, beboes af Hr. Tolder Groth«. Og endelig ejer »Hr. Fævejle« en tredje Gaard (»Synder-gade« Matr. Nr. 101). Det er altsaa den, som er lejet ud til Kaptajn Michaelsen, Consumptions-Inspektøren.

Som Bevis for, at Jens Fæveil lejede sin Ejendom i Torvegade ud og senere solgte den, skal jeg her anføre et Uddrag af Skødet til By- og Herredsfoged N. C. Carøe, som ejede og beboede denne Gaard i Aarene 1784—1791. Skødet er skrevet med Jens Fæveils egen

Haand i Datidens Stil og med Benyttelse af gotiske Bogstaver. Hans Skrift er fast og forholdsvis let læselig:

»Jeg Underskrefne Jens Fæveil, Borger og Handels Mand her udi Weylle, kiender og hermed vitterlig gjør at have solgt og afhændit ligesom jeg og hermed sælger, skiøder og aldels afhender fra mig og mine Arvinger, til Veledele og Velviise Hr. Bye- og Herreds Foged Nicolai Christian Carøe og hans Arvinger en mig tilhørende Gaard, beliggende udi Torve Gaden under No. 53, mellem Mad^{me} Salig Fugls Gaard paa den Nordre og Borgeren Hans Hendrichs iboende Gaard paa den Sydre Siide. Og alt hvad der til Stædit tilhører — — skal tilhøre Kiøberen S. T. Hr. Byefogedt Carøe — — imod den accorderede Kiøbe Summis Betaling = 1580 Rixdaler Dansk Courant — — og som han nu haver betalt mig den Forbemeldte accorderede Kiøbe Summa til Fornøyelighed, saa gives ham derfor herved Fuld Qvitering, og ieg Frasier mig ald Redt og Rettighed til Gaarden fra denne Dags Dato af, uden alleene det ieg forbeholder mig den Leie afgift som ieg med S. T. Hr. Lieutenant Hiller haver accorderit til Paaske 1785 = og derfor paalægges Kiøberen, at holde sig den oprettede Leje Contract som jeg med velbemeldte Hr. Lieutenant haver indgaaet, efterrettelig. — — —«
(Dateret og underskrevet):

Weylle, den 15de Juli 1784.

Jens Fæveil.
(Segl.)

Til Vitterlighed underskriver:

Mathias Winge og Jens Busch.
(Segl.) (Segl.)

Nedenunder staar følgende:

At ingen Kiøbe Contract eller noget Skriftlig Document som er dette Kiøb vedkommende, af os eller andre paa voris vegne haver været oprettet, Forsikres herved og kand med Eed paa Forlangende bekræftis.

Weylle ut supra.

N. C. Carøe. Jens Fæveil.

I Aarene 1784—1791 var *N. C. Carøe* bosiddende her i Vejle som By- og Herredsfoged. Fra 1791 forflyttedes han til Horsens i en lignende Stilling, og han afhænder da ved Købekontrakt af 6. Januar 1791 sin »hidtil iboede Gaard paa Weile Byes Torvegade imellem Hr. Baggers og Hans Henrich Grytters Gaarde beliggende« til Hr. Factor *Niels Ottesen* paa Bierregaard.

Den aftalte Kiøbs Summa = 2600 Rdl.

Skødet paa Ejendommen er udstedt af Carøe i Horsens den 17. Juni 1791. Og først da tiltræder Hr. Ottesen Gaarden. Imidlertid dør den nye Ejer kort Tid derefter, og »den Stervboet tilhørende Gaard No. 53 i Torvegade beliggende« stilles da til offentlig Auktion.

Provst *Riddermann Schiøth* bliver derefter Ejer af Gaarden, men sælger allerede i 1795 en Del af Ejendommen til Bager *Anders Nielsen*. Ved Provst Schiøths Afrejse fra Byen i 1804 overtages hele Ejendommen af Anders Nielsens Søn, Bagermester *Christian Andersen Bagger* (Bager), og den forblev i denne Slægts Eje indtil 1879.

Det er vel muligt, at den i Skødet fra Jens Fæveil omtalte Lieutenant Hiller er den samme Person som den Ritmester v. Hiller, der senere anlægger et »Brændeviins Verk« i Torvegade (nuværende Gade Nr. 17), og som i 1791 er Ejer af Matr.-Nr. 39, 40, 41 og 43.

Den Niels Hiller, som i 1828 er Daglejer og Ejer af et lille Hus i Grønnegade gl. Matr.-Nr. 158 a³b (nuværende Gade-Nr. 21, nær ved Indgangen til »Klubgaarden«), skulde dog vel ikke være Søn eller Sønnesøn af ovennævnte Brændeviinsbrænder og Ritmester? Det er jo ikke et helt almindeligt Navn.

Apoteksforholdene i Vejle indtil 1828.

Vejles første Apotek blev oprettet i Aaret 1744 af Apoteker *Hans Christian Mühlensteth* (født 1708). Hans Bestallingsbrev er udstedt den 5. Juni 1744. Han døde i Vejle i 1761 og blev begravet den 15. September. Da hans »Næring paa Medikamenter ikkun var liden«, »da Indvaanerne var fattige, og der fandtes ingen Medicus« i Byen, ansøgte han i 1756 Kongen om »at faa Eneret paa Handel med Vin og fransk Brændevin og Logement for Rejsende« — »paa det han nu kunde have Levebrød der«, og han forpligtede sig at »fornøje« enhver med gode Varer og »civile« Priser.

Ansøgningen blev afslaaet med den Motivering, at Indvaanerne nu kunde købe, hvor de fik »det best og for billigste Priiser«, i alt Fald »at hand alleene der i Byen ved Pottemaal maatte udselge Viin«, mens de andre Handlende maatte sælge »sligt baade i Oxehoveder samt heel og halv Ankere«.

Apotekerens Ansøgning om at blive eneste Gæstgiver i Vejle blev modarbejdet af to af Byens mest indflydelsesrige Mænd, Johan Linnemann og hans Svoger Købmand Henrik Ewald Suhr samt »tvende andre« af Vejle. Sagen blev henlagt med den Bemærkning, »at det maa være alle og enhver tilladt at ernære sig paa alle de Maader enhver lovlignst veed og kan«.

Efter Apoteker Mühlensteths Død fortsatte hans Enke, Maria Hansen Warmark (f. 1720), Driften af Apoteket uden at have Apotekerbevilling. Fra 1763 bestyrede hendes Søn, Johannes Andreas Mühlensteth, Apoteket for hende, endskønt han dengang endnu ikke havde taget den lovbefalede »Provisor-Eksamen«. Først 10 Aar efter Mandens Død ansøgte Enken om Tilladelse til at drive Apoteket. I 1767 overdrog Md^m Mühlensteth sit Apotek

til Svigersønnen, *Johan Ejler Tscherning*, som imidlertid faa Aar efter gik fallit. Hun maatte da selv overtage Apoteket for at redde sin »deri staaende Kapital og Vel-færd«, og hun fik i 1771 Bevilling til at lade det fore-staa ved en Provisor, som formodentlig blev Svigersøn-nen.

Md^m Mühlensteth har været en driftig og foretagsom Apotekerske. Omkring 1783 gjorde hun desuden et For-søg paa at skaffe Vejle en bosiddende Læge, hvilket den ikke havde haft siden 1776. Men hun døde faa Aar, for-inden dette hendes Ønske blev opfyldt.

(*Nicolai Henrik Ursin*, som blev Stadskirurg i Vejle i 1754, var den første privilegerede Kirurg i Byen; men han forlod Stillingen i 1764 for at blive Regimentskirurg. Skønt han bosatte sig i Fredericia vedblev han dog at være Ejendomsbesidder i Vejle. Saa vel i 1781 som i 1791 staa hans Navn opført paa Brandtaksations-Portegnelsen over Ejendomsbesiddere i Vejle. Hans Ejendom laa paa Grønnegades østre Hjørne (Matr.-Nr. 150), og han betegnes i 1781 som »Regimentsfeltskær«, i 1791 som »Regimentsquartermester«. I Tiden mellem 1764 og 1777 synes der ikke at have været ansat nogen privilegeret Stadskirurg i Vejle, og fra 1777 til 1788 var der slet ingen praktiserende Læge i Byen. Den 19. Sep-tember 1788 blev den ved kirurgisk Akademi eksamine-rede *Christian Nikolaj Klevesahl* ansat i det oprettede Distriktskirurgikat.) —

Den gamle Apoteksgaards Beliggenhed fremgaar af Skifteprotokollen af 1784 efter Fru Mühlensteths Død.

Heri forekommer følgende Oplysning: Dødsbogaar-den, som vurderedes til 1600 Rdl., var beliggende paa Vej-les Søndergade imellem Sr. Fæveiles Gaard paa den nor-dre Side og Feldbereder Jørgen Ovesens paa den søndre Side, og den bestod af 19¹/₂ Fag til Gaden, Porten ibe-

regnet, teglhængt med Kvist saavel til Gaden som Gaarden. I denne var en Længe med Stald og Lade, 10 Fag, mesten teglhængt, af Mur- og Bindingsværk. Endvidere stod der en Vandpumpe i Gaarden. Skraas over for Gaarden var en Urte- og Frugthave, som var indhegnet (denne laa altsaa lige ud mod Torvet).

Lige over for Apoteket laa en entages, teglhængt Bygning af Mur- og Bindingsværk, til Gaden 7 Fag, til Gaarden 6 Fag, med Ud- og Indkørselsport og Stald. Denne Ejendom med tilhørende Gaard og Haveplads samt fælles Brønd med Peter Bager vurderedes til 250 Rdl. Med de til Boet hørende Tofter og Markjorder blev den samlede Vurderingssum for Boet opgjort til 2802 Rdl. 2 Mk. 12 Sk.

Her maa nu indskydes en Beretning om den smitsomme Sygdom, der grasserede i Vejle i Vinteren 1783—84, og som medførte adskillige Personers Død.

Først kom den gamle Fru Mühlensteth syg hjem fra Fredericia kort før Jul, og hun døde efter faa Dages Sygeleje, Juleaften 1783. Derefter blev baade hendes Sviigersøn, Apoteker Tscherning, samt den fungerende Skifteforvalter, Byfoged, Kancelliraad Fleischer, der havde paabegyndt Skifteforretningerne allerede 1. Juledag, angrebne af samme Sygdom og døde kort Tid derefter. Sygdommen, som bredte sig i Byen, begyndte med Kulte og Hovedpine og blev anset for at være en stærk Forkølelse, men siden forandrede den sig til »Hedsighed og fik Navn af Sprinkel efter nogle røde og blaa Pletter, som viste sig«. Sygdommen har næppe, som tidligere antaget, været Skarlagensfeber, men en ondartet Tyfus med Blødninger overalt i Huden («V. L. A.», Noten Side 107). Foruden Apoteker Tscherning og Kancelliraad Fleischer døde ogsaa Prokurator Albrecht Philip Fugl (Ejer af Gaarden Matr.-Nr. 52, nu Torvegade Nr. 24),

som nogle Gange havde været hos Apotekerens, mens der var Sygdom i Huset.

Ogsaa Jomfru Galten og Jomfru Mogensen (formodentlig den samme Person som den Jomfru Mogensdatter, der i 1781 ejede Matr.-Nr. 141 i Møllegade), som var til Stede ved Ligfærden, samt Apotekets Tjenestepige var syge i nogen Tid.

Sygdommen hjemsøgte ogsaa andre Hjem i Byen, bl. a. Anders Baggers, Laurits Smeds og Bærent Hendrichsens. —

Den samlede Vurderingssum af Boet udgjorde 2802 Rdl. 2 Mk. 12 Sk. Imidlertid skyldte Boet et næsten lige saa stort Beløb til forskellige af Byens Borgere. Saaledes havde Kammerraad Fogh en Prioritet paa 1800 Rdl. indestaaende i Dødsboets Ejendom. Forskellige af Byens Haandværkere havde Penge til gode for udført Arbejde, bl. a. Snedker Jens Busch, Smed Laurits Thomsen, Murermester Mathias Mathiasen og Skomager Niels Poulsen. Men ogsaa andre havde Regningskrav paa Boet, saaledes Hospitalsforstander Lauritzen for leveret Korn, et Par Landmænd for leveret Brænde og 2 Svin, Byens Organist, Mathias Bang, som tillige drev Urtekramforretning, fordrede Betaling for forskellige leverede Varer som Kaffeboer, Sukker, Tobak og — en Psalmebog.

Ja, Tjenestepigen havde endog Løn til gode for 1½ Aars Tjeneste hos Apotekerens. Og Birkedommer Menden havde 3. Juledag laant Apoteker Tscherning 40 Rdl. til Mdm Mühlensteths Begravelse. Hendes Ligkiste blev endda ikke betalt af disse Penge, men først senere af Boet. Man maa altsaa formode, hun er kommet i Jorden paa en standsmæssig Maade. —

Derefter blev Apoteket med Ejendom samt Huset og Haven paa den anden Side af Gaden solgt ved Auktion den 21. August 1784 til *Christian Albert Sadolin* for 1530

Rdl. Sadolin bestod den farmaceutiske Eksamen i November samme Aar, og derefter opnaede han Bevilling til at drive Apoteket. Men Sadolin kunde lige saa lidt som Forgængerne klare sig, saa Apoteket kom atter til Auktion i 1791.

Det blev da købt af *Peter Federspiel*, som lod det bestyre ved en Provisor, mens han selv drev Kvaksalveri. Farmaceutisk Eksamen fik han aldrig; men han var allerede i 1788 blevet gift i Vejle med en Datter af Købmand Baldwin og Hustru Anna Sofie Hernkindt, Søster til Enken efter By- og Herredsfoged Hans Larsen Gaarmann, der døde 1777.

Sidstnævntes Søn, Georg Friderich Gaarmann (født 1757), boede hos sin Moder i Torvegade (Matr. Nr. 62), indtil han i en Alder af 36 Aar giftede sig. Det følgende Aar (1794) udkom hans »Efterretninger om Weile Kiøbstød«, som skaffede ham Byens Embedsmænd paa Nakken. (V. A. A. 1924 S. 198—199 og 1928 S. 124—132. »V. B. H.« S. 139—140.)

Købmand *Johan Baldwin*, som var født i Fyrstendømmet Waldeck, havde løst Borgerskab som Købmand i Vejle i 1777. (»V. B.« S. 4.) Han ejede i 1781 Matr. Nr. 104 (Søndergade Nr. 21). Senere blev han Ejer af afdøde Jens Fæveils Gaard paa Hjørnet af Kirkegade og Søndergade. (Taksationsforretning 1781 og 1791.)

Efter denne lille »Afstikker« maa jeg fortsætte med at berette om Apotekets senere Skæbne.

Federspiel var kun Indehaver af Apoteket i ca. 3 Aar. Den 29. September 1794 købte hans daværende Provisor, *Anton Heinrich Havemann*, Apoteket til Overtagelse den 1. Oktober samme Aar.

Havemann var født i Memsen i Hannover d. 13. Juni 1766, og efter at han havde udstaaet sin Læretid i Han-

nover konditionerede han i nogle Aar i Glückstadt, hvorefter han var ansat paa Hofapoteket i København fra Efteraaret 1790 til Paaske 1793. Saa studerede Havemann i København og bestod derefter sin farmaceutiske Eksamen med 1. Karakter.

Foruden Apoteket med Ejendommen omfattede Købet tillige den overfor paa den anden Side af Gaden beliggende Urte- og Frugthave. Købesummen var 3300 Rdl., og Federspiel forbeholdt sig Ret til at blive boende til 1. Maj 1795 i en Del af Lejligheden.

Den 15. September 1795 pantsatte Havemann sin Ejendom til Vejle Bys Overformynderi for nogle hos ham indestaaende Arvemidler. Synsmændene ved denne Lejlighed var Tømrermester Jes Elbech og Murermester Frands Bernbaum. Herved fik han Pengemidler i Hænde til Apotekets Drift og til det Byggeforetagende, som han snart efter agtede at paabegynde. Hans i Februar 1795 indgaaede Ægteskab med Enken efter den i 1788 afdøde rige Købmand Jens Fæveil, Maren Ustrup, maa vist ogsaa betragtes som noget i Retning af en Finansspekulation fra hans Side, eftersom han var hele 26 Aar yngre end sin Ægtefælle, der da var 55 Aar gammel.

Allerede den 20. September 1799 udfærdiges der imidlertid Separationsbevilling for dem, og denne efterfulgtes af Skilsmissebevilling den 31. December 1802 med Tilladelse for begge til at indgaa nyt Ægteskab.

Allerede den 19. Januar 1803 blev Havemann gift anden Gang, saa man maa formode, at dette nye Ægteskab forlængst var blevet forberedt.

Hans anden Hustru, Kirstine Birgitte Winding, var født i 1764. Denne Gang var Aldersforskellen altsaa kun ca. 2 Aar. Hans fraskilte Hustru, som atter kaldte sig Jens Fæveils Enke, døde den 3. Juni 1824 hos sin

Datter Enkemadame Bruun paa Søndergade i Vejle, »hos hvem den afdøde i den sidste Tid havde sat til Leje«. Denne Datter, Anna Cathrine, født Fæveil (født 1768), døde i 1837 i sin Ejendomsgaard paa Vejle Søndergade (Skøde af 13. December 1806 paa Matr. Nr. 86a, altsaa en Del af den gamle Apoteksgaard). Hun var Enke efter Andreas Bruun, Ringkøbing Mølle, som døde 1801. (»V. A. A.« 1925 S. 131 og 134.)

Brandtaksationen for 1811 og 1828 viser jo netop ogsaa, at Madame Bruun var Ejer af Matr. Nr. 86a, medens en større Del af den gamle Ejendom (under Matr. Nr. 86aa) var gaaet over til Købmændene Abrahamsen og Ballin, senere til Købmand Meyer.

Ved en Auktion 6. August 1795 købte Apoteker Havemann to af Vejle Kirkes Tofter, som laa ud mod Loutbygade. En Forpligtelse til at bebygge disse Tofter blev han befriet for ved kgl. Resolution af 8. April 1796 »imod igien at bebygge den Haugeplads, hvilken han ejer paa Torvet«.

Da denne Have imidlertid kun var 21 Alen bred og for lille til at opføre den planlagte Bygning paa; opnaaede han ved Støtte saa vel fra Amtmand Hellfried som fra Byfogden og de eligerede Borgere at faa Kongens Tilladelse til at afkøbe Byen en Del af dennes Torv, nemlig en Plads, der var »7 Alen fra den østre Hjørnestolpe« af hans Have ud til Torvet og »3 Alen fra den vestre Stolpe ud til Torvet samt saaledes i en lige Linie nedefter«. Købesummen var 250 Rdl., og der medfulgte forskellige Forpligtelser for ham, som jeg ikke her skal komme ind paa. (»V. L. A.« Side 62—65; »V. B. H.« Side 53.) Skødet herpaa udstedtes d. 19. Juni 1798.

Paa de to ovennævnte Tofter blev Apotekets Have anlagt.

Paa den erhvervede Grund lod Apoteker Havemann opføre Hjørneejendommen mod Søndergade og Torvet, og heri indrettede han Apoteket, hvortil Adgangen indtil 1868 skete ad en høj Stentrappe ud imod Søndergade. Forhuset her var paa 2 Etager, medens det gamle Apotek paa den modsatte Side af Gaden var en 1-Etages Bygning.

Det var et Held for Vejle Apotek, ja for hele Byen, at det i Aarene efter 1800 havde en ung og arbejdsdygtig Mand som Ejer af Apoteket.

Apoteker Havemann døde den 20. September 1819. Han blev begravet ved Sct. Nicolai Kirke i Vejle; men da der i 1825—26 blev anlagt en ny Kirkegaard tæt ved Havnevejen (paa »Holmen«) flyttedes Gravstedet hertil, og her findes endnu det store Monument med den kendte svulstige Indskrift, hvor bl. a. disse Linier fremkommer:

»Her var Han Menneskers Glæde —
Hisset nu Englenes Fryd.«

Hans Enke fortsatte Apotekets Drift til April 1820 ved Hjælp af en Provisor. Hun døde i Vejle den 25. Februar 1845 i en Alder af ca. 81 Aar. Hun var da Ejer af Matr. Nr. 32 i Nørregade (svarende til nuværende Gade-Nr. 7).

Vejle Løve Apoteks Historie i de sidste ca. 120 Aar ligger uden for det her skildrede Tidsafsnit. Dog kan jeg ikke undlade at nævne de to efterfølgende Ejere af Apoteket, *Peter Frederik Friis* og *Hans Emil Friis*, Fader og Søn, som efter hinanden ledede Apoteket paa den mest udmærkede Maade tilsammen i 70 Aar, indtil 1890.

P. F. Friis var født i Odense i 1796. Han havde allerede i 1813 bestaaet sin farmaceutiske Eksamen med en meget fin 1. Karakter og havde derefter først drevet

videregaaende videnskabelige Studier, senere haft Ansættelse paa forskellige Apoteker, sidst i 5 $\frac{1}{2}$ Aar paa Løve Apoteket i Odense.

Ved Købekontrakt af 16. April 1820 købte P. F. Friis Gaarden Matr. Nr. 86b paa Vejle Købstads Søndergade »med tilhørende Apotek og Privilegium samt andre og øvrige Herligheder og de bag Gaarden liggende tvende Frugt- og Køkkenhauger«. Friis overtog Ejendommen paa Købekontraktens Dato og fik Skøde den 30. Juni 1821. Apotekerbevillingen udstedtes den 14. Juli 1820, og samme Dato fik Friis Myndighedsbevilling.

Sønnen H. E. Friis afløste sin Fader i 1857 (»V. L. A.« Side 73—79). Under disse to højkultiverede, dygtige og virksomme Mænd naaede Vejle Løve Apotek den høje Standard inden for Landets Apoteker, som det siden har hævdet med Fremgang under dygtige Ledere.

Ejerne af Vejle Vandmølle i Tiden 1780—1828.

Seigneur Hans Christian Berg faar af sin Svigermoder »Ingeborg Marie Sall. Niels Busches« 26. April 1775 Skøde paa Møllen.

Han var meget energisk og selvhævdende og førte en stadig Kamp med Vejle By, idet han bl. a. hævdede, at Møllen laa under Holmanns Herred og derfor ikke var skattepligtig til Vejle By. Endvidere krævede han, at Husejerne langs med Aaen skulde rykke ind med »hvad deri er udfyldt« samt holde Dæmningen i forsvarlig Stand.

Byfoged Fleischer, som paa Byens Vegne fører denne Sag, lider Gang paa Gang Nederlag, og han er selv en af de Husejere, som rammes af Møllerens Klage. Fleischer dør imidlertid i 1784, og Berg 1785.

Berg havde straks ved sin Overtagelse af Møllen taget fat paa at istandsætte Maleværket og at bygge et nyt Beboelseshus. Tillige gik han i Gang med at udvide Virksomheden ved Anlæg af en Pudder- og Stivelsefabrik, og hertil fik han en Forbundsfælle i Kammerraad Søren Fogh, en forhenværende Proprietær (den samme som havde Prioritetslaan i Apoteket, og som efterlod sig Midler til Oprettelsen af en »Fri dansk Skole«).

Efter Møller Bergs Død gifter Enken sig med *Niels Andreasen Kraft*, som driver Møllen fra 16. Juni 1786 til 24. Oktober 1799.

Saa sælger han Møllen til *Niels Christensen*, som ejer den indtil 14. Februar 1804, da *Jens Sørensen* køber den og fortsætter Driften af den indtil 4. Novbr. 1814.

Derefter er den nogle Aar i Hænderne paa Købmand *Poul Langballe* (ejer 1811 Matr. Nr. 39—43 paa Torvegade, nu Gade-Nr. 17).

Den 20. August 1824 fik den senere Cancelliraad, Procurator og Forligskommissær *P. Seest* Skøde paa Møllen, som han ejer indtil 1852.

Disse Navne vil man finde opført under Taksationsforretningerne for 1781, 1791, 1811 og 1828. (»V. A. A.« 1922 Side 1—33; »V. B. H.« Side 211—220.)

Sognepræster i Vejle i Tiden 1780—1828.

Hr. Hans Henrik Neuchs var Sognepræst i Vejle fra 1768 til sin Død i Marts 1785. De senere Aar var han tillige Provst for Nørvang Herred.

Hans Bopæl var (1781) Torvegade Matr.-Nr. 49 (nuværende Gade-Nr. 11) paa Hjørnet af Bagsnoge.

Han havde først, siden 1746 været Kapellan hos Mag. Mouritz Høyer, derefter residerende Kapellan (fra 1750)

i Vejle og samtidig Sognepræst til Vinding og Præst til Vejle Hospital.

I 1747 havde han giftet sig med Enken efter Bager Friederich Saxe i Vejle. Provstinde Neuchs, som døde den 29. December 1791, boede i sine senere Aar i Nørregade (Matr.Nr. 10, nuværende Gade-Nr. 24. Smlgn. med Taksationslisten).

I 1783 beklager Provsten sig over, at han »efter en ubetænksom Formands ulovlige Forlig med Byen« faar for ringe Tiendeindtægt og altfor ringe Huslejegodtgørelse, nemlig 20 Rdl. — 60 Rdl. mindre end han betaler i Husleje. (Her erindres man om, at »Præstens Residents« afbrændte i 1739). Han er ogsaa misundelig paa Byfogden, der uden Betaling faar »den fattige Almue« til at udføre forskellige Tjenester for ham. Samme Efteraar kommer det til aabenlys Strid mellem Provsten og Byfoged Fleischer i Anledning af, at den førstnævnte for at skaane sit eget Dige har gravet Landevejen sønden for Byen »længere ind i Banken paa Byens Grund«.

Han udgav en gudelig Bog i 1760 med en Fortale af Biskop Brorson, og han tilhørte den pietistiske Retning.

Professor, Mag. Laurits Hansen Smith, som var født i København 1753, blev Professor ca. 1776 og kort derefter Rektor i Trondhjem, var fra 1785 til 9. Januar 1788 Sognepræst i Vejle, fra 1786 tillige Provst for Nørving Herred (V. B. H., Side 190—191).

Han oplevede altsaa den store Ildebrand i 1786. Det var Paaskedag, og Præsten havde holdt Konfirmation i Annekskirken i Hornstrup, da en Bonde, der havde været i Vejle kom og fortalte, at »det meste af Weyle var afbrændt«. »Nu kørte vi«, siger Præsten, »og jeg var nær blevet rasende, for vi kørte for stærk. — Paa Veyen mødte os en Svend og fortalte, den Gade, hvori

jeg boede, var rent afbrændt. Manden, som kørte for mig og boede i samme Gade, kørte nu afsted som en galen. — — Jeg fik ham da til at holde ved en lang, steil Bakke, som løber ned til Weyle, medens vi stoed af, og han rullede da ned med Heste og Vogn. — — Ved Porten (Nørreport) fik vi (Præstens Kone var med) at viide, at vor Huus stoed enda, men Ilden var ikke 20 Alen fra dets Straaetækkede Baghuus, og stoere Brande laae i Gaarden«.

Denne sidste Udtalelse tyder paa, at Pastor Smith i 1786 boede i den nordre Del af Torvegade, maaske i Nærheden af Flegborg. Og dette bekræftes af et Brev, han skrev til en Ven, Johan v. Bülow, den 25. April, og hvori han bl. a. fortæller, at en Smed, der kørte for ham, og som boede i Nørregade, mistede alt paa nær de to Heste, han kørte med.

Det maa rimeligvis have været Laurs Smed (Thomson), der boede i Nørregade Matr.-Nr. 12, nuværende Gade-Nr. 22 (V. A. A. 1915, S. 56).

Denne Stedangivelse af Præstens Bopæl afkræftes i nogen Grad af en Beretning om, at han boede i Kirkegade (»V. A. A. « 1946, S. 52). Man har dog Lov at antage, at han i Løbet af det mellemliggende Aars Tid kan være flyttet.

I Tiden fra 1788 til 1804 var Mag. *Jens Riddermann Schiøth* Sognepræst i Vejle, han var Provst fra 1791, og samme Aar købte han Ejendommen Matr. Nr. 53 paa Torvegade.

Fra 1805 og til sin Død i 1827 var Hr. *Hans Ditlev Friis* derefter Sognepræst i Vejle. Paa Taksationslisten vil man finde hans Navn opført for 1811 og hans Enkes for 1828 som Ejer af Matr. Nr. 101 i Søndergade (nuværende Gade-Nr. 18).

Senere købte N. F. Møhl denne Ejendom og aabnede

her sin Købmandsforretning i Efteraaret 1828. Siden da har Gaarden været i Familien Møhls Eje (»V. B. H.« Side 255).

Kapellan, Skoleholder, Kateket.

»Byens Skole« er tidligere omtalt som »beliggende bag Raadhuset« i 1781. »Den latinske Skole« var blevet nedlagt i 1739, og derefter blev denne Skoles Bygning (Matr. Nr. 155, lige Syd for Kirkegaarden omtrent paa den Plads, hvor Kirketorvets Skoles Gymnastiksal tidligere laa) anvendt paa anden Maade.

Den betegnes (i Brandtaksationen) saavel i 1781 som i 1791 som »Den Kirken tilhørende Vaaning for Catecheten og Chor-Degnen«. I 1811 kaldes samme Bygning »Kirkens Ejendom: Catechetbolig«. (Senere anvendes den som Sygehus.)

I 1828 er det en helt anden Bygning, der er »Catechetens Bolig«, nemlig en Ejendom, som laa lige op mod Kirkegaardens vestlige Side (Matr. Nr. 153), og som i nogle Aar havde huset »Foghs frie danske Skole«. (Se Ejendoms-Taksationen af 1811.)

Men her maa gøres denne Bemærkning: Først 1809 fik Vejle *ordinerede Kateketer*; den første af disse er den Christian Carl Gøtsche, som i 1811 bebor Ejendommen Matr. Nr. 142 i Møllegade (nu: Kirketorvet Nr. 18).

Forholdet er formodentlig saaledes, at Betegnelsen »Catechet« ogsaa før 1809 har været anvendt paa den Person, der med sin Præstegerning forbandt Tjenesten som Skoleholder.

Her viser der sig imidlertid en ny Vanskelighed for at forstaa den rette Sammenhæng:

Den Mand, der igennem en lang Aarrække (i hvert Fald fra 1768 til 1791) beklædte den dobbelte (eller flerdobbelte) Stilling som Byens residerende Kapellan

og Skoleholder, samt tillige Sognepræst til Vinding og Præst ved Vejle Hospital, Hr. *Peder Christiansen Winther* *), har — saavidt det kan skønnes — aldrig beboet denne »Catechetens Bolig«, saa denne har muligvis været udlejet til andre, ikke navngivne Personer, maa-ske har »Chordeggen« boet der, indtil denne fik Bopæl i den nye Residentsgade (Brandtaksationen for 1828), Matr. Nr. 174 (nu: Kirkegade Nr. 25 »Hotel Vejle«).

»Catechet« er formentlig en forkert Betegnelse for »Skolelærer og Degn« Poulsen, som boede her i 1828.

Men tilbage til Hr. *Peder Winther*. Hvor boede da han? For at klare dette Spørgsmaal maa jeg først hen-vise til Rektor J. Alsteds Beretning om Vejle Vandmølle (V. A. A. 1922 Side 1—16), hvori der (Side 11) staar, at denne Hr. Peter Winther i 1775 boede »i det halve af Møller Bengs Hus ud mod Møllegade«, og endvidere siges det i 1776 (S. 15): »Hvad de 9 Fag ringe Huus Bygning angaaer som ieg Eier paa Weyle Byes Grund, da svarer Leieren, Skoleholder Sr. Winther alle Publique Afgifter som for samme 9 Fags Huus kand blive paa-lagt og skal betaales.« (Dette maa være Matr. Nr. 145. Et Billede af denne gamle Bygning ses i »V. B. H.« Side 219.)

Overraskende virker det, at man faa Aar derefter (Brandtaksationen af 1781 og 1791) finder samme »Hr. Peder« som Ejer af to Gaarde i Møllegade (ved Kirkegaarden), nemlig Matr. Nr. 143 og 142 (nu: Kirke-torvet Nr. 20 og 18).

Førstnævnte Ejendom omfattede den Hjørnegrund, som i vore Dage optages af »Kirketorvets Skole« (Skolens Hovedbygning), medens kun et smalt Stræde skil-ler denne Bygning fra Skolens Legeplads og Gymna-

* Oldefader til Overretssagfører Fr. Knudsen, Vejle.

stiksal (tilsammen omfattende den Grund Øst for Møllegade, hvor indtil for faa Aar siden laa: den gamle Gymnastiksal, en lille Legeplads og et gammelt Bygningskompleks, som hørte til Møllegaarden, g. Matr. Nr. 144b og 145, medens selve Møllens Hovedbygning havde Matr. Nr. 144a).

Man maa formode, at Hr. Peder Winther ved Arv er kommet i Besiddelse af en saadan Formue, at han har kunnet erhverve de to betydelige Ejendomme. Efter hans Død er Matr. Nr. 143 i nogle Aar beboet af Landinspektør A. W. Ravn, som i 1811 angives som Ejer af denne Gaard, mens han i 1828 er flyttet op til Matr. Nr. 151 (ved »Gammel Torv«), som omfattede en ret betydelig Del af det nuværende Kirketorv med Udstrækning fra Nord til Syd lige Vest for den Plads, der nu optages af Brønden.

En senere Ejer af Hjørneejendommen (Matr. Nr. 143) var Stolemager Casper Peter Keifler, født i Gram, løst Borgerskab i Vejle 1819 (da 31 Aar gl.). I 1836 køber Byen hans Ejendom for et Par Aar senere her at opføre en Skolebygning (»V. B. H.« Side 268). — Det egentlige Beboelseshus nede i Møllegade skraas over for Møllen blev staaende indtil ca. 1880 og tjente til Lærerbolig. I den nordre Ende af denne gamle, smukke Bindingsværksbygning, hvori »Hr. Peder« utvivlsomt har haft sit Hjem i en Aarrække indtil 1791, boede i Halvfjerdsene i forrige Aarhundrede Lærer, senere Kantor Julius Jørgensen, som var gift med Marie Bagger, Sønnedatter af den Bagemester Christian Andersen Bagger, som i 1828 var Ejer af Gaarden Matr. Nr. 53 i Torvegade, Jens Fæveils gamle Gaard (»V. B. H.« Side 254—255).

Som Barn kom jeg ofte her i dette hyggelige Hjem, og jeg erindrer ganske tydeligt ikke alene Bygningens

Ydre, men hele dette Hjems Interiør. Der var ikke indlagt Vand i Huset, og derfor stod der altid paa Køkkenets Murstensgulv en stor Spand, fyldt med rent Vand fra »Posten« ude i Gaarden. Jeg kan »endnu høre« den ejendommelige Lyd af »Klinken«, som man trykkede paa, naar man skulde ind ad Køkkendøren, som man som Regel betjente sig af.

I Matr. Nr. 125 i Fiskergade (Ejendommen nærmest op mod Møllegades Matr. Nr. 143) boede i Aarene 1781 og 1791 Madame Linnemann (se Taksationslisterne), som var Søster til Hr. Peder Winther og Enke efter den i 1777 afdøde Købmand Søren Linnemann (»V.A.A.« 1946 Side 51). (*Slægten Linnemann* er omtalt mange Steder, bl. a. i »V. B. H.« Side 138—139, Side 254, 349 samt 179 og 220. »V. A. A.« 1946 Side 41—42. »V. L. A.« Side 17. »G. M.« Side 29—31.)

Sygehusforhold og andre offentlige Forhold.

Paa Fortegnelsen over Ejendommene i Vejle vil man med Forbavselse bemærke, at »Byens Sygehus« laa i Grønnegade i 1811 (Matr. Nr. 63bb, var udskilt fra Ejendommen Matr. 63 i Torvegade, nuværende Torvegade Nr. 8).

Dette Sygehus beskrives af Kæmner I. A. Fischer 31. December 1811 (Købmand Johan Andreas Fischer, født i Mecklenburg, løste i 1802, 32 Aar gl., Borgerskab i Vejle) saaledes: »En Bygning af 6 Fag Mur og Bindingsværk, teglhængt med Kjælder under 3 Fag, indrettet til Sygestue.«

I 1828 er denne Bygning ikke længere Sygehus, men tjener til »Vægterbolig og Vagtstue«.

Derimod er »Amtets og Byens Sygehus« nu indrettet i Matr. Nr. 155, den Bygning, der tidligere (ogsaa i 1791)

betegnedes som »Kirkens Ejendom, Catechetbolig« og indtil 1739 rummede Byens latinske Skole og Rektorbolig. Medens Bygningen i 1811 kun var takseret til 870 Rdl., var den nu takseret til 1330 Rdl. Det var en lav, 1-etages Bygning med en skraa Kælderlem i den vestre Ende, og den har muligvis stadig været paa 16 Fag, ligesom den, der blev opført paa samme Sted ca. 1632 (»V. B. H.« Side 203). Iøvrigt synes Sygehuset i hine Tider nærmest at være bestemt for den i Byen indkvarterede Garnison.

Paa den østre Side af Grønnegade laa saavel i 1811 som i 1828 »Byens Fattighus« (Matr. 161), vistnok den samme gamle Bindingsværksbygning, som laa med Gavl mod Gaden ved Siden af den af Amtmand Selmer omkring 1804 opførte 2-etages Ejendom, og som han beboede til sin Død i 1833. Paa samme Sted grundlagde C. M. Hess i 1876 sin store Fabriksvirksomhed. (»V. B. H.« Side 356 og 361.)

Af Brandtaksationen fremgaar det iøvrigt, at »Byens Natmandshus« laa i Foldgade lige efter Hjørnестedet ved den daværende Møllegade og havde Matr. Nr. 136, medens »Byens Fold« var den næste Ejendom, Matr. Nr. 135. (»V. A. A.« 1946 Side 51. »V. B. H.« Side 49). I vore Dage breder »Vejle Amts Folkeblad« sine Side- og Bagbygninger ud over disse Grunde.

Sygehuset ved Møllegade er taget i Brug i Januar 1827; thi fra den Tid stammer den ældste Sygehusjournal, som bl. a. udvsier, at Antallet af indlagte Patienter (civile) i 1827 var 39, og i 1828 endog kun 33. Endvidere fremgaar det tydeligt af Journalens kortfattede Notitser, at det langt overvejende Flertal af Patienterne var helt ubemidlede, »Fattiglemmer eller Almissemlemmer«, som saadanne Mennesker kaldtes, og som Fattigvæsenet i Byen eller Hjemmesognet, i flere

Tilfælde Amtet, betalte Sygehusopholdet for. Rent undtagelsesvis nævnes en Daglejer, en Tjenestekarl eller en Tjenestepige (f. Eks. hos Amtsforvalter Worsaae eller Gæstgiver Worch), som ikke var under offentlig Forsorg.

Sygehuset bestod af 7 Værelser, hvoraf Eskadronen, som var garnisoneret i Byen, havde det ene med Plads til 5 Senge. To Værelser, hvert med 4 Senge, var bestemt for veneriske syge; to Værelser var forbeholdt andre af Byens og Amtets syge, det ene (med 6 Senge) for Kvindekønnet, det andet (med 4 Senge) for Mandkønnet. Økonoma havde selv eet Værelse, medens Værelse Nr. 1 var forbeholdt syge uden for den almindelige Almueklasse, »saasom Husjomfruer, Lærerinder eller deslige, og naar Pladsen ej er besat af Fruentimmer, til Kontorister, Krambodskarle saavel som fattige Borgere og deres Familie«. (»V. A. A.« 1938 S. 268.)

Eksempler paa Ejerskifte.

Byfoged Fleischer, som var Ejer af Nørregadegaarden Matr.-Nr. 19 (den sydlige Del af nuværende Gade-Nr. 18), oplevede ikke den store Ildebrand i 1786.

Det gjorde derimod hans Efterfølger i Embedet, Byfoged Carøe.

Og den Mand, som blev Besidder af Ejendommen efter Fleischer, mistede ved Branden ikke alene selve Bygningen, men »af hans kostbare Indboe fik han ikun en liden part redet« (»V. A. A.« 1915, Side 49).

Denne Ejendomsbesidder var Birkedommer, Prokurator Johan Meden, som ogsaa, allerede i 1781, ejede den store Gaard i Søndergade, hvis nuværende Ejer er Konsul Becker-Christensen (Gade-Nr. 24, daværende Matr. Nr. 111).

Medens Familieforhold er skildret af Jørgen Swane i »V. A. A.« 1946 S. 49.

Medens Gaard i Nørregade blev under Genopbygningen udvidet med Naboejendommen (Matr.-Nr. 14). Dens Ejer i 1791 hed Søren Møller, i 1811 ejedes den af den kendte Søndergade-Købmand Ingvar Smidt, og i 1828 af By- og Herredsfoged, Etatsraad P. Hersleb.

Om Medens gamle Gaard i Søndergade har jeg bl. a. samlet følgende Oplysninger i Henh. til Ejendommens gamle Skøder:

Den 11. November 1717 »køber Sr. Hans Busch Gaard i Søndergade, som tidligere tilhørte Jens Madsen Bang — imellem Sr. Lars Nielsens Gaard paa den søndre Side og Mester Michel Kieding Chirurgus *) paa den nordre Side, med Hauge over Aaen; strækker sig fra den venste Side til Hr. Borgmester Claus Svanes Gaaschholm, mod Øst til Byens Aa«.

I 1723 sælger Sr. Busch sin Ejendom til »Kgl. Regiments Quartermester og Cavalerist, Velædle og Velbyrdige Friderich Kruuse«.

I de følgende Aar gaar Ejendommen gennem mange forskellige Hænder, indtil Birkedommer Meden køber den i 1778 af Pastor Norup (fhv. Præst i Urlev), som kun har haft Gaarden paa Haanden i Spekulations-Øjemed, saavidt man forstaar.

Meden beholder Gaarden indtil sin Død i 1806, hvorefter Enken sælger den 1. Juli 1808 til Amtmand Selmer. Det vides ikke, om denne har beboet Ejendommen, hvilket næppe er troligt, da han selv slog sig ned i sin Ejendom i Grønnegade (som tidligere omtalt).

28. Februar 1810 sælger Amtmand Selmer Ejendommen til Købmand Ole Petersen, der endnu indtil 1811

*) Denne Kirurg er omtalt i »V. L. A.« Side 7.

ejede Gaard i Nørregade (gl. Matr.-Nr. 20, nuværende Gade-Nr. 16), som da købes af Købmand Hans Henric Woldemar (født i »Thyrstrup i det Slesvigske«), der havde løst Borgerskab i Vejle (»V. B.«, S. 10).

I 1828 staar Madame Woldemar opført som Ejer af Gaarden. Da er »Wolmer«, som han almindeligt kaldtes, død. Hans Navn lever endnu i Volmersgade (»V. B. H.« S. 277).

Ejendommen i Søndergade nedbrændte Natten mellem den 28. og 29. November 1829 (»V. B. H.« Side 255), hvilket paaførte Ejeren et stort Tab.

Ole Petersen, som var Bedstefader til Brødrene Bankdirektør Jacob Petersen og Fabrikant A. C. Petersen, solgte 4. Maj 1835 sin Gaard til den 26-aarige Handelsbetjent Niels Nielsen Gylding, som 25. Maj 1836 løste Borgerskab som Købmand og Brændevinsbrænder i Vejle. Han var Søn af den ældre Niels Gylding (Ejer af Matr. Nr. 50, nuværende Orla Lehmannsgade Nr. 1), som havde løst Borgerskab i Vejle 19. December 1804 som Købmand. Tidligere var han Borger og Skipper i Horsens. Efter hans Død arvede Sønnen A. Z. Gylding den store Ejendom paa Hjørnet af Bagsnoge. (»V. B.« Side 10, 21 og 29.)

De »ældste« Vejleslægter.

For at undgaa Misforstaaelse vil jeg straks bemærke, at det kun er min Hensigt under denne Betegnelse at omtale de ganske faa Slægter, der allerede i Tiden omkring Aar 1780 udgjorde en Del af Borgerskabet i Vejle, og som forefindes her endnu den Dag i Dag.

Navnene Carl Gaarmann og Hans P. Gaarmann vidner om, at der i Vejle endnu lever Medlemmer af Slægten *Gaarmann*: Første Gang dette Slægtsnavn træffes i Vejle var Aar 1755, da Hans Larsen Gaarmann overtog

Embedet som By- og Herredsfoged her. Han døde Aar 1777. En Broder til ham var Skovfoged Christian Gaarmann, Vejle Nørreskov (»V. B. H.« Side 117 og 139-140).

Slægten *Hvidtfeldt* (»Witfeldt« ses Navnet skrevet i ældre Tid) er ogsaa gammel her i Byen.

Den første Vejleborger med dette Navn var Johan Caspar Hvidtfeldt (»den meget mandhaftige Grenader«), der som afdanket Soldat i en Alder af et halvt Hundrede Aar kom her til Byen i 1760erne og blev Brolægger. Han døde først i 1815, næsten 100 Aar gammel. Næsten alle de følgende Hvidtfeldter ernærede sig som Fiskere og Sømænd. (»Vejle Amts Folkeblad« ²⁰/₆ 1942: »En Samtale med Arkivar Johan Hvidtfeldt«). Landsarkivaren i Viborg er Søn af Vejlekøbmanden E. Hvidtfeldt og Sønesøn af Johan Eriksen Hvidtfeldt. Sidstnævnte, som var født 1835, havde i sine yngre Aar fartet viden om som Sømand. Senere slog han sig til Ro i Vejle som Fisker og Færgemand. I sin lille Sejlbaad færgede han om Sommeren Folk fra Vejle over til Skyttehuset (Den gamle Landingsbro laa inde i Bugten); men han paatog sig ogsaa at føre Selskaber til Tirsbæk eller det nyopdukkede Munkebjerg.

Min første Sejltur til Tirsbæk (ved Midten af Halvfjerdserne) foregik netop i hans Baad, og jeg beundrede hans Sømandsdygtighed (Paa den Tid var Sportssejlsads ukendt paa Vejle Fjord).

I Brandtaksations-Listerne træffer man ofte paa Slægtsnavnet Hvidtfeldt i Fiskergadekvarteret.

Og paa en »Plan af Veile«, opmaalt i Aaret 1800, er et Areal lige ved Mølleaaens Udløb i Vejle Sønderaa (tæt ved Aastræde) betegnet som »Jens Witfeldts Have«.

Jeppe Jensens Slægt.

Grejs (Gregers) Jepsen (Søn, af Smed Jep Nielsen i Vejle) løste $\frac{9}{7}$ 1777 Børgerkab som Avlsbruger og Hjulmand i Vejle (V. B. 4). Han ejede Gaarden Matr.-Nr. 13 paa Nørregade (nu Gade-Nr. 20). Ved den store Ildbrand i April 1786 nedbrændte hans Ejendom fuldstændig, og »Grejs Jepsen med Konen og tvende Børn ikun Redede nogle faae Sænge Klæder«. (Efter Justitsprotokollen fra 1769-1797; gengivet i V. A. A. 1915. S. 49). Han genopførte sin Ejendom i Aarets Løb; men Taksationslisten for 1791 viser, at Gaarden da har skiftet Ejer.

Grejs Jepsens Datter, Maren Gregersdatter, blev i 1798 (18 Aar gl.) gift med den næppe 20-aarige Jeppe Jensen, kaldet »Jep Rebslaaer«.

Da Jeppe Jensens Livshistorie er fortalt i »V. B. H.« (S. 247-254), skal jeg her kun tilføje enkelte Bemærkninger vedrørende ham. Fire Aar efter sit Giftermaal opgav han Rebslageriet, fordi han havde ladet sig leje til Soldat, og han »laa inde« i 16 Aar. I Brandtaksationen for 1811 findes Jeppe Jensen, Soldat, opført som Ejendomsbesidder i Fiskergade; men i 1828 er det Havnefoged Jeppe Jensen, der har Ejendom i Fiskergade, og da har han desuden bygget sig en større Ejendom ved Havnevejens søndre Side.

En af Jeppe Jensens Døtre ægtede Vejleskipperen Lars Hansen i 1832. Købmand Carl Hansen og Skibsfører Svenning Hansen var Sønner af dette Ægtepar, og begge disse har fremdeles Efterkommere levende i Vejle. Mekanikermester Carl Frederik Hansens Fornavne minder baade om hans Farfar og hans Far, den i sin Tid kendte Storkøbmand og Skibsreder Frederik Hansen.

En anden af Jeppe Jensens Døtre blev i December 1844 gift med Slagtermester *Simon Lindtner* i Vejle.

Efter elleve Ugers Ægteskab døde Manden, og i September 1845 fødte Enken en Søn, der blev opkaldt efter sin Far. Simon Lindtner jun. stod i sine unge Aar i Snedkerlære, var derefter til Søs, men gik saa i Skibstømmerlære hos Skibsbygger Illum i Vejle (Far til den senere landskendte A. C. Illum). I 1874 fik han Borgerbrev som Skibsbygger, og som Mester virkede han her i Byen indtil Foraaret 1920. (Efter Lindtners haandskrevne »Livserindringer«). Han naaede en meget høj Alder. Efter 44 Aars Ægteskab døde hans Hustru fra ham i 1916. Selv levede han derefter endnu $\frac{1}{2}$ Snes Aar. Han efterlod sig ingen Børn.

Slægtsnavnet *Lindtner*, som altsaa nu er uddød i Vejle, hørte med til de rigtig gamle Vejlenavne.

I 1781 og 1791 er en Simon Lindtner Ejendomsbesidder i Torvegade (gl. Matr.-Nr. 59; nu Gade-Nr. 5).

I 1811 tilhører samme Ejendom »Simon Lindtners Enkes Arvinger«.

I 1810 løser Christopher Lindtner, født i Vejle, Borgerskab i Vejle som Skomager, og i 1828 har han en lille Ejendom bag ved Raadhuset (Matr.-Nr. 78 a).

I 1811 løser Peder Lindtner, ogsaa født i Vejle, ligeledes Borgerskab som Skomager (V. B. Side 12).

De to sidstnævnte Personer var formodentlig Brødre og begge Sønner af ovennævnte Simon Lindtner, og denne var sandsynligvis Farfar til den tidligere omtalte Slagtermester Simon Lindtner og altsaa Oldefar til Skibsbygmester Simon Lindtner.

Saa er der *Slægten Hertzum* (i ældre Tid: »Hersom«).

Skræder Jens Hersoms Enke nævnes blandt de brandlidte ved Nørregades Brand i April 1786, da boende i Flegborg, Matr.-Nr. 38 (»V. A. A.« 1915. S. 51).

Søren Hersom (Søn af Jens Hersom), født i Vejle

1775, løste Borgerskab som Gørtler i Vejle 1799 (V. B. Side 9). I 1811 har han Bopæl i Grønnegade, Matr.-Nr. 166 a. I 1828 bebor Søren Hersoms Enke samme Ejendom.

Jens Hertzum (Søn af ovenn. S. H.) løser $\frac{20}{11}$ 1826, 26 Aar gl., Borgerskab som Gørtler (»V. B.« Side 16).

I 1828 er han Ejendomsbesidder i Loutbygade (Fjellegade) Matr.-Nr. 80 a (senere nedrevet).

Jeremias Hertzum (Søn af Jens H.) slaar ind paa samme Haandværk som sin Far og Farfar, idet han, 27 Aar gl., i 1840 løser Borgerskab som Gørtler (V. B. Side 23).

Endelig er der endnu en Jens Hertzum, født 1825 i Vejle, der løser Borgerskab som Gørtler i 1851 (V. B. Side 29).

De senere Generationer af Slægten Hertzum søger som Regel til Handelen eller Kontorvirksomhed. Saaledes løser S. Hertzum (født i Vejle 1842) Borgerskab som Detaillist $\frac{16}{10}$ 1868 (V. B. Side 49), og han bliver Ejendomsbesidder med Købmandsforretning i Nørregade (nuværende Gade-Nr. 17). Ogsaa S. Hertzums yngre Broder, Jeremias Hertzum, saavel som hans Brodersøn August Hertzum bliver Købmænd i Vejle. Fhv. Hovedbogholder hos C. M. Hess, Niels August Hertzum, er Søn af Købmand S. Hertzum. Og Bankfuldmægtig, Kasserer Knud Hertzum er Søn af N. A. Hertzum.

Slægten Ottosen-Wegener.

Paa Vejles ældste Kirkegaard findes ved den nordre Gang et Gravsted med Monument for Morten Ottosen og Hustru. Morten Ottosen, som var født 1790 og døde 1843, løste i 1813 Borgerskab i Vejle som Snedkermester og Detailhandler, han blev Kaptajn i Borgervæbningen og senere Hospitalsforstander (»V. B. H.« Side 234 og

260). Han var Søn af Søren Ottosen, der ogsaa var født i Vejle, og som i 1778 havde løst Borgerskab som Avlsbruger og Vognmand i Vejle (»V. B.« Side 5).

Søren Ottosens Navn findes paa Brandtaksations-Listerne for 1781, 1791 og 1811 som Ejendomsbesidder paa Torvegade (Matr.-Nr. 60, der omfattede nuværende Gade-Nr. 3 samt en Del af Nr. 1). I 1828 besidder ovennævnte Morten Ottosen Matr.-Nr. 60 a, medens Matr.-Nr. 60 b tilhører Kirkeværge S. Ottosens Bo.

En Datter af S. Ottosen var imidlertid blevet gift med Kæmner, Sagfører Mogens Wegener i Vejle (f. 1781; død 1839).

I 1839 løser Henrik Wegener, Søn af afdøde Kæmner Wegener i Vejle, 28 Aar, Borgerskab som Snedker (V.B. Side 22). Han var født i 1811 (paa Ørumgaard) og døde i Vejle 1898 som Ejer af den af Morten Ottosen i sin Tid opførte Ejendom (Torvegade Nr. 3). Snedkermester Henrik Wegeners Søn, Vilhelm Wegener (født 1849, død 1927) drev igennem en lang Aarrække Manufakturforretning i sin Ejendom i Torvegade.

Forretningsbestyrer Henrik Wegener er Søn af Vilhelm Wegener.

Jeg kan ikke tænke mig flere nulevende Slægter i Vejle, hvis Ahnerække her i Byen naar helt tilbage til Tiden omkring eller før 1780, end disse, som jeg nu har omtalt. Andre gamle Vejleslægter som Linnemann, Birnbaum og Neuhaus har i min Levetid forladt Byen.

Minder paa Kirkegaarden.

I den nordøstre Del af Vejles ældste Kirkegaard ligger endnu en stor Mindetavle over Gæstgiver Worch med følgende Indskrift:

Herunder Hviler
 Det Forgængelige af
 Candidat i Theologien

NIELS WORCH

Giestgiver i Weile

Fød i Colding den 6te Juni 1779

Død i Weile den 3^{die} Juli 1828.

Som flittig Yngling, virksom Mand
 Og kierlig Ægtefælle
 Han Kierlighed og Tillid vandt
 Hos os hans kiendte Ædle.
 Thi blev hans Død
 For dem tungt Savn
 Og bittere Taarers Strøm
 Men for ham selv den Roe og Løn
 Som Gud gav Dydens Søn.

I de senere Aar har jeg forgæves ledt efter Havnefoged *Jeppé Jensens* Gravsted, som tidligere fandtes her i Nærheden. Derimod ses endnu et gammelt Gravsted lige inden for Kirkegaardens Hovedindgang (til venstre).

Paa et støbt Jernkors i Granitsokkel læses:

CHRISTIAN MALTHA KRAGBALLE

Fød d. 5. April 1756

Død d. 21. August 1826

(Ved Korsets nederste Rand læses: »Støbt i Horsens 1830«.)

Foran dette Kors ligger to anselige Gravsten eller Mindetavler. Paa den ene læses følgende Indskrift:

Bataillonschirurg

ANTHON HEINRICH FREDRICH EVERS

født i Gandersheim *) 1785, død i Vejle 1837

»Han var en trofast Ven og Fader — Stille og kierlig
var hans stræbsomme Færd«. —

Den anden Gravsten er over hans Hustruer og en Datter. Han var gift to Gange, og begge hans Hustruer var Døtre af ovennævnte Byskriver Kragballe (Byskriver i Vejle 1786—1826). (Se »G. M.« Side 19—59 og navnlig 80.)

Fortegnelse over Kildeskrifter,

som jeg har benyttet eller henvist til ved mine Kommentarer til denne Skildring af »Vejleborgere og deres By 1780—1828«.

- »*Vejle Amts Aarbøger*« (forkortet Betegnelse »V. A. A.«).
Aargang 1915. S. 4—104 og 186—210: Chr. Jørgensen: Den store Ildebrand i Vejle.
1922. S. 1—42: J. Alsted: Vejle Mølle.
1924. S. 198—199. P. Eliassen: Da Topografen G. F. Gaardmann fik en Irettesættelse.
1925. S. 95—111. Arnold Hansen: Da Vejle savnede en Læge.
1925. S. 126—139. A. E. Bryndum: Slægten Fevejle.
1928. S. 124—132. C. V. Petersen: G. F. Gaarmanns Levned.
1938. S. 267—275. Chr. Christiansen: Det ældste Sygehus i Vejle.
1946. S. 35—54. Jørgen Swane: Vejle i 1787.
- »*Vejle Borgerbog*« (»V. B.«) ved Jørgen Swane (1943).
- »*Løve-Apoteket i Vejle*« 1744—1944 (»V. L. A.«).
Jubilæums-Festskrift af Arnold Hansen, udgivet af Johannes Th. Lind (1944).
- »*Vejle Bys Historie*« (»V. B. H.«), udkom 1927.
Følgende Afsnit:
S. 113—140. C. V. Petersen: »Blade af Byens Historie i det 18. Aarhundrede«.
S. 190—193. Evald Tang Christensen: Sognepræster og Kapellaner.
S. 195—198. M. Basse: Kirkegaardene.
S. 211—220. J. Alsted: Vejle Mølle.
S. 221—238. A. Thiesen: Vejle Hospital.
S. 239—269. C. V. Petersen: Byen ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede.
- »*Gamle Minder*« (»G. M.«) af L. Kragballe (Schønbergs Forl. 1904).
*) i Hannover.

EFTERSKRIFT

Som den Overskrift, jeg har givet dette lille Bidrag til min Fødebys Historie, antyder, har jeg ikke haft til Hensigt at omtale samtlige Vejleborgere i det nævnte Tidsrum. Jeg har søgt at udfinde, hvor Ejendomsbesidderne havde deres Bopæl, og hertil har jeg saa føjet spredte Oplysninger om Personer og Byforhold, som ikke i Forvejen var almindeligt kendte.

Vejle, i Juni 1947.

C. V. Petersen.

BIDRAG TIL HARTE SOGNS HISTORIE

AF AUGUST F. SCHMIDT

I.

Harte Sogn i Brusik Herred ligger i det skønne, bakkede og stortformede Landskab på Nordsiden af Koldingdalen og nogle få km vestlig for Kolding. Sognebyen *Harte* ligger på Sydskråningen af et af de Randmorænestrøg, der gengiver Israndens Beliggenhed i hine fjerne Tider, da Bræen trak sine vældige Plovfurer gennem den danske Jord. Mange af vore smukkeste Landskaber findes i sådanne Randmorænestrøg, som f. Eks. Egnen ved Hald, Mols Bjerge, De fynske Alper, Ods Herred og Gribskovegnen.¹⁾

Ved *Ejstrup* Sydvest i Sognet har i den sidste Mellemistid været en Ferskvandssø. På den vestlige Del af den nuværende Stationsplads traf man ved geologiske Undersøgelser i 1901 på Jordlag fra Tiden mellem Istiderne. Jernbanestationen ligger på en Terrasseflade, der strækker sig fra *Ejstrup* nogle km mod Øst i Dalen. Ved *Ejstrup* er Terrassen kun få Hundrede m bred og ligger imellem Istidshøjlandet (mod Nord) og Efteristidsdalfuren (mod Syd). Terrassen ligger i en Højde af 16—19 m. Imellem to kløftformige Render, der har skåret sig ned i Terrassen, fandtes i 1901 langs Nordsiden af Stationspladsen i en Højde af ca. 11¹/₄ m over

¹⁾ Knud Jessen i Det danske Folks Historie I (1927), 24 ff.

Havet indtil 4 m Terrassesand. I 1916—17 fandt man i Stedet for dette Lag af Terrassesand et Lag Moræne-sand og derunder 1 m krydslejret Sand og Grus med spredtliggende store Stenblokke fra Istiden. Under Sandet fandtes planteførende Ler med en Mægtighed af indtil 2,6 m; derunder fandtes indtil 7 m brun Gytje, d. v. s. en Jordart, der består af Ekskrementer af små Vanddyr og Kiselalgers Skaller, der afsattes i rolige Havbugter eller i Indsøer og Moser. Under Gytjen igen fandtes et indtil 2 m tykt Lag stenfrit, planteførende Ler, som hviler på Diluvialsand, der atter må antages at hvile på Moræneler. I Gytjen er der fundet Levninger af en rig Flora, der viser, at Laget er fra *Mellemistiden* og opstået under tempererede Klimaforhold. I Leret under Gytjen er der fundet Levninger af adskillige *Polarplanter*, og i det øvre Ler er der fundet Planterlevninger, som kan tyde på, at dette Ler også er aflejret under køligt Klima. — I den sidste Istid fandtes der en stationær *Isrand* på Strækningen Gjelballe—Lejrskov—Bølling; men kort efter at Isranden var rykket tilbage fra sin Beliggenhed ved Lejrskov Vest for Harte, gjorde den Holdt nogle km Øst på, hvor der frembragtes en Spærring for Kolding Å-Dals Vandmasser, som nu ikke vedblivende kunde få Afløb mod Vest og Syd over Lunderskov og Vamdrup, men måtte samles i en isdæmmet Sø i selve Dalen. Sporene deraf blev en flad, sandet Søbund, der nu fremtræder som en Terrasseflade, der kan følges fra Ejstrup omtrent midtvejs til Kolding. Den når op til en Højde af ca. 19 m. Syd for Højrup findes der lidt oven for Trudsbro, langs med Trudså og Vester Nebel Å, der samlede løber ud i Kolding Å 1½ km Vest for Ejstrup, små Terrasser, der når op til en Højde af 25—28 m og rimeligvis er opstået ved Nedbrydningsarbejde af Senistidsbække i Tilknytning til

den isdæmmede Sø ved Ejstrup.²⁾ — Da der er påvist *Saltlag* i Undergrunden under Harte Sogn, blev der i 1930'erne foretaget nogle efter danske Forhold meget dybe Boringer, der ikke afsvækkede de magnetiske Målinger, som havde ledet Geologerne på Sporet efter en Salthorst dybt i Jorden her, men endnu har Saltboringerne ved Harte og Påby dog ikke givet praktiske Resultater.

Den moderne Påvisning af Saltlag langt nede i Jorden har ingen Forbindelse med det gamle Saltværk ved Bakkerne mellem Harte og Kolding. Her ved en »Saltkilde« blev af Christian 3.'s Dronning Dorothea opført et *Saltværk*, hvis Virksomhed dog indstilledes omtrent samtidig med Dronningens Død i 1571. Det er indtil videre en Gåde, hvorfra Grundvandet i Koldingegnen havde — og har — fået sit Indhold af Salt. Nu kan der ikke ved Harte gamle Saltværk mere spores Salt.³⁾

*

Er Harte Sogn således i geologisk Henseende af ikke ringe Interesse, er der om *Oldtidsminder* herfra meget lidt at meddele. På det arkæologiske Kort, der ledsager *Johs. Brøndsted's Værk: »Danmarks Oldtid«*, er i Harte Sogn afsat 5 Signaturer, der henviser til Fund fra Sten- og Bronzealderen (Gravhøje), og i Traps Danmark, 4. Udg., VII, 692 nævnes, at der lige Sydøst for Harte ses en overpløjet Gravhøj, »det eneste jordfaste Oldsagsmindesmærke, som kendes i Sognet«. Derimod er der hist og her indenfor Området gjort Oldsagsfund fra

²⁾ V. Milthers: Kortbladet Bække (Danmarks geologiske Undersøgelse I. Række, Nr. 15, 1925). Kolding Folkeblad ²/₇ 1931.

³⁾ Saltværkets Historie er udførlig skildret af P. Eliassen, I. O. Brandorff og V. Nordmann i Vejle Amts historiske Aarbøger 1921, 75—101. Se også Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid (1908), 80—82. Evald Tang Kristensen: Jysk Almueliv III, Nr. 179 (stedlig Overlevering).

Sten- og Jernalder, bl. a. Urnefund under Markflade. — Det er ejendommeligt nok, at der i Harte Sogn er gjort så få Oldtidsfund, når man tænker på Rigdommen af Gravhøje og Oldsagsfremdragelser fra Nabosognene i Vest (især Lejrskov) og Øst. Manglen af Oldtidsfund fra Harte Sogn, hvis Østparti i Jordoverfladen har Istidsløer, hele det øvrige Område består af Bakkesand (Diluvial- og Morænesand), kunde tyde på, at her har været et Landområde, hvor fast Bosættelse først ret sent har fundet Sted.

*

Den ældste Landsby i Sognet er vistnok *Påby*, utvivlsomt anlagt i Tiden før 800 e. Kr. F. Ordet *By* betyder på Vestnordisk »Gaard« (bestående af flere Huse), men i Danmark turde Betydningen — i det mindste uden for Bornholm — altid være: samlet Bebyggelse, bestående af flere Gårde, d. v. s. hvad vi kalder en *Landsby*. Her er da Tale om et Bondesamlag, et Fællesskab, hvor ingen er Fører, men alle lige, og hvor derfor ingen Person blev udvalgt som Opnævner til Landsbynavnegivningen. Derfor blev i Landsbyer endende på *-by* som Regel et karakteriserende Navnelement ude fra benyttet som Navngiver. Forleddet i *Påby* er uden Tvivl Tilnavnet gammeldansk *Pá*: »Påfugl« eller det samme Ord som det gl.danske Mandstilnavn *Pá*, oldnordisk *Pái*. Personnavne i nørrejydske Navne på *-by* er ellers sjældne. *Påby* er måske en nordlig Udløber af den syd-slesvigske Storgruppe af Landsbyer, hørende til Typen *-by*.⁴⁾

Harte, der er blevet Sogneby og Kirkeby (det sidste vel ikke mindst på Grund af den højere Beliggenhed), har i sit Navn Minder om gammel Skovrydning. *Harte*

⁴⁾ Se nærmere Vilh. la Cour i Sønderjyllands Historie I, 287 ff.

[*hå't*], der 1231 skreves *Harthwet*, er en *Tved-by*. Her i Landet findes ialt ca. 125 Bebyggelsesnavne med Endelsen *-tved*, der ifølge *Gunnar Knudsens* Tolkning oprindeligt har betydet »hugge Træ«, og fra denne Betydning til »rydde« er der intet Spring, og Overgangen til at betegne selve den ryddede Jord svarer ganske til Forholdet ved Rød-Navnene i Nordsjælland (Hillerød, Birkerød o. s. v.). Tved-Byer er alle anlagt i gammelt Skovland, og Typen går sikkert i Danmark tilbage til Vikingetiden (9.—10. Årh. e. Kr.).⁵⁾ — Forleddet i *Harte* kan være Dyrenavnet *Hare* [hå'ə], Tillægsordet gammeldansk *harth* »haard« eller Navneordet gammeldansk *hargh* i Betydningen »Sten«, næppe her i Betydningen »Offersted«; denne Betydning af Ordet forekommer med Sikkerhed kun, når det er Efterled og har et Gudenavn som Bestemmelsesord.

Navnene Påby og *Harte* er altså begge ret unge, fra Tiden o. 700—1000 e. Kr., de er begge prægede af den stedlige Natur og bærer Vidne om Skovrydning og Opdyrkning i Egnen i nævnte Tidsrum.

De øvrige Landsbynavne og Bebyggelsesnavne i *Harte Sogn* er yngre end de to nu tolkede Navne.

Ejstrup (1452 *Eystrop*) har Navn efter en Mand, der anlagde en Landsby her nede i Ådalen. Han har muligvis heddet *Esger*. Endelsen *-trup* betyder »Udflytterby«, »Samling af Gårde og Huse« el. lign. Byer, der ender på *-strup*, *-drup*, *-trup*, er anlagt i den ældre Middelalder, o. 1000—1200.

Stubdrup (1481 *Stubdrup*) har i sit Forled næppe et Personnavn, men Ordet *Stub* »Træstub« eller snarest *Stubbe* om et Areal med Træstube og Krat.

Stallerup (1473 *Staldorppe*) har i sit Forled det gam-

⁵⁾ Gunnar Knudsen i *Saga och Sed* (1938), 59. *Nordisk Kultur V* (1939), 109.

meldanske Mandsnavn *Stali*, oldnordisk *Stáli*. Stallerup blev senere til en Storgård, *Stallerupgård*, der ligger ved *Stallerup Sø* (ca. 23,7 ha).

Raadvad (1524 Radevadh), ligger ved et Tilløb til Skallebæk. Forleddet er muligvis jydsk Rode »Skovrydning«; Efterleddet er Vad »Vadested«.

Brødsgaard (1468 Brødisgaard) har i sit Forled Ejefald af Navneordet ældre nydansk *brøde* om »opbrudt Jord, Brudager«. En Mulighed kan også være gammel-dansk *bryti* »Gårdbestyrer«.

Stenvad Mølle. Forleddet i Stenvad er Navneordet *Sten*, idet Vadet muligvis har været stenlagt i Bunden, således at man har kunnet komme over uden at synke i.

De ovenanførte Stednavnetolkninger er hentede fra Bogen: Vejle Amts Stednavne (1944), 143—145. Foruden de meddelte Stednavne findes der endnu en Række Gårdnavne i Sognet samt et Væld af gamle Marknavne (Naturnavne), især opbevaret i Markbogen fra 1683 (i Matrikulsarkivet, København). Det er dog ikke Hensigten her at fremlægge Sognets hele Navnestof. Det har blot været Opgaven at give de nødtørftigste sproglige Oplysninger om Hovedbebyggelsesnavnene, så man af disse kan lære noget om Rydning og Bebyggelse her på det stortformede, ret bakkede Jordsmon, som nu udgør Harte Sogn.

*

I gammel Tid var der gentagne Gange Stridigheder mellem Kolding Bymænd og Harte Mændene om *Skellet* mellem Købstadens Jorder og Harte Sogns Tilliggende. Den endelige Fred oprandt i 1723. Da blev Grænsen fastlagt. Hele Marken mellem Kolding og Harte blev delt i to lige Dele, og Kolding fik $\frac{1}{12}$ af Harte Enge. Der sattes Skelsten med Kul og Flint under. Kolding leverede for sin Part 2 Skæpper Trækul dertil. Ved den

ny Grænse fik Kolding mere Jord⁶⁾ som man vel kan tænke. Også til en anden Side har Harte Sogn førhen været større, i sydlig Retning, idet *Vrannerup* i Seest Sogn (Andst H.) hørte til Sognet indtil 1714, da denne Landsby lagdes til Seest. Ifølge det 17. Århundredes Matrikler hørte *Vrannerup* egentlig til Andst Herred, men Beboerne søgte Harte Kirke, hvor der i 1753 indrettedes et Kapel til Hofjærgermester v. d. Lieth, født 1701 i Bremen, død 1773 som Ejer af *Vrannerup Hovgård*. Dette Kapel nedlagdes 1844, og dets Plads er inddraget til Siddepladser i Kirkerummet. — I Kirken findes op mod Vestvæggen en Ligsten over Poul Abildgaard til *Vrannerupgård* (død 1563) og tre Hustruer, med Portrætfigurer. Disse Hustruer var Karen Ulfeld, død 1547, Kirsten Timandsdatter, død 1557, og Kirsten Ulfeld. Sidstnævnte er den mest kendte formedelst sit Giftermål med Morten Svendsen Orning, der døde 1574.⁷⁾ Kirsten Ulfeld boede i *Vrannerup* 1580, da hun mageskiftede *Vrannerup Hovgård* til Kronen (imod Skodborghus i Vejen Sogn). Når *Vrannerup By Syd* for Kolding Ådal hørte til Harte Sogn Nord for Åen, har dette sin Årsag i, at Seest Sogn i gamle Dage hørte til Sønderjylland, i hvert Fald indtil 1566.

Siden 1723 har Harte Sogn haft sine nuværende Grænser. Dets *Areal* er nu på 1995 Hektar. Det består af een Sognekommune med *Nørre-Bramdrup Sogn* som Anneks. Sognets Tingsted er Kolding, og det hører under Rets- og Politikreds Kolding Købstad m. m., Vejle Amtsstuedistrikt (en mindre Del af Sognet hører under Ribe Amtsstuedistrikt), Kolding Læge- og Skattekreds,

⁶⁾ P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid (1908), 363—64, hvor Skelstridighederne er omtalt nærmere.

⁷⁾ Morten Svendsen hørte til Adelslægten Orning, ikke til Slægten Bølle, som anført i P. Eliassens Koldingbog, 43.

Kolding Herreds Vurderingskreds, Amtets 2. Folketingskreds, 2. Forligskreds og 7. Udskrivningskreds' 98. Lægd. Sognet havde i 1801: 337 Indbyggere. I Århundredets Løb er Folketallet steget jævnt. 1850 var det oppe på 629, 1901: 925, 1925: 1044, 1930: 1364.

I 1921 var Antallet af Sognets Gårde og Huse 227.

*

Den selvejende *Harte Kirke* ligger 4 km VNV for Kolding og har sin Plads Vest for Harte By. Det gamle Gudshus har sin Beliggenhed i ret ejendommelige og naturskønne Omgivelser, hvor det med sit mærkeligt lave, røde Kirketårn mod Vest virker særegent og smukt i det temmeligt høje Landskab.⁸⁾

Kirken er fra romansk Tid (13. Årh.), af Granitkvadre på profileret Dobbeltsokkel. Koret har haft Apsis, hvis buede Kvadre ses i den nuværende Østgavl; Syddøren, med et Par Søjler og korsmærket Tympanon, benyttes endnu. Norddøren og de oprindelige Vinduer ses tilmurede. I den seneste Middelalder fik Koret Hvælving, medens Skibet beholdt Bjælkeloft, og Tårnet (der har været højere endnu), med hvælvet Underrum og flad Bue ind til Skibet, tilføjedes af Granitkvadre og Munkesten. Det store Våbenhus, af Mursten og Granit,

⁸⁾ Der er naturligvis knyttet Sagn til Kirken og dens Natur-omgivelser. Det fortælles, at Harte Sø eller Kirkesøen er nu skyllet ud gennem den Rende, der er Sonden for Harte Kirke og imellem den og Påby. Endvidere fortælles det også andre Steder fra kendte Sagntrek, at en Mand vilde have ringet for sin Hest, der var død, men så fløj Klokkeren ud af Tårnet og ned i Søen (Evald Tang Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 1710). — Naturen i Omegnen af Harte Kirke er nu noget præget af det der beliggende Kolding Oplands Højspændingsværks Vandkraftanlæg (anlagt 1919—20, med et 23 m højt Vandfald; sammen med Elektricitetsværket i Kolding forsyner det denne By og Oplandet i en Kreds af 15—30 km med elektrisk Kraft og Lys).

er også senere tilføjet. Kirken blev restaureret 1844.⁹⁾

Medens vi i vor Tid kun kender Kirken som Guds-tjenestens Hus, var Forholdet anderledes i gamle Dage. Da kunde Kirkerne også benyttes i profant Øjemed. Således blev Harte Kirke i Kolding Len udvalgt som *Militærkirke*. Her blev o. 1620 installeret et Skab til Våben. Skabet blev gjort af Fyrdeller (ø: Fyrreplanker), Spær-rer og Lægter, det var 7 Alen højt og 7 Alen bredt og indhæftet i Muren. Det var ikke altid morsomt for Landsoldaterne at møde til Eksercits på Kirkepladserne. De fik ofte en hård Behandling af Befalingsmændene. *P. Eliassen* har fremdraget adskillige lærerige Eks-empler på den Måde, Officererne behandlede de under-ordnede. Således havde seks Mand tit og ofte set, at Soldaterne fik Prygl på Pladsen ved Harte Kirke. En Gang, da Knud Thuesen så, hvordan Løjtnanten slog Soldaterne, sagde han: »Herregud, skal det gå sådan til, og kongelig Forordning forbyder det dog.« Men da Løjtnanten hørte det, tog han en Kæp og slog Knud Thuesen, så han måtte trække sig tilbage til Kirkegården. De Harte Mænd, der vidnede dette i Retten (År 1703), havde selv Forstand på Eksercits og sagde, ikke uden Selvfølelse: »Vi har staaet under Militsen og for Fjenderne i Brabant, og en Del af os har set Eksercits for Kongen og Generalerne, og vi synes, at Land-soldaterne eksercerede lige så vel som de gevorbne.«¹⁰⁾

⁹⁾ Der skal ikke her gives nærmere Oplysninger om Harte Kirke, idet Kirkearkitekt *S. Frit z*, Århus, i Kolding Folkeblad ^{17/5} 1943 har meddelt en detailrig og nyttig Gennemgang af Kirken og dens Bygningshistorie. Hertil kan føjes, at *F. C. L. M o u r i t z e n*, Kolding, i Kolding Folkeblad ^{23/7} 1941 har anført en Del Enkeltheder om Harte Kirkes Inventar.

¹⁰⁾ *P. Eliassen*: Historiske Strejftog i Koldingegnen (1923), 102. I denne Bog som i *Eliassens Koldingbog* findes talrige, spredt forekommende Småoplysninger om Harte Sogn. Nævnes kan det også, at *L. Jespersen* i Kolding Folkeblad ^{23/10} 1931 har skrevet udførligt om den Harte Degn *Jens Ørbech* og hans Legater, der blev oprettet af ham i 1801.

— Man kan godt forstå, at under sådanne Omstændigheder var Bønderkarlene angst for at komme under Militsten. Eksercerpladsen ved Harte Kirke giver i kort Begreb et Indtryk af gamle Forhold, som man kan glæde sig over nu er forbi. De kønne Omgivelser ved Kirken er nu ikke længer Vidne til militære Optrin eller Begivenheder, der sårer den humane Følelse.

*

Som noget særegent for Sydjylland kan nævnes, at *Præstegården* her i mange Sogne ikke ligger i Kirkebyen, men i en Naboby. Dette er således også Tilfældet i Harte Sogn, hvor Præstegården findes i *Påby*. Herom siges allerede 1566, at i denne By var den rette Præstegård; men den beboedes da af en Bonde, så at Præsten måtte bo i Kolding; 1566 fik han dog Kongebrev om, at han efter Bondens Død måtte tage Præstegården til Opholdssted. Ifølge Wibergs Præstehistorie var den første Præst, der flyttede fra Kolding til Påby, Hr. *Christen Madsen Aulin*, der var Præst for Harte-Bramdrup 1659—93. I hans Tid brændte Præstegården, i Januar 1691. Det er nok fra Wiberg, Traps Danmark, 4. Udg. VII, 692 har Oplysningen om, at det først var fra 2. Halvdel af det 17. Århundrede, at Præsten synes at have haft Bopæl i Påby, hvor siden i yndige Naturomgivelser den Harte Præst har haft sit Hjem i en gammel malerisk Præstegård, hvis Bygninger og Historie Arkitekt *H. Zangenberg* har meddelt en Række nyttige Oplysninger om i Vejle Amts historiske Årbøger 1926, 62—87.

Der er et ret ejendommeligt Stykke Folketro knyttet til Påby Præstegård. Her fandt i Begyndelsen af 1880'erne Pastor P. Sveistrup et *Hestehoved* under sin Lade, der var under Ombygning. En Tærsker, som han talte med om Fundet, sagde, at Hestekraniet var lagt

under Logulvet, for at det skulde blive mere klingert, når man tærskede, og i øvrigt mente han ikke, Fundet ellers havde noget at betyde. Pastor Sveistrup fattede dog Interesse for Sagen, og han indsendte derfor til det af *Evald Tang Kristensen* redigerede Folkemindetidskrift »Skattegraveren« V (1886), S. 95 (jfr. smsts. VI, S. 96) Spørgsmål om, hvorvidt andre kendte noget tilsvarende. Som Svar herpå fremkom fra forskellige Egne en Del Beretninger, der dog alle gik ud på, at det skete for at få Gulvet til at runge (eller synge) noget. Desuden tilføjede nogle, at man godt i Mangel af Hestehovedet kunde bruge en Jerngryde med Sten i. Interessen for Sagen affødte endog en Dyrlægeerklæring, der lød på, at Hovedskallen af en Hest, som er befriet for alle Bløddele og tørret, næppe kan frakendes en vis Klang og vistnok ikke står tilbage for en Jerngryde fyldt med Sten.

Fra anden Side er der både før Kraniefundet i Påby Præstegård og siden da fremkommet Optegnelser om »Hestepander« nedgravede under Tærskelulve, for at det skulde gjaldre bedre under Tærskningen. Denne Forklaring lyder jo også helt antagelig. Så vidt man kan se, troede *H. F. Feilberg* på den. Han har i Tillægget til sin »Jydsk Ordbog« ingen Henvisninger til en lærd Afhandling af *Oscar Thyregod* i Tidsskriftet »Dania« IV (1897), 192 ff., hvori Hestekraniet under Logulvet bliver gjort til Genstand for en omfattende religionshistorisk Undersøgelse, idet Thyregod især fæster Opmærksomheden ved et Par Meddelelser fra 1880'erne, hvori det nævnes, at Hestehovedet nedgravedes for at holde (= skræmme) Troldtøj borte. Man spørger så om, hvilket Motiv der er det oprindeligste: enten Kraniet nedlagt for at Gulvet skal give stærkere Genlyd — eller for at skræmme Troldtøj. *Oscar Thyre-*

god anfører nu en hel Række Eksempler fra mange Lande og fra forskellige Tider på, at Hestehoveder anvendtes som Bortskræmmere af Troldtøj o. lign. Venderne plejede således at opsætte Stager med Hoveder af Heste og Køer for at afværge Pest, samt plejede at lægge et Hestehoved under Foderet i Krybben for at hæmme onde Ånders Magt over Dyret. I den gamle nordiske Litteratur findes to Eksempler på, at Hestehoveder kan virke skræmmende, og det er muligvis også samme Tro, vi finder nævnt i den romerske Historieskriver Tacitus' Annaler, hvor han omtaler, at på den Plads, hvor Varo var faldet, fandt Germanicus bl. a. Hovederne af de faldne Heste fæstede på Træerne. Thi at antage dette for et Offer er næppe rigtigt; i hvert Fald var det ved Uppsala i Sverrig Skik i Oldtiden, at Hovederne blev hængt op i Lunden, medens Kroppene blev ofrede — hvorledes, siger Adam fra Bremen ikke i sit Skrift om de nordiske Folk. Adam besøgte Danmark i 1068. — Senere hen i Tiden brugte man at skræmme sine Fjender med Hestehoveder, som man havde spilet Gabet op på, og som man bar foran Slagrækkerne. Og helt op imod vor Tid har man enkelte Steder fra Oplysninger om, hvorledes man for at håne en Fjende rejste en *Nidstang*, f. Eks. i hans Have. En Nidstang bestod af en Stang med et Hestehoved ovenpå. Det blev betragtet som en særdeles grov Fornærmelse, når en Mand fandt en Nidstang på sin Jord. Der er sikkert ingen Grund til at tvivle om Hestehovedernes skræmmende Betydning. Når de har kunnet skræmme Folk, har de også kunnet skræmme Troldtøj. Hestehovedet har da haft en *skærmende* Betydning for det, som var i dets Nærhed eller inden for den Rundkreds af Hestehoveder, man har Oplysninger om undertiden blev opstillet om et Jordstykke eller en Bygning, som

skulde beskærmes mod onde Magter. Der er da ikke ringe Sandsynlighed for, at et Hestehoved, nedgravet under et Ladegulv, oprindeligt er blevet betragtet som et Skytsmiddel mod Troldtøj. Men denne Tro er i Tidens Løb blevet glemt, og en Iagttagelse: Gulvets Klingeren under Plejlslagene, har fortrængt den ældgamle Trosforestilling om Hestehovedets beskærmende Betydning. Denne Motivforskydning har antagelig fundet Sted Århundreder tilbage, siden man i 1880'erne kun — med et Par Undtagelser — erindrede Hestehovedets »musikalske« Betydning og ikke dets Plads i Folketroen som Værn mod Troldtøj.

Der er i øvrigt ikke optegnet mange *Folkeminder* i Harte Sogn. *Evald Tang Kristensen* var der vist kun een Gang, i November 1889. Han fortæller selv herom i sine »Minder og Oplevelser« III (1926), 285: »Den 1. Nov. gik jeg om Eftermiddagen ud til Harte. Her besøgte jeg Lærer *Lindeloff*, der var en meget fornøjelig Mand at komme til. Han var god til at fortælle Skjæmtesagn,¹¹⁾ og jeg tilbragte saa en Aften hos ham, og næste Dag skrev jeg hjem og meddelte, at jeg var hos gode Folk. Jeg var saa Dagen efter henne paa Fattiggaarden, *Sandbjærggaard*, og fik *Eli Jensen* til at fortælle lidt for mig. Da jeg kom tilbage til Skolen, traf jeg der en Pjaltkræmmer *Burkardt Nielsen*, som kom til i det samme, og jeg gik saa ud i Kjøkkenet til ham og fik ogsaa ham til at fortælle lidt. Nu søgte jeg op til *Bramdrup* og fik baade *Jeppe Jensen* og *Kristen Rønning*, to gamle Gaardmænd, til at fortælle en Del for mig.«

Iblandt de få reddede gamle Minder fra vort Sogn lægger man især Mærke til nogle Sagnoptegnelser herfra

¹¹⁾ M. Lindeloffs Fortællinger, om Præster og Degne, ikke fra Harte, findes trykt i E. T. Kristensens Bog: »Vore Fædres Kirke-tjeneste« Nr. 43, 180, 269, 441, 526; jfr. Nr. 168.

vedrørende Trolddomsbogen *Cyprianus*, som der undertiden blev gjort betydelige Anstrengelser for at få fat i, hvad der bl. a. er overleveret et lærerigt Eksempel på fra Harteegnen.

Her boede i 1860'erne en Mand ved Navn *Peter Pedersen Skjødte*. Han tilstod den 2. Marts 1868 at have begået et forsættligt og overlagt Mord på Husmand Mads Hansen på *Stubdrup Mark*. Den farlige Forbryder, der var Murersvend af Profession, havde i længere Tid drevet sit Uvæsen. Han bekendte sig også skyldig i tre Brandstiftelser. Hans Angivelse af Medskyldige foranledigede flere Arrestationer. En af de arresterede, en Tørvebonde, Mads Madsen, som blev beskyldt for i Forening med Peter Skjødte at have afbrændt sit Hus i *Harte Mose*, hængte sig i Arresten. Skjødte skulde et Par År før sin Arrestation i 1868 have opgravet et Lig på *Jordrup Kirkegård* (Andst H.) af en for over 30 År siden begravet Kapelmester W., der efter Sigende havde en *Cyprianus* med sig i Kisten. Men Peter Skjødte tog fejl af Husnummeret og opgravede et andet Lig, så *Cyprianus* ligger formentlig endnu vel bevaret på *Jordrup Kirkegård*.¹²⁾

De anførte Oplysninger om Ildgerningsmanden Peter Skjødte kan uden Tvivl sættes i Forbindelse med et Par Sagnoptegnelser hos Evald Tang Kristensen. I den ene Optegnelse fortælles, at der i *Stubdrup* boede to Brødre, Hans og Kristian Kruse, de havde *Cyprianus*. En Gang stjal nogle nysgerrige Mennesker sig til at læse i den, og da blev der sådan en Røg i Huset, så det var forfærdeligt. Men nu kom den ene Broder og tog Bogen. Meddelelsen, Husmand Rasmus Pedersens Kones Fader, var Nabo til dem. Han havde en Hund, der var

¹²⁾ Kolding Folkeblad ¹⁴/₄ 1943. Jfr. smsts. ¹⁰/₇ 1928, ¹²/₆ 1929, ¹⁰/₂ 1930, ⁹/₈ 1942.

streng og nærgående. En Dag, da en af Brødrene kom gående forbi, vendte han sig om og stod lidt stille og så på Hunden. Siden duede den ikke.¹³⁾

En anden Sagnoptegnelse om vort Emne har denne Ordlyd: »Per Skyt havde hørt Tale om, at en gammel Kjælling, der nylig var begravet paa Harte Kirkegaard, havde faaet en Cyprianus med sig i Graven. Den vilde han gjerne have, og saa gik han hen og grov hende op igjen. Der blev en Sag ud af det.«¹⁴⁾ Denne Optegnelse, meddelt o. 1900 af Graver Chr. V. A. Simonsen, Kolding, er naturligvis bygget over Erindringer fra Kolding Avis og mundtlig Overlevering om Peter Skjødts Sag i 1868. Omkring 1900 har der let kunnet gå lidt Uorden i Erindringerne om de faktiske Begivenheder, hvorfor det er godt, som her, at kunne underbygge Folkeoverleveringen med autentiske Vidnesbyrd om de Forhold, der har givet Anledning til Sagndannelsen.

Endnu nogle få Sagn kendes fra Harte Sogn. Her var der således en *Genganger*, som flere Præster havde været i Lag med, men hun holdt slemt Hus med dem, det var netop en hun, og de kunde ikke få Magt med hende, heller ikke Præsten fra Lejrskov, der var dygtig til at mane. Men så tog Præsten fra Vejen derover, og da siger Genfærdet til sidst: »Ja, nu er han undervejs med de rødblissede Hææst, han vil blyw mæ den vææst,« og da han kom, fik han hende manet ned, meddelte Niels Jokum Termansen til E. Tang Kristensen.¹⁵⁾

Et andet Sagn fortæller, at under *Kvægpesten*, vistnok i 1770'erne, blev alle Kreaturerne på *Stallerupgård* slået ned. Der blev gravet en Kule, og så blev de alle trukne hen til denne og på dens Kant slåede ned og

¹³⁾ E. Tang Kristensen: Danske Sagn Ny Række VI, Nr. 95.

¹⁴⁾ E. T. Kristensen: Danske Sagn Ny Række VI, Nr. 471.

¹⁵⁾ Danske Sagn V, Nr. 1069.

styrtede i Hullet, og lige straks blev der smidt Jord på dem. »De kunde formelig se, hvordan Jorden løftede sig over dem« meddeles til E. T. Kristensen.¹⁶⁾

Endelig kan i denne Forbindelse nævnes, at der fra Harte Sogn er overleveret en *Byremse*, der er optegnet i følgende Former:

1. Harte er en god By,
 Påby ligger lidt i Ly,
 i Ejstrup har de god Rug,
 i Stubdrup har de deres behov,
 paa Lynggaard har de Rug at sælge,
 i Brødsgård har de Penge at tælle,
 og i Møllen maler de Hvede.
2. Haat er en gui By,
 Paaby leger let i Ly,
 i Æjstrop haa di Row aa sææl,
 i Brøsgor haa di Pænng aa tææl,
 i Staafdrop haa di djes behaaw,
 i Raadve haar di Tøre aa tææl,
 i Sonebjære dier haa wan Kruer.

I en 3. Version lyder Slutningslinjerne:

Paa Stallerupgaard fanger de Skaller,
 og det skal de Raadvad' brug til Fitalle.

De fire sidste Linjer har også følgende Ordlyd:

O Brødsgor haae di Row aa sææl,
 o Lynggor haae di Pænng aa tææl,
 i Ejstrup haae di gaat Row,
 i Stofdrop haae di djes behov

¹⁶⁾ Jysk Almueliv I, Nr. 249.

I en af Optegnelserne findes en fjerdesidste Linje lydende:

»og i æ Mølle maal de Hvede.«¹⁷⁾

Byremsen hentyder nok til Jordernes højst forskellige Beskaffenhed i Harte Sogn. Den giver også et Indtryk af Overfladeforholdene og oplyser lidt om Levekårene i Sognet. I Stallerupgård Sø fanger de Skaller, som Folkene i Rådvad kan få som Fetalje (Fødemidler). Den Mølle, der maler Hvede, er enten Sorgenfri eller Stenvad Vandmølle. Hvornår en Byremse som ovenanførte er digtet, lader sig næppe opklare.

Harte, der er Sognets Hovedby, bestod i det 18. Århundrede af 11 Gårde, der havde en fælles *Byhyrde*, som boede i et Hus sydlig i Byen ved Vejen, der nu fører ned til *Alpedalen* (Dalstrækningen mellem Harte og Kolding), der er kendt for sin Skønhed (her er Restauration). Ifølge *Jens Poulsens* Afhandling i Vejle Amts Aarbøger 1917, 164 ff., lå Hyrdehuset endnu i 1917 på samme Plads, hvorfra Byhyrden Århundreder igennem om Morgenen til Hornets Toner har kaldt Byens Kvæg sammen, for at han i samlet Flok kunde drive det ud på den Byvang, der lå hen i Græs. Vistnok omkring 1914 blev der ved et Vejanlæg forbi Hyrdehuset gravet en svær Egepæl op af Jorden, hvilken gamle Folk mente, Byhyrden havde benyttet til i Nødsfald at binde Kreaturer ved. J. Poulsen meddeler i øvrigt adskillige gode Oplysninger om Harte By i gammel Tid, særlig om Gårdenes Udflytning efter Udskiftningen i Slutningen af det 18. Århundrede. Yderligere Oplys-

¹⁷⁾ Evald Tang Kristensen: Jydske Folkeminder VI, S. 344. IX, S. 124. Skattegravere II, Nr. 378. VII, Nr. 884. Thorkild Gravlund: Kongerejsen (1924), 57. P. Eliassen i Kolding Folkeblad, Februar 1909. Kolding Folkeblad ¹⁹/7 1928. ¹⁰/2 1930.

ninger herom har han fremsat i et Foredrag, der findes udførligt refereret i Kolding Folkeblad ^{23/7} 1932.

II.

Siden Reformationen 1536 har der været 26 *Præster* i Harte-Bramdrup Sogne. Den nuværende Præst er den 27. Der er ikke meget at oplyse om alle de ældre Præster, hvorimod der om det sidste Århundredes Gejstlige er et og andet at fortælle. For dog ikke blot at høre om Nutidens Præster i vort Kald skal der — som en Slags Indledning hertil — anføres kortfattede biografiske Meddelelser om alle de ældre Kirkens Tjenere i Sognene Harte-Bramdrup.

1539 var *Niels Hansen* Præst her i et År.

1540 fik *Hans Kneus* Embedet. Han blev senere Provst. Han døde 1591 og efterfulgtes af sin Søn

Poul Hansen Kneus, Præst her fra 1592 til sin Død 1620.

Niels Jørgensen var Præst her 1620—1633. 1613 nævnes han som Præst ved Kolding Hospital.

Niels Simonsen, tidligere Hører i Vejle, Præst for H.-Br. 1633—1646, begravet 12. Februar 1646.

Mathias Olsen Møller, Præst for H.-Br. 1646 (ordineret 11. Marts 1646) —1659. Begravet 15. August 1659.

Christen Madsen Aulin, Præst for H.-Br. 1659—1693. Var Hører i Kolding 14. Juli 1657. Indtil Pastor Aulins Tid boede Præsterne, som tidligere omtalt, i Kolding, siden i Påby. Han døde 1694.

Eskild Nielsen Busch, Præst for H.-Br. 8. Juli 1693 til 12. Januar 1714, da han blev Præst for Vejle-Hornum. Han var Magister og Hører i Fredericia 1691.

Henrik Sytkam, Præst for H.-Br. 26. Marts 1714—1730. Han blev gift på Trinitatis Dag 1714 i Magleby

på Langeland med Johanne Margrethe Holmsted fra Herregården Brolykke. I Sytkams Tid gik Vrannerup fra ham til Seest. Han døde 1730.

Christen Lauritsen Søbeye, Præst for H.-Br. 3. Marts 1730—1734. Var Søn af Pastor Laurits Lauritsen i Voldum ved Randers. I sine Studieår nød Søbeye den Ære at være Dekan på Kommunitetet. Inden han kom til Påby var han, fra 24. Juli 1722, ansat ved Kolding Hospital. Død eller forflyttet i 1734.

Jørgen Ottesen Mørch, Præst for H.-Br. 23. Juni 1734—1752. Var født i Albæk 14. December 1691, Søn af Birkedommer O. Jørgensen og Hustru Karen Bertelsdatter Luft, Student fra Sæby 1709, cand. theol. 1715. Residerende Kapellan for Hellevad-Ørum, ordineret 11. September 1716. Kapellan for Vraa-Em-Serridslev Pastorat, men kom der ikke, da han fik Harte Kald. Gift 7. Juni 1734 med Andrea Margrethe Gundersdatter Torup af Børglum-Furreby. Pastor Mørch døde 1752 eller 1753, hans Hustru døde i Pjedsted 1754.

Laurits Johansen Haagen, Præst for H.-Br. 3. Februar 1753—29. September 1785. Ordineret 29. Marts 1753. Født 28. Oktober 1713 i Rødby, Søn af Købmand J. Haagen og Hustru Karen Larsdatter Ziir. Student København 1737, Kandidat 1740, Lærer ved Vaisenhuset 1742. Gift i Ålborg Frue Kirke 20. Juni 1754 med Margrethe Hansen fra Alslev ved Tønder. Pastor Haagen fik i 1776 som Hjælpepræst og Efterfølger Andreas Bertelsen Bruun, men han gik dog først af 29. Sept. 1785. Han døde i Kolding, hvor han blev begravet 28. Oktober 1787. Laurits Haagen har gjort sig fortjent af Lokalhistorien ved i 1766 at sende en nyttig Indberetning til Biskop Bloch i Ribe om Harte og Bramdrup Sogne. Indberetningen, der indeholder adskillige gode Enkeltheder og originale Oplysninger, er udgivet af Lærer

L. Jespersen, Sdr. Vilstrup, i Kolding Folkeblad 31. Juli 1929 så vel som af Byrådssekretær *N. Jacobsen* i Vejle Amts historiske Årbog 1944, 73—80.

Andreas Bertelsen Bruun, Præst for H.-Br. 9. Maj 1776—1798 (ordineret 21. Juni 1776), blev født i Fredericia 1748, Søn af Tobaksfabrikant, Købmand og Rådsmænd B. Bruun og Hustru Kirsten Gudme. Student fra Fredericia 1764, theologisk Kandidat 1768. Gift i Fredericia Michaëli Kirke 23. Septbr. 1785 med Hagar Iversen. Pastor Bruun døde 1798, begravet nævnte Års 11. August.

Niels Gudme Blicher, Præst for H.-Br. 1798—1817. Var Søn af Pastor Jens Nielsen Blicher, Ø. Starup. Født i nævnte Sogn 2. Maj 1755. Cand. theol. 1780. Den 13. April 1787 blev han kaldet som Pastor Bruuns Efterfølger i Harte, men i de År, der gik, inden han kunde overtage dette Embede, var han Præst i Vejerslev Nord for Silkeborg fra 15. Juni 1792, ordineret 12. September. Derefter var han Præst for Søften-Foldby Nordvest for Århus 6. Marts 1795, Provst 1796, og efter at have været i Harte-Bramdrup fra 1798 blev han i 1804 Provst for Brusk Herred. Amtsprovst blev han 10. Juni 1814. Den 19. Febr. 1817 blev han Præst for Gaverslund-Vinding ved Vejle. 1. November 1828 blev han Ridder af Dannebrog, og 20. December 1832 afgik han ved Døden. Provst Blicher, der var af samme Slægt som Digteren *St. St. Blicher*, blev gift med Anna Marie Brøchner, Præstedatter fra Spentrup-Gassum, hvor *St. St. Blicher* blev Præst 1825. Anna Marie Brøchner levede i Tiden 26. Januar 1775—29. November 1845. I Ægteskabet med Niels Gudme Blicher blev hun Moder til 5 Sønner og 4 Døtre. Af disse blev Sønnen Søren Wedege Blicher (født i Påby 7. Januar 1810) Præst for Øster-Starup-Nebel Sogne (Brusk Herred) 1868—1885.

Den femtende Præst i Harte-Bramdrup efter Reformationen hed *Jacob Thune*. Han var fra Vignæs ved Odense Fjord, hvor han blev født 22. Januar 1791. Han blev Student fra Odense 1807 og cand. theol. med Udmærkelse 20. Juli 1812. Allerede 1811 var han blevet konstitueret som Adjunkt i København, fast ansat Adjunkt var han her 29. August 1815—29. Marts 1817, da han 21. Juni blev kaldet til Præst for Harte-Bramdrup. Her forblev Hr. Thune til 1828, da han 11. April blev kaldet til *Tavlov* Sogn. Herfra søgte han Forflyttelse og blev 2. Maj 1833 Præst for *Gaverslund-Vinding* Menigheder ved Vejle. Her var han Resten af sin Levetid. Den 3. Januar 1819 blev Jacob Thune gift i Ousted på Sjælland med *Ursula Jensine Nørgaard*, døbt på Ledreborg 22. April 1795. Hun var Datter at Kancelliråd, Birkedommer og Landvæsenskommissær Peter Nørgaard og Hustru Anna Cathrine Gjerlev. I dette Ægteskab blev Pastor Thune Fader til 2 Døtre. Han levede lykkelig og kærlig med Konen, men så kom der en Dame i Huset og satte Splid mellem Ægtefællerne. Thune søgte nu Adspredelse hos Oberst Poul M. Hviid til *Hvidsminde* i Bramdrup Sogn. Her i sit Anneks på den smukt beliggende Gård med den herskabelige Hovedbygning befandt Præsten sig godt. Oberst Hviid havde 6 Døtre. Den ene af disse, *Christiane Terkiline Hviid*, fattede Thune Kærlighed til.¹⁸⁾ Han søgte Skilsmisse fra sin Hustru (der senere døde i København 23. December 1855) og blev i 1829 gift med Christiane Hviid, der var født i Kolding 26. Januar 1800. I dette Ægteskab fødtes en Søn og fem Døtre.

¹⁸⁾ Om Thunes Forhold til en anden af Hviids Døtre har Jeppe Jensen meddelt Oplysninger til Evald Tang Kristensen (Danske Sagn Ny Række IV, Nr. 495); da det er ret slemme Ting, som vist ikke kan bevises, der fortælles om Pastor Thune, skal de ikke anføres her.

Hr. Jacob Thune må have været en anset Mand. Han blev 7. Juni 1833 Provst for Elbo, Holmans, Brusk og Jerlev Herreder. 26. Marts 1842 blev han Medlem af Vejle Amtsråd.

Der er følgende trykte Arbejder efter ham:

Taler ved Justitsrådinde Bruuns Begravelse den 17. Januar 1831. Trykt som Manuskript for Venner. København 1831. 14 Sider.

Tale holdt i Sørgehuset ved Tage Müllers Jordefærd (i J. B. Daugaards Skrift: »Til Minde om Biskop Tage Müller«, 1849, S. 23—27).

Tale (i Skriftet: Ved Præste-Enken Søster Christiane Gads Jordefærd i Herslev den 26. Maj 1847. For Venner. København. Side 3—7).¹⁹⁾

Ved sit 2. Giftermål kom Pastor Thune ind i en anset Familie. Christiane Hviids Forældre var som nævnt Oberst Poul Mathias Hviid (1748—1830) og Hustru Anna Christiane Hviid, født Bruun (1770—1848). Hviid var Befalingsmand på Koldinghus, da det brændte i 1808. Sagnet gik, at Fru Hviid reddede Bernadotte under Ildebranden. Bernadotte spurgte senere, om Hviid var rig eller fattig, hvortil han svarede, at han ikke var nogen af Delene. Således fortalte i sin Tid Jeppe Jensen i Bramdrup.²⁰⁾ Om Slotsbranden 1808 og Familien Hviids Deltagelse heri og Brandens Betydning for Familien er der udførlige Oplysninger at hente i P. Eliassens »Kolding fra Middelalder til Nutid«, 179 ff., så om denne Sag skal der ikke skrives nærmere her. Derimod skal anføres en Historie om Jacob Thune, som Lærer O. P. Barsøe i Almind i sin Tid fortalte til

¹⁹⁾ H. Th. Erslevs Forfatter-Lexicon III, 381. Supplement III, 429. Jfr. Berlingske Tidende 1853, Nr. 134. Wibergs Præstehistorie I, 542—43.

²⁰⁾ Evald Tang Kristensen: Danske Sagn Ny Række IV, Nr. 495.

E. Tang Kristensen: Thune var, som vi véd, Præst i *Taulov* 1828—33. Her gik der en Sti til *Børup* over hans Mark. En Dag red Jens Jepsen fra *Kongsted* ad den, da den kortede ham Vejen næsten en halv Mil. Da han kom omtrent til Enden af Stien, møder han Præsten, der siger: »Jeg maa gøre ham opmærksom paa, at det kun er en Gangsti, og han har at vende.« Ja, han bad godt for sig. »Jeg siger, at han skal vende om.« Så måtte han altså gå den lange Omvej.

Nu gik det sådan, at Hr. Thune kort efter blev forflyttet til Gaverslund, og når han kørte til Sogne, kunde han skyde Genvej over Jens Jepsens Mark og derved spare et Stykke Vej. Han kører da ad den Vej, men tæt ved Enden møder han Jens Jepsen, og han siger: »Her har han ikke Lov at køre, da det er en privat Vej«. — »Jeg må gøre ham opmærksom på, at jeg er Provst Thune fra Gaverslund.« — »Det kan nok være, men a er« — og så bandede han stærkt — »Jens Jepsen fra Kongsted.« Her hjalp ingen Kæremor, Provsten måtte vende om.²¹⁾ Det var altså Lige for Lige og antagelig en Lærestreg for den rådelystne Kirkens Mand. Jacob Thune døde den 16. Marts 1855 i Gaverslund.

Mathias Bramsen, Præst i H.-Br. 9. Juli 1828—3. Februar 1835, blev født i Hørlykke, Skrydstrup Sogn, 8. Maj 1779. Faderen, Erik Bramsen, var Sognefoged. Hans Moder hed Johanne Cathrine, f. Pedersen. Han blev Student fra Kolding 1803, cand. theol. 17. Juli 1810 med haud (2. Karakter), forhøjet til laud (1. Karakter). Derefter var han Lærer ved Københavns Fattigskoler, inden han 16. April 1819 blev Præst for Torslev-Svenstrup's Sogne i Øster Han Herred. Herfra kom han til Harte 1828, hvor han døde 3. Februar 1835. Pastor

²¹⁾ E. Tang Kristensen: Jydsk Almueliv VI, Nr. 919. Kolding Folkeblad 15/5, 26/7 1941.

Bramsen var gift tre Gange. Første Gang med Rebekka Hedvig Bjørn, f. ca. 1772, død 9. Juli 1825. Anden Gang 15. August 1826 med Jacobine Bjørn. Fra hende blev han skilt. Måske Pastor Bramsens Skilsmisse har influeret på Overleveringen om Pastor Jacob Thunes ægteskabelige Forhold, hvor der — som foran anført — også omtales Skilsmissesager og mindre heldige huslige Forhold. Tredie Gang blev Hr. Bramsen gift i Januar 1835 med Dorothea Nissen, Datter af Toldkontrollør i Ejstrup Asmus Nissen. Han overlevede ikke ret længe sit tredie Bryllup.

Christopher Octavius Gede, Præst i H.-Br. 6. Maj 1835—17. August 1842, da han fik Lindelse Kald på Langeland. Pastor Gede blev født 24. Marts 1803 i København, Søn af Cancelliråd Jonas Henrik Gede, Medlem af Bestyrelsen for Handelen på Grønland og Færøerne, og Hustru Christiane Holst. Student København 1820, cand. theol. 20. Oktober 1828 (laud.). Han blev gift 30. September 1836 med Marie Uldall, født 12. November 1810. I Ægteskabet fødtes 3 Sønner og 6 Døtre. Pastor Gede var i Lindelse fra 1842 til sin Død 13. September 1858. Hans Hustru overlevede ham i en længere Årrække. Om Gede-Slægten se August F. Schmidt: Viby Sogns Historie I (1942), 111—113.

Laurits Rosendahl, Præst i H.-Br. 24. Oktober 1842—3. Februar 1855. Født 15. Juni 1802 i Hatting ved Horsens, Søn af Sognepræst Hans Rosendahl og Hustru Geske Kirstine Thorup, Præstedatter fra Løsning. Student fra Horsens 1820. Cand. theol. 31. Oktober 1832. Konstitueret som Adjunkt i Horsens 1. December 1835. 1842 blev han så kaldet til Harte-Bramdrup, og den 3. Februar 1855 fik han Urlev-Stenderup Kald i Bjerger Herred, hvor han forblev til sin Død 17. Februar 1875. — Pastor Rosendahl blev gift 10. Maj 1843 med Laura

Cathinca Frederikke Bernth, født 18. December 1819 i Korsør, Datter af Etatsråd Laurids Andr. Bernth, Herredsfoged i Vor og Nim Herreder, og Hustru Stephine Lange (Datter af Provst Hans Lange til Stillinge, død 8. November 1821). I Ægteskabet var der 3 Sønner og 4 Døtre.

*

Den første grundtvigske Præst i Harte-Bramdrup Sogne var *Rasmus Johannes Baggesen*, der var Præst her fra 1855 til 1863. Han var født i Oure ved Svendborg 1802. Blev Seminarist 1824, Student 1829 og theologisk Kandidat med non 1836. Året efter blev han personel Kapellan på Lyø og var der til 1846, da han blev Hjælpepræst i Korup på Fyn. Herfra flyttede han i 1849 op til Hirtsholmene. Her var han til 1855, da han 5. Maj blev kaldet til Harte-Bramdrup. Hans Ægteskab med Thomasine Stenfeldt af Korup var barnløst. Pastor Baggesen, der var lille af Vækst, blev almindeligvis kaldt »Lille Baggesen«. Han fik på Hirtsholmene et godt Samarbejde med sin Nabopræst inde på Fastlandet, Erik Begtrup, der var Præst i Flade ved Frederikshavn 1845—57. Erik Begtrup, Fader til Holger Begtrup, tog livlig Del i det vågnende Kristenliv i Vendsyssel, var med i de gudelige Forsamlinger og virkede her meget sammen med »Lille Baggesen«. Da Baggesen i 1855 flyttede til Påby Præstegård, glemte han ikke Forsamlingslivet deroppe mod Nord, men overtalte *Peter Larsen Skræppenborg* i Dons til at besøge Vendelboerne. Baggesen blev i sin Hartetid et virksomt Mellemed mellem Peter Larsen og det østlige Vendsyssel. I et Brev, som Pastor Begtrup sendte i December 1855 til Baggesen i Harte, skriver han til sidst: »I disse Dage mindes vi levende den kjære Broder Peter Larsen, som for et År siden besøgte os, og som mindes

med Kjærlighed og Tillid af Mange iblandt os, som med sand Glæde ihukommer hans Person og Virksomhed for sand og sund Christendom. Du må hilse ham fra mig og min Kone, at det vil glæde os hjærteligen, om han engang vilde besøge os igjen; og saa skulde Du tage med, hører Du det!« Pastor Baggesen tog med på Peter Larsens Rejse til Vendsyssel i Begyndelsen af 1857. De var da begge til Møde i Flade Præstegård hos Pastor Begtrup. Under Besøget her kom Pastor Begtrup i kraftig Diskussion med den iltre Peter Larsen. Baggesen kunde ikke sige noget. Han var tavs Tilhører til Mundkampen, der dog endte i al Venskabelighed.²²⁾ — Det er ganske interessant at vide, at lille Baggesen som Præst i Harte-Bramdrup kom til at betyde noget for Forbindelsen mellem Danmarks ejendommeligste Lægprædikant og de gudelig vakte Kredse oppe i Fladeegnen, hvor Faderen til sit Slægtleds ypperste Højskolemand i en Årrække var Præst, inden han flyttede til Birkerød. Fra Påby flyttede Rasmus Baggesen til Ourevejstrup Kald i Sydbyn. Her blev senere en grundtvigsk Valgmenighed og Højskole oprettet. Flere i Vejstrup løste kun Sognebånd til Valgmenigheden for Vennelagets Skyld. Det var slet ingen Fornøjelse for dem, da de havde »en kristelig meget afholdt Sognepræst i den saakaldte *lille Baggesen*«. Da Baggesen døde 3. Juni 1873, blev det lettere for Folk at slutte op om den Menighed, der siden især gennem Anders Nørgaards Præstevirksomhed er blevet så kendt.

I Harte-Bramdrup blev R. J. Baggesen i 1864 efterfulgt af Pastor *Johan Frederik Wesenberg*, der var her i ti År. Pastor Wesenberg var fra Randers, hvor han blev født 11. September 1814 som Søn af Herredsfoged

²²⁾ Holger Begtrup: Dansk Menighedsliv i grundtvigske Kredse V (1934), 16, 20—22.

Jacob Daniel Wesenberg (1787—1852) og Hustru Anna Friis (1789—1848). Han gik i Latinskolen og kom senere i Huset hos Præsten i Harridslev ved Randers og blev Student 1832. 30. Oktober 1840 blev han cand. theol., og 22. September 1842 overtog han Stillingen som personel Kapellan hos Pastor Valeur i Ørum ved Grenå. Her var han, til han 18. Juli 1856 udnævntes til Præst for Vorbasse og Hejnsvig Sogne. Her ude i Hedelandet hjemførte Johan Wesenberg kort efter sin Brud, idet han 5. Oktober 1856 blev gift i København med Charlotte Louise Fischer, født 26. Oktober 1810 i København, Datter af Kleinsmedemester Carl Gottlieb Fischer og Hustru Susanne Ritzmann. Fru Wesenberg døde allerede 14. Juli 1860 i Vorbasse Præstegård. Hun efterlod sig en Datter, der døde som Barn.

Den 29. Januar 1864 blev Wesenberg kaldet til Harte-Bramdrup. Her forblev han, til han tog sin Afsked 14. September 1874. I det skønne Påby var der i hine Tider mere Afveksling for en Præst end ude i det berømmelige Vorbasse.

Den 3. August 1869 blev Wesenberg gift 2. Gang. Hans nye Hustru var Constance Christiane Helene Krarup, født 4. Juli 1823 i Bækbølling Præstegård, Datter af den kendte Pastor Hans Chr. Mathias Krarup og Hustru Magdalene Wissing, der var Datter af Købmand Jens Wissing i Kolding. Kun stakket blev Fru Constance Wesenbergs Lykke. Hun døde allerede 6. Juli 1870. Efter denne Sorg giftede Wesenberg sig ikke tiere. Efter at have taget sin Afsked i 1874 flyttede han til København, hvor han døde på Frederiksberg 5. Juli 1888.²³⁾

Wesenbergs Efterfølger som Præst i Harte-Bramdrup

²³⁾ Om Pastor Wesenbergs Familieskab med forskellige Præsteslægter i Sydjylland se nærmere i Kolding Folkeblad 21/8 1940.

var Pastor *Anders Christian Ludvig Grove-Rasmussen*. Han var fra Horsens, hvor han blev født 8. September 1836, Søn af Sognepræst Peter Carl Junius Rasmussen, gift 2. Gang med Andrea Christiane Nicoline Grove. Anders Chr. L. Grove-Rasmussen blev Student 1855 og cand. theol. 1860. Efter et Par Års Kapellantid udnævntes han netop i Året 1864 til Præst i Gram i Sønderjylland. Han mente at tjene den danske Sag bedst ved efter Krigen at forblive og aflægge Eden til den prøjsiske Regering. I 1868 blev han Sognepræst i Fole Nordvest for Gram. Her blev han i 1870 afskediget, da han ikke vilde bede for den tyske Våbensejr i Krigen mod Frankrig. Han opgav dog ikke sit Arbejde i Sønderjylland, men forsøgte dernæst i nogen Tid at holde danske Gudstjenerer privat i en Forsamlingsaal i Gram. Af økonomiske Grunde måtte han dog snart opgive denne Virksomhed og vende tilbage til Kongeriget. Her blev han så Præst i Harte-Bramdrup i 1874. I den idylliske Præstegård i Påby tilbragte han nu fire lykkelige År sammen med sin 2. Hustru *Bertha Julie Reimers*, født 9. Juli 1843 i Gram (død 15. December 1909 i Odense), Datter af Fysicus i Haderslev Vester Amt Martin Reimers (1812—76) og Marie Vilhelmine Brandis (1814—1900), med hende blev han gift 1869.²⁴⁾

I den stærkt religiøst bevægede Egn ved Kolding befandt den nye Præst sig godt. Sammen med sin Hustru udfoldede han der en, også efter hin Tids Forhold, stor-slået Gæstfrihed. Ofte havde de over 150 fremmede Mennesker i Præstegården efter de store Møder. Her færdedes Grove-Rasmussen mellem de mange Mennesker, altid glad og frejdig, ikke mindst taknemlig for det levende Menighedsliv, der også dengang udfoldede sig

²⁴⁾ Grove-Rasmussen blev 1. Gang gift i 1865 med Sophie Selchier, der døde 1868.

i de to af grundtvigske Præster prægede Sogne. Grove-Rasmussen var en nidkær Præst i Indre-Missions Retning, men da han i Harte-Bramdrup fandt så god en Grobund for religiøst Liv, var det naturligt for denne begavede Mand. at arbejde videre i en Retning, der ikke vakte Splid eller virkede hæmmende på Kristenlivet. Derfor blev det nogle lykkelige År, han tilbragte i vore Sogne. Allerede i 1878 søgte han imidlertid derfra og blev Præst i Allerup og Davinde ved Odense, og endelig i 1892 fik han Embedet ved St. Hans Kirke i Odense. Her forblev han til sin Død 31. Marts 1904.

A. C. L. Grove-Rasmussen var en flittig Skribent og er Forfatter til en Række populære kirkehistoriske Arbejder, der gjorde ham til en landskendt Præst i sin Samtid. Mest kendt er vel hans Værk: »Kristelige Levnedsløb i det 19. Aarhundrede« I—IV (1887—91). Bøgerne tager direkte Sigte på at give Menigheden Oplysninger om de Mennesker, hos hvem den kan hente Opbyggelse og Trosstyrke i Kampen mod Kirkens Modstandere. Af Grove-Rasmussens Bøger kan endvidere nævnes »Kirkehistoriske Fortællinger og Sagn« I—II (1878—80), et Værk, der ikke mindst er blevet udarbejdet i Påbyttiden. Heri er omtalt en Mængde Helgener og alle de førende Mænd indenfor den kristne Kirke i Oldtid og Middelalder. Bøgerne indeholder en Del reelle Oplysninger og var for sin Tid et nyttigt Arbejde. Da Grove-Rasmussen var meget missionsk-historisk interesseret, forårsagede denne Interesse, at han skrev en Del populære Bøger om Emner herhen hørende. Endvidere har han udgivet Prædikensamlinger og Andagtsbøger: »Guds Fred« (1885), »Kristelig Husven« (1892) m. fl., — allesammen Arbejder, der viser Manden ved hans Arbejdsbord og i Læsekammeret. Der foreligger Vidnesbyrd om, at mange har fundet rig Opbyggelse i Grove-

Rasmussens Postil og Andagtsbøger, hvilket ikke er til at undres over, da han var en erfaren og tænksom Mand, der forenede kristelig Viden med en smuk og naturlig Fremstillingsform.²⁵⁾

Efter Grove-Rasmussen blev *Poul Theodor Sveistrup* Præst for Harte—Bramdrup. Han blev kaldet hertil 10. Maj 1878 og forblev her til sin Død 3. Februar 1897. Pastor Sveistrup var født den 1. Marts 1845 i *Nørup*, hvor hans Fader, *Hans Sveistrup*, var Præst 1840—61, da han fik Rødding-Skrave Kald, for i 1870 at blive Præst i Vejen-Læborg. Der var et fjernt Slægtskab mellem Pastor Wesenberg og Sveistrup.²⁶⁾ Poul Sveistrup blev Student i 1864, Kandidat 1870 og Kapellan i Hammer i Sydsjælland 1871. Herfra kom han til Påby. Han blev gift 5. September 1872 med Hilda Marcussen, født 15. Juli 1844 i Helsingør, Datter af Grosserer Ulrik Chr. Marcussen og Hustru Agnes Mac-Gregor. Sveistrup underskrev den »lille« Askovadresse. Han var ellers en Mand, der efter hele sit Naturel hørte til de stille i Landet. Hans sunde og forstandige Omdømme og hans varme Sindelag skaffede han mange Venner. I sit Ydre havde han stor Lighed med sin bekendte Fader og var også som Hans Sveistrup en mild og hjertelig Ordets Forkynder, en dygtig Prædikant, kærlig og hjælpsom i al sin Færd, og en Mand med et varmt Hjerte for Fædreland og Samfund. En Lungetæring angreb den ikke særlig gamle Mand. Efter flere Års Svagelighed måtte han bukke under for den uhelbredelige Sygdom, kun 54 År gammel. Med ham gled Navnet Sveistrup ud af de sydjydske Præstegårde, hvor det ellers havde en kendt og

²⁵⁾ Kolding Folkeblad ^{21/7} 1937. Lorenz Bergmann i Biografisk Leksikon VIII (1936), 338—39. Hans Lund i Sønderjyllands Historie V (1933), 334 f., 389.

²⁶⁾ Kolding Folkeblad ^{5/2} 1938.

anset Klang helt fra Begyndelsen af 1800-Årene, da gamle Poul Sveistrup var Præst i Malt-Folding og boede i Maltbæk, hvor Hans Sveistrup blev født i 1815.²⁷⁾

Poul Sveistrups Efterfølger blev *Carl Christian Schjørring*, kaldet til Embedet 30. Marts 1897. Han var født i Ålborg 14. Maj 1860, hvor hans Fader Joh. Bolle Schjørring var Manufakturhandler. Moderen hed Bolette Sophie Akkermann Schjørring.

1878 blev Carl Schjørring Student, 1884 theologisk Kandidat og pers. Kapellan i Ølgod-Strellev 1885. Tre År senere, 1888, fik han Præsteembedet i Ådum ved Tarm, hvor han forblev til han i 1897 flyttede til Påby. Den 20. Juli 1886 blev han i *Kolding* gift med sit Søskendebarn *Signe Solvejg Schjørring*, der var Datter af Borgmester *C. P. L. Schjørring*, Kolding. Ved dette Ægteskab blev *L. C. Schjørring* besvogret ved Pastor John Richter, *Ringgive*, senere Vejen, og med Pastor Emil Thyssen, Ølgod, senere Provst, sidst Præst i Ulkebøl. En fjerde Datter af den Kolding Borgmester blev gift med Direktør *Jens Schrøder*, Kolding, så herved blev Schjørringfamilien beslægtet med den berømte Askovslægt. Endvidere kan her nævnes, at Præsten *C. C. Schjørrings* Farbroder, Præsten og Salmedigteren *Jens Schjørring* i Hodde ved Varde, blev Svigerfader til Poul Bjerge i Askov. Hørte Præsterne *Wesenberg* og *Sveistrup* til udbredte Familier i Sydjyllands Præstegårde, var dette for intet at regne mod det Slægtskompleks, Pastor *C. C. Schjørring* hørte til. Det var dog kun en kortere Årrække, Schjørring var gift med Borgmester Schjørrings Datter; thi allerede 3. Februar 1895, efter 9 Års Ægteskab, døde den unge Præstefrue i Ådum. Den 1. August 1901 blev Pastor Schjørring gift anden Gang

²⁷⁾ Om Hans Sveistrup se Ingeborg Appels Levnedsskildring i Fra Ribe Amt 1935, 617—34.

med *Ingeborg Bennike* (født 15. Juni 1869), Datter af Malermester Bennike, København.

I den Mindebog over Præsten Carl Schjørring, samlet af Sønnen Sigurd Schjørring efter Faderens Død 19. September 1925 i Tranebjerg på Samsø, er der meget lidt om Pastor Schjørrings Virksomhed i Harte og Bramdrup. Man har Indtryk af, at hans bedste Præstetid var i Vestjylland og på den frugtbare Ø i Kattegat. Der er dog Vidnesbyrd om, at Schjørring også havde en påskønnet Gerning i Harte-Bramdrup. Han var i Besiddelse af en stor Veltalenhed, og Lærer H. Tarp i Harte kunde derfor ved hans Død berette om, at Schjørring på højhelige Dage, i Jul, Påske og Pinse, kunde tale med en mægtig Varme og sætte alle Tilhørerne i en så rig Feststemning, som det kun er givet få at gøre bedre, og »hvor han var Taler ved Efterårsmøder, der gik man hjem med Tak og Pris til Gud i det høje«. — Selv om Schjørring var glad og tilfreds i Harte, kunde han dog ikke sige nej til en Opfordring fra Tranebjerg Sogn på Samsø om at blive Præst der, og til manges Forbavselse flyttede han da i 1906 fra det centrale Påby til det isolerede Samsø, hvor han så var Resten af sin Levetid. Schjørring fortrød aldrig, at han drog til Samsø, hvor der var godt at være.

Til Harte-Bramdrup kom så i 1906, kaldet den 28. Aug., Pastor *Hans Jørgen Birk*, der herved blev Præst i sin Barndomsegn. H. J. Birk blev født 17. Maj 1868 i *Dollerup* ved Lunderskov. Her var hans Forældre Lærerefolk. Lærer Kresten Birk, der var Husmandssøn fra Ovtrup ved Varde og Elev af Morten Eskesen, blev Lærer i Dollerup 1865. Han var en livfuld og dygtig Lærer, men på Grund af Sygdom gik han allerede af i 1876. Han var dernæst i en Årrække Ejer af Elmegård i Nabo-byen Nagbøl. Birk var præget af C. Kold og hørte til

Askov Højskoles første Venner. Han var afgjort Modstander af den kendte Indre-Missions Præst C. J. Moe, der var Præst i Skanderup Sogn 1885—1922. Derfor er Birk flere Gange omtalt i Moes Bog: »Oplevelser« (1926). »Nagbøl-Birk«, som han populært kaldtes, løste Sognebånd til Pastor J. Richter, Vejen. Den 13. September 1899 afgik Kr. Birk ved Døden. Hans Hustru, Hedvig Birk, f. Hermansen, døde højt bedaget i Lunderskov 1924.

Man forstår, at en Søn, der var udgået fra et Hjem som Birks i Nagbøl, umiddelbart måtte slutte sig til den grundtvigske Bevægelse. Hans Jørgen Birk blev Student fra Birkerød 1888, theologisk Kandidat 1894. 1895—1901 var han Højskolelærer på Kvissel og Mellerup Højskoler. 1901 blev han Præst for Ørre-Sunds Sogne ved Herning, og i 1906 kom han så til Harte-Bramdrup. Den 16. Oktober 1896 blev Birk gift med Sidsel Katrine Buch, født 8. November 1873 på Nørgårdslund i Skanderup, Datter af Proprietær Peter Buch og Hustru Johanne Buch. Da Fru Pastor Birks Moder blev døbt, var Pastor P. N. Gade (Præst i Skanderup 1823—1834) med til Barselgildet på Nørgårdslund. Han var en høj, spids Person, der helst talte i Spydigheder. En ældre Mand vester fra sad til Bords med høj Hat på. Det var en gammel Skik at beholde Hovedtøjet på. Pastor Gade diverterede ham blot med dette Spørgsmål, om han var bange for, at hans Lus skulde få Snue.²⁸⁾

Pastor Birk var meget politisk interesseret, og i sin Hartetid skrev han mange Artikler i Kolding Folkeblad over religiøse, historiske og politiske Emner. Han var en meget benyttet Foredragsholder i Koldingegnen, hvad man godt kan forstå, da han var en af sin Tids bedste

²⁸⁾ Jfr. August F. Schmidt: Skanderup Sogn (1926—28), 126, 134—35. Kolding Folkeblad ¹⁰/₂ 1938.

opbyggelige Talere. Ikke mindst i sit Barndomssogn Skanderup blev han ofte brugt i grundtvigske Kredse. Han talte ved Gjelballe Forsamlingshus' Indvielse i November 1907, ved Skanderup Efterskoles Indvielse 20. September 1914 og ved Skanderup Valgmenighedskirkes Indvielse i September 1922. Man kunde synes, det havde været rimeligt, om H. J. Birk var blevet Præst for Skanderup-Hjarup Valgmenighed i 1910, da denne Menighed fik sin egen Præst, men sådan blev det nu ikke. I 1917 søgte Pastor Birk Embedet ved Sct. Jørgens Kirke i Svendborg, og med den Anseelse, der var knyttet til hans Navn, fik han det meget eftertragtede Kald. I Svendborg prædikede han også for en fuld Kirke. Han kom i Sydfyn aktivt ind i det grundtvigske Ungdomsarbejde og var en Tid Medlem af De danske Ungdomsforeningers Hovedbestyrelse. I sine sidste Præsteår var han tillige Provst for Sunds Herred. H. J. Birk døde i Svendborg 23. Januar 1941.

Hans Larsen Jespersen var Sognepræst for Harte-Bramdrup Menigheder i Årene 1917—22. Han er født 13. Juli 1890 i Balslev på Fyn og blev efter sin Embedseksamen 1915 ordineret Medhjælper i Kregme i Nordsjælland. Herfra kom han i 1917 til Harte. Blev 1922 2. residerende Kapellan ved Budolfi Kirke i Ålborg, hvorfra han dog igen flyttede allerede i 1924, da han kaldedes til sit nuværende Embede som Sognepræst til Kirke-Hyllinge på Sjælland. Pastor Jespersen, der er ugift, har i kirkelig Henseende Hældning til Indremission.

Frode Køster, der efterfulgte Jespersen som Præst i Harte-Bramdrup, blev født 14. Oktober 1882 i Mygind (Randers Amt), Søn af Sognepræst s. St. Holger Kr. Køster og Hustru Kamilla Kristiane Frederikke Olsen. Efter sin Embedseksamen 1908 var Køster fra 1909 Hjel-

pelærer ved Det kgl. Blindeinstitut. Senere var han to Gange Lærer på Galtrup Højskole på Mors. Så var han i nogle faa År Præst på den lille Ø Alrø i Horsens Fjord. Herfra flyttede han i 1922 til H.-Br. Han var en ualmindelig afholdt Præst, hvis jævne Færd og gode Hjerter mindes med Taknemlighed i hans gamle Sogne. Køster døde 16. November 1934 og ligger begravet på Harte Kirkegård. Hans Begravelse var den største i Mands Minde i Sognet. Ved denne Lejlighed blev der givet mangfoldige Vidnesbyrd om den friske og prægtige Mands Gerning i de Sogne, han havde været Præst for. Køster var ugift. Søsteren Dagny Køster, der nu bor i Kolding, bestyrede hans Hus.

Alfred Thorvald Sarnæs, der efterfulgte Køster som Sognepræst i H.-Br., er født 1902 i Vejlby Sogn på Fyn (Gårdmandssøn). I Studietiden dyrkede han litterære og historiske Studier. Efter Embedseksamen i 1930 blev han residerende Kapellan i Hvirring-Hornborg ved Horsens indtil 1935, da han flyttede til sit nuværende Embede, hvori han blev indsat 14. April nævnte År. Alfr. Sarnæs blev gift 1932 med Clara Marie Nielsen, f. 3. August 1908 i Ubberud Sogn ved Odense (Gårdejerdatter). Pastor Sarnæs har et kendt Navn som Foredragsholder og som litterær Medarbejder ved Højskolebladet.

BIDRAG TIL ULDUM OG LANGSKOV SOGNES ÆLDSTE PRÆSTEHISTORIE

AF MARIUS HANSEN

Ved min Syslen med Uldum-Langskov Sognes Historie har jeg nedskrevet Enkeltheder om de to Sognes Præster fra nogle Aar efter Reformationen og til henimod Aaret 1700. Enkelthederne vil formentlig være af Interesse for Sognets Beboere — og om muligt for en større Kreds af Aarbogens Læsere.

1. *H. Kristen Andersen*. . . .—1584.

Ved Præstestandens Repræsentation ved Prins Christians Hyldning i Viborg den 15. Juni 1584, hvor de skulde hylde den syvaarige Prins som deres fremtidige Hersker, møder vi H. Kristen Andersen til Vollum oc Langskov.¹⁾

2. *H. Bertel Søfrensen (Krogh)*. . . .—1632.

Christian den Fjerde udsendte d. 10. Decbr. 1618 Brev til Sjællands Biskop Hans Resen, og ligelydende Breve, der handlede om en Præsteskat til Universitetet, blev sendt til Landets øvrige Biskopper. Brevet til Ribebiskoppen Iver Hemmet er bevaret i Afskrift i Holman Herreds Provstebog. — Iver Hemmet svarer Kongen paa Latin, og med dette Brev lod han følge en meget værdifuld Fortegnelse: *Register paa Præsterne i Riber Stigt Anno Domini 1619*.²⁾

¹⁾ Kirkehist. Saml. III R. 2. B. S. 213.

²⁾ Ny Kirkehist. Saml. VI B. S. 549.

Deri læser vi, at H. Bertel Søfrensen i den Tid er Sognepræst i Voldum og Langskov i Jelling Syssel. — Vi ved ikke, hvornaar Hr. Bertel er kommen i Embedet; men vi møder hans Navn en Snes Aar før.

Hr. M. Jens Gødsen, der i Aaret 1593 blev Biskop i Aarhus, lod de fleste af de Studenter, der i hans Embedstid ønskede Ansættelse i Kirkens eller i Skolens Tjeneste i Aarhus Stift, skrive en Prøveskrift, der da udgjorde en Del af den Eksamen, Biskopperne skulde holde over dem, der ønskede gejstlige Embeder. Disse Prøveskrifter er ordnede kronologisk, og blandt disse finder vi Bartolus Krog, der nævner sig: sacellanus d. v. s. Kapellan udi Skanderburg.³⁾ Bertels Navn er her latiniseret; men at det er den samme Præstemand, kunde man i sin Tid læse i et malet Epithaphium paa Skibsvæggen i den gamle nedbrudte Uldum Kirke; thi der stod: Anno 1632 døde Sognepræsten Bartholin Severin Krogh.⁴⁾

Saa tidlig som i 1610 er Hr. Bertel i Embedet; thi i det Aar den 11. April samledes Præsterne i Nørvang Herred i Hvejsel i Anledning af Prins Christians Valg og Hyldning, og i dette Møde deltager »H. Berthell Søffrensen til Wuldum oc Longskoof«.⁵⁾

I 1618 har samme Hr. Bertel en Retssag med en Jens Pedersen Dall i Hovgaard om en gammel Hest. Sagen findes indført i Viborg Landstings Dombog,⁶⁾ og jeg skal omtale den ganske kort:

Den 4. Juli 1618 mødte i Landstinget for Hr. Bertel Sørensen, Sognepræst til Uldum og Langskov, hans visse Bud, Jens Jensen i Remorslund, som havde ind-

³⁾ Kirkehist. Saml. III R. 2. B. S. 742.

⁴⁾ Horsens Folkeblad 11. Marts 1883.

⁵⁾ Kirkehist. Saml. V R. 2. B. S. 559.

⁶⁾ Viborg Landstings Dombog 1618 c. 332.

stævnet Jens Pedersen Dall i *Hauffgaardt* for et Tingsvidne, som denne for nogen Tid siden havde vidnet for Nørvang Herredsting af det Indhold, at Hr. Bertel Sørensen skulde have modtaget som Gave »en gamill suortblesset Hest, fordi han havde jordet Jens P. Dalls Moder«; men dette Vidne var i Modstrid med et andet Vidne af seks Karle, som bevidner, at Hr. Bertel ikke fik den omtalte Hest som Gave; men han havde derimod købt den samme Hest af Peder Jensen Dall — J. P. Dalls Far — for 3 Mark Danske.

Det samme vidner Præsten selv »*under sin høyeste Helgens Eedt*«. — Derfor mener Jens Jensen, Hr. Bertels Bud, »at Jens Pedersen Dalls enlige Winde løgenactig och usandfertig att vere och buorde paa hans finger efter Recessen feld at bliffue«. ⁷⁾

Derfor havde Hr. Bertel nu ladet hidstævne foruden Jens Pedersen Dall og hans Fader, fremdeles Christen Madtsen, Giffschouff, Herredsfoged i Nørvang Herred, om han havde noget dertil at svare. Sagen kom imidlertid ikke for ved Landstinget, det er da sandsynligt, at den er bleven trukken tilbage eller muligvis ordnet ved et Forlig; men dette lader sig ikke eftervise nu.

3. H. Peder Jensen Bay. 1632—1637.

Kroghs Eftermand i Embedet var Peder Jensen Bay, der ved sin Kaldelse til Embedet var Kapellan i Skanderborg. Han er kun 5—6 Aar i Uldum og efterfølges af:

4. H. Anders Nielsen Bøgvadt. 1637—1657.

Anders Nielsen Bøgvadt var født i Kolding og Broder til Peder Nielsen Bøgvadt, der først var Sognepræst for

⁷⁾ At straffes paa to Fingre og hans Boeslod være forfalden til Herskabet og aldrig faa Oprejsning igen. (V. A. Secher: Forordninger, Recesser 1558—1660).

Ullerup og Vejlbj Sogne og fra 1654 til Trinitatis Sogn i Fredericia, hvor han døde 10. Januar 1658.⁸⁾ En yngre Søster, Anna Nielsdatter Bøgvadt, ægter i 1643 Peder Christiansen, der da var Kapellan i Ringkøbing.⁹⁾

I 1638 indsender Anders Nielsen Bøgvadt en indholdsrig Indberetning om Uldum og Langskov Sogne til Ole Worm. Deri hedder det:

»Wuldom Kircke, som er anexen till Langskou, ligger thu Mile norden fraa Wedele allernordest och yderst i Riber Stict. Wuldom Bye och Præstegaarden ligger strax synden fraa Kircken, meget sidt, huor igiennem er Adelfard-Veyen till Schanderborg. Norden straks omkring Byen løber en liden Aa, som kaldis Wuldom Aa, huilcken der adskiller Riber Stict och Aars Stict. Vesten fraa Byen løbber en anden stor Aa, som kaldis Gunaa, huilcken tillige med den liden Wuldom Aa haffuer sin Løb under Randers Bro i Haffuet. Ved samme Gunaa norden och vester fraa Byen ligger eet stort Kier, ved Naffn Gunkier, fruchtbaar med Græs och Hveaffling.

Østen fraa Wuldom haffuer standet en liden Skou, som hedde Bøgeskou, huilchen udi Fiendernis Tid mestendell bleff ophuggen och nu gandske ødelagt. — Westen fraa Wuldom ligger tvende store Høye, som kaldis Huilehøje, huor der siges, att tuende Kemper ere begraffne.

Udi Wuldom Sogn ligger endnu en Bye ved Naffn Hesselballe, synden fraa Wuldom Kircke, och der østen fraa Byen paa Adelfard Veyen fraa Jelling till Schanderborg ligger en liden Vadsted kaldis Filvad. Vesten fraa Hesselballe paa Præstens Kirckevey ligger en anden stor lang Vadsted, som hedder Wuldborg Vad, huilcken om Vinteren er gandske besuærlig att komme offuer.

Norden fraa Hesselballe Bye ligger en stor Høy ved Naffn Ouenbjerg, huor der aff mange endnu mindes

⁸⁾ Vejle Amts Aarbog 1912 S. 291.

⁹⁾ Lengnick: Personalhist. Bidrag til Danmarks og Norges Gejstlighed.

att haffue veret hæsselig Spøgeri, som om Natten och mod Afftenen forvildede veyfarendis Folch der omkring och ofte førde dennem i stor Perichel och Faare.«¹⁰⁾

Navnet Gunaa (Gudena) er endnu i Brug; men Gunkiær synes glempt, og det er et gammelt Navn, som vi træffer et Par Hundrede Aar før Bøvadts Tid. — Gunkiær (Gudenkjær) nævnes i et Skifte paa Matrup i Aaret 1453, hvori Hr. Peder Skram, Ridder, faar Voldbjerg og Nis eller Niels Skram, Væbner, faar Matrup med al dens Tilliggelse uden en Eng i det store Gudenkjær, der tilhørte Korsbrødrene i Horsens.¹¹⁾

Begge de nævnte Navne fortæller os, at Navnet Gudena i ældre Tid ikke alene var forbeholdt Aaens nedre Løb; men at det længe før 1453 er bleven brugt i Folkemunde om Aaens øvre Løb. Der er maaske overvejende Sandsynlighed for, at Gunkiær eller Gudenkjær har givet Danmarks længste Aa sit Navn, som da er vandret med Aaen fra Syd imod Nord.¹²⁾

En halv Snes Aar senere skriver Bøgvadt i Maj 1649 i Nørvang Herredsbog:

»Jus patronatus till Wuldom Kirche haffuer Kongl. Maytt.-Tienden udi Langskou och Wuldom Sogne kand ungefeer beløbbe sig til Rugh 12 Thønder, Biug ligesaa meket, Haffre 30 Thønder. — Quegtienden aff begge Sogne er mestendell aarlige: Kalfvæ 2; Lamb 6; Giesse 2.

Offerpenge huer Høitidsdag kand være 13—14 eller 15 Sletdaler —.«

Og om Wuldom Prestegaards Afling, Korn-Sæd och Jorden skriver han:

»Rug-sæden er 4 eller 5 Thønder i det meste. Byg-sæden lige saa meget. Haffre-sæden ehr ungefeer 20

¹⁰⁾ Danske Samlinger II Række 4 B. S. 64.

¹¹⁾ Saml. til Hist. og Top. III R. 2. B. S. 466.

¹²⁾ Saml. til Hist. og Topografi III. Bind S. 466.

Thønder; Boghued-sæden aldrig offuer 2 eller 3 Schipp.
 — — Høe 60 eller i det Høyste 70 smaa Læs, som ald
 skal opdragis aff eet bløed Kiær och Moradtz, och same
 Affling skeer med stor Besuæring och vittløftig Be-
 kostning — —, och offte bortskylles det och hen-
 tagis — —.«

»Till voris Bye, Wuldom, er en Mark, sønder fra
 Byen:

1. Skifte kaldes: *Rovisk Wang*, der haffuer jeg 5
 smaa Agre.
2. Skifte kaldis: *Ørnhold*, der haffuer jeg 4 Støcker.
3. Skifte kaldis: *Long-agger*, der haffuer jeg 4 Stø-
 ker.
4. Skifte kaldis: *Huilhøy*, der haffuer jeg 2 Støcker.
5. Skifte kaldis: *Kaars-agger*, der haffuer jeg 2 Stø-
 cker.
6. Skifte kaldis: *Stong-agger*, der haffuer jeg 3 Stø-
 ker.
7. Skifte kaldis *Gun-Kiær-agger*, der haffuer jeg 4
 Støcker.
8. Skifte kaldis *Hønne-agger*, der haffuer jeg 4 Stø-
 cker.
9. Skifte kaldis: *Haffuer-balle Høy*, der haffuer jeg 4
 Støcker.
10. Skifte kaldis: *Sønder Lykke*, der haffuer jeg 3
 Støcker.
11. Skifte kaldis: *Lundtoftt*, der haver jeg eet Støcke.

Prestegaarden bestaar aff fire Huuse; men de to
 Huuse ere slet forfaldne. — En liden Urtehaffue leger
 till Prestegaarden . — — —

Anders Nielsen Bøgvadt har i Aarene 1644—47 en
 lang og besværlig Proces om en Rytterhoppe med en
 Jørgen Nielsen i Leret i N. Snede Sogn. Den omfangs-
 rige Sag, der fylder en Snes Sider i Landstings Dom-

¹³⁾ Viborg Landstings Dombog 1647 C Fol. 129 f.

bogen¹³⁾, faar sin Afslutning ved en Landstingsdom i 1647. — Sagen refereres her i korte Træk og Uddrag.

Hr. Anders har for Landstinget hidstævnet Herredsfoged Peder Poulsen i »Giffschode« for en Dom, som han havde afsagt paa Nørvangs Herredsting 10. November 46, hvorved Præsten dømtes til at stande til Rette og lide for »en røe suodet Rytter Hoppe med en Stiern i Panden«, som Jørgen Nielsen i Leyret vedkendte sig hos ham og tagsatte i 1644. Tillige anklagede Præsten Herredsfogeden for baade at have vidnet og dømt i denne Sag. Derfor ønsker Hr. Anders Dommen kendt magtesløs, sine Udgifter ved denne Trætte erstattede og Herredsfogeden straffet. —

Dernæst havde Hr. Anders hidstævnet Jørgen Nielsen, fordi han havde paaført ham denne Trætte og tagsat den omtalte Hoppe straks efter Fjendernes Udtog, skønt det hverken var Jørgen Niensens egen Opfødning eller Hjemmelsgoods; men det var »ryter och plönder godtz, som hannem aff en svensche Soldat var nødt och tuongen paa; og som endvidere Hr. Kanslerens Tjener Laurits Andersen i Tørring havde vedkendt sig paa Tinge og faaet fuld og fast Hjemmel paa. — Derfor ønsker Præsten Straf over Jørgen Nielsen paa Grund af denne unyttige Trætte, han havde paaført ham. —

Fremdeles havde Præsten i Retten hidstævnet en Række Vidner, om hvis Vidnesbyrd han forment, at de var urigtige, hvorfor de skulde lide Lovens Straf for Afgivelse af falsk Vidnesbyrd. —

Paa Jørgen Niensens Side var der ogsaa indstævnet en Del Vidner, hvis Vidnesbyrd blev til Gunst for Præsten, idet de gik ud paa at bevise, at han ad lovlig Vej var kommet i Besiddelse af den omtalte Hoppe. Efter Opregningen af de forskellige indstævnede Personer, Vidner o. fl. ordnedes de i Retten fremlagde Dokumenter:

A. Til Gunst for Jørgen Nielsen:

1) Et Tingsvidne udstedt paa Nørvang Herredsting 30. September 1646, hvorved Herredsfogden, Peder Poulsen og Christian Mikkelsen vidnede, at de den 1. Septbr. 1644 var i Uldum Præstegaard og tog *Tagsmærke* paa den omtalte Hoppe, som var bleven Jørgen Nielsen frastjaalet.

2) Et Tingsvidne udstedt paa Vrads Herredsting den 18. Septbr. 1644, hvorved *Jens Sørensen*, Peder Sørensen og Christen Sørensen vidnede, at de paa Torsdag 3 Uger var med Jørgen Nielsen i Uldum Præstegaards-toft og fandt der den rødsodede Hoppe, som han den Dag kendtes ved, og som han den Dag begærede at faa tilbage af Præsten. —

3) Et Tingsvidne udstedt paa Vrads Herredsting den 18. Septbr. 1644, hvorved Knud Mortensen, Jens Christensen m. fl. godtgør, at de for 14 Dage siden var i Uldum Præstegaard for at faa det *Øg* at se, som Jørgen Nielsen havde tagsat, for at de kunde afgive Vidnesbyrd om, om det var Jørgen Niensens eller ej.

4) Et andet Tingsvidne fra samme Herredsting og samme Dag, hvor ved Jørgen Jensen, Peder Sørensen, Jens Sørensen m. fl. bevidner, at de var nærværende i Jørgen Niensens Hus og Stue i Leiret i 1644, da en Rytter tvang Jørgen Nielsen til at købe en rødsodet Hoppe med en Stjørn i Panden for 9 Rigsdaler samt at denne Hoppe blev Jørgen Nielsen frastjaalet Natten efter Kristi Himmelfartsdag i 1644, og at denne Hoppe er den samme, som Jørgen Nielsen har vedkendt sig hos Hr. Anders i Uldum. —

5) En Dom givet paa Nørvang Herredsting 10. November 1646, som fradømmer Præsten den røde Hoppe og udtaler, at Hr. Anders bør staa til Rette som ved Lov.

B. Til Gunst for Hr. Anders Nielsen Bøgvadt.

1) Et Tingsvidne udstedt paa Nim Birketing 7. November 1646 af Indhold: Rasmus Andersen o. fl. af Uldum bevidner, at den røde sodede Hoppe først havde tilhørt Jørgen Nielsen, Snedker i Uldum, som i den Tid, da Torstenson havde bemægtiget sig Landet, solgte den til Præstens »Saluegardij«, Hans Jensen, som siden bortbyttede den til Præsten for en lille rød Hest saa god som 14 Rigsdl. Fremdeles havde Rasmus Andersen m. fl. andre vedkendt sig den røde Hoppe i Præstens Toft den 15. August 1644, før den blev tagsat og forbudt Præsten at afhænde til nogen, »førend Lov og Ret derpaa var ganget«.

Fremdeles var de samme Mænd tilstede i Præstens Stald d. 2. Septbr. 1644, da han lod Jørgen Nielsen i Lie-ret tilbyde Hoppen til en saa billig Værdi som 3 Rigsdl., hvis han vilde beholde den hos sig indtil »Sagsens Ud-drag«, da Præsten af Frygt for Tyveri ikke turde beholde den hos sig i en aaben Gaard. Det vilde Jørgen Nielsen ikke gaa ind paa, hvorpaa Jørgen Sørensen i Ildved og Laurits Andersen i Tørring tog den til sig paa de samme Betingelser. —

2) Et Tingsvidne udstedt paa Nørvang Herredsting den 1. Oktbr. 1644, hvorved flere godtgør, *at den rød-stjernede Hoppe, som den Dag var ført til Tinge, og hvis venstre Øre var afskaaret*, var Anders Pedersens Hoppe og Hjemmefødning, som blev han frastjaalet i hans Gaard i Uldum lige i den Tids Begyndelse, da Fjenderne kom herind i Landet. —

3) Et Tingsvidne udstedt samme Dag og Sted, der sagde, at Jens Persen i Hørup den Dag havde givet Lauritz Andersen i Tørring fuld Kvittering for samme røde Hoppe, som han havde solgt til ham. —

Landstings-Dommen af 24. Juni 1647.

»Saa och effterdi befindis forskrefne Peder Poulsen, Herritzfogit samme sin domb effter forskreffne Windere att haffue dømt och vdgiffuit siden den thid Kongl. Mayts Forordning¹⁴⁾ om formeldte, huis Sag wdi wfridz thid er tilldraget, schulle »Anhengig Giøres«¹⁵⁾. Saa kiendes for Rette, at Peder Poulsen skal gifve Hr. Anders Nielsen till Kost och Tæring 10 Rixdr. — Endvidere skal hans Domb, samt de Tingswidner, huortil denne Domb støtter sig, kiendes machtløs att være«.

— — —
I et Skifte efter Sognepræsten Søren Jørgensen til Glud og Hjarnø ses det, at Anders Nielsen Bøgvadt var gift med en af denne Præstemands Døtre, men desværre fremgaar det ikke af Skiftedokumentet, om det er med Datteren Kristine eller med Datteren Birgitte Sørensatter¹⁶⁾.

— — —
I Bøgvadts Indberetning til Ole Worm bemærker han, at Byen og Præstegaarden laa Syd for Kirken. — Præstegaarden laa ogsaa der i hans Tid; men — saa vidt det kan ses — blev den flyttet og ombygget af Eftermanden Nord for Kirken. Eftermanden var:

5. H. Jens Nielsen Vandel 1657—1688.

Jens N. Vandel kom i Embedet den 18. Septbr. 1657. — Han synes at have været en velhavende Mand, som vi ser i Stand til at udlaane en efter Tiden ret betydelig Sum til en af Egnens Adelsmænd, Korfitz Ulfeld til

¹⁴⁾ V. A. Secher: Forordninger, Recesser og andre kgl. Breve V S. 487.

¹⁵⁾ »Anhengig Giøres« vil sige at bringes for Retten efter Forordnings Lydelse, der paabød, at Processer i Anledning af Svenskerne Indfald skulde anlægges inden Aar og Dag. (O. Kalkars Ordbog til det ældre Sprog I S. 61.)

¹⁶⁾ Kirkehist. Saml.

Matrup, der for Sønnen Jacob Korfitz Ulfeld, der skrev sig til Kjærgaardsholm og til Væbnersholm (Thyrsting Herred) og nævnes som Ritmester under det Bülow'ske Regiment — i 1677 — udsteder en Obligation paa 400 Rigsdaler til Hr. Jens Wandel i Uldum¹⁷⁾.

Et Par Aar tidligere ægter han Præstedatteren Karen Terkels Datter, der var født i Ølsted Præstegaard i 1631, og som før havde været gift med to sjællandske Præster. — I den gamle nedbrudte Uldum Kirke var der i sin Tid et Minde om Bryllupsaaret: — Præsten havde til sin tilkommende Hustru, der kom derovre fra Sjælland, ladet opbygge en Stol bagest i Kirken ved Taarnets Vestmur. Paa Stolens Laage var indskaaret hendes Navn: Karen Terkels Datter og paa Dørstolperne stod »Anno« og »1675«. —

Som nævnt blev Præstegaarden ombygget, og alt tegnede saa godt for disse Præstefolk. — Da kommer Ulykken til Præstegaarden paa saadan en Maade, at Jens Wandel maa forlade sit Embede i 1688, uden at det nu kan ses, hvad der er den egentlige Grund dertil.

En senere Præst i Embedet, Rasmus Ussing, der be-
tjente Embedet i 40 Aar fra 1819 til 1859, har i Kaldets gamle Embedsbog nedskrevet en Series pastorum, der indledes med Nr. 1. *Hr. Jens * * * * **, »der«, skriver han, »formedelst Lejermaal blev suspenderet og fradømt Embedet. Han beboede derefter Byens Kro, gav sig til at handle, slagte og solgte Pølser, hvorfor han blev kaldt Jens Pølsekræmmer«.

Saaledes er Pastor Ussings Fremstilling godt og vel 100 Aar efter den uheldige Præsts Levetid. — Jens Wandel døde i 1698; hans Enke døde i 1706, og der indmuredes en Mindesten over hende

¹⁷⁾ Viborg Landstings Skøde og Panteptr. XVII S. 96.

antagelig over hendes Begravelse i Kirkens Taarn;
denne Mindesten er nu indmuret i den nye Kirkes
Forhal. Vi læser paa den:

Text Psalm.: 84. V. II.

En Dag i Dine Forgaarde er bedre
End ellers Tusinde. Jeg vil hellere
Være hos Døren i min Guds Huus
End længe Boe i de ugudeliges Pauluner
Her nedenfor er lagt til Legemets
Hvile dend hæderbaarn Gud
oc dydelskende Matrone salig
Karen Terkels Datter
Fød i Ølsted Præstegaard A^o 1631
oc saligen døde i Ullum A^o 1706
D: 29 Martii i hendes 75 Aar.
Haver været i Ægtestand med
3 Æreværdige meget hæderlige
oc vellærde Sogne Præster
Nu salige Mænd. Først
H. Anders Nielssøn Harslev
til Rye oc Sonnerup Meenigheder
i Sædland i 11 Aar. Dernæst
H. Elias Sørenssøn Lind
til samme Sogner i 2 Aar oc sidst
H. Jens Vandel til Ullum oc
Langskov Menigheder i 31 Aar
med alle uden Livs Arvinger
Gud samle Sjæl og Legeme til
Glæde og Salighed.

Her paa Mindestenen gaar Jens Vandel ind under
Fællesbetegnelsen: Æreværdige, meget hæderlige og vel-
lærde Sognepræster. Det er gode Ord, der ringe rimer
sig med Rasmus Ussings Fortælling om ham, der for en

eller anden Brøde maatte forlade sin Gerning og sit Embede. Eftermanden var

6. *H. Niels Sørensen Torrup 1688—1696.*

der i Nørvang Herredsbog i 1690 skriver:

»H. Jens Vandel haver afstaaet sit Kald til mig, og jeg maa svare ham i Pension aarlig: 1) 4 Slet-Daler til hver Højtid. 2) Tre Tønder Rug. 3) Fire Tønder Biug. 4) Syv Tønder Aur (Havre). 5) Seks Oste. 6) To Lamb. 7) To Giess. Fire Huuse ligger paa Præstegaardens Grund; men Hr. Jens Vandel holder sig til Bøgningen af de tre Huuse«.

Underligt er det at iagttage dette Forhold. — I sin Velmagts Dage, da alt syntes lyst og godt, byggede Jens Vandel den ny Præstegaard, og nu, da Ulykken har mødt ham og tvunget ham bort fra hans Gerning og Embede, da vender han tilbage til den gamle Præstegaard, hvis to Huse allerede »i 1649 var slet forfaldne«.

DA VEJLE VAR BESAT AF WALLENSTEINS TROPPER

NOGLE UDDRAG AF DE GAMLE TINGBØGER

MEDDELT AF ARNOLD HANSEN

Vejles gamle Tingbøger fra Trediveaarskrigens Tid findes nu i Viborg Landsarkiv. De er indbundne i Pergamentpapir, hvorpaa Munkene har prentet Latin. Paa den Tid havde man nok af saadanne gamle Pergamenter, som blev benyttet til Bogbind. Tingbøgerne fandtes i Worsaaes Ungdom i Arkivet paa Vejle Byes Raadhus, og her gjorde han Studier til sin Afhandling: »Vejle By i det syttende Aarhundrede«, som blev optaget i Historisk Tidsskrift 1841. Jeg har for nogle Aar siden gennembladet disse Bøger og vil her meddele nogle faa Uddrag:

Fjenderne, »dett wdenlands Krigsfolck«, ankom første Gang til Vejle Tirsdagen 18de September 1627 og tog Kvarter ikke alene i Byen, men ogsaa i de uden for Byen liggende Gaarde. Folk flygtede ud i Skovene, og Krigsfolkene plyndrede deres Hjem. Herom staar i Tingbogen:

»Torsdag den 10de December 1629 Anders Jensen og Peder Stokholm et Vidne. 8 Mand vandt, at for dennem vandre med oprakte Finger og Ed Niels Jensen og hans Hustru Else Jensdatter, at Aar 1627, der de første Krigsfolk komme hid til Byen og begyndte at plyndre og fratage Folkes Gods og Formue da samme Folkes

Overfald da undvigte de i Grundet Skov af den Hus de iboede som tilhørte Jørgen Beriders Børn og der de om anden Dag komme tilbage ind udi samme Hus igen, da vare alle Kister og Skrine, som der udi Huset vare opslaget og Godset borttaget, undtagen en liden ganske brækket Messingbækken, saa laa kastet paa Gulvet«.

Den 2. Oktober indtog Fjenderne Vejle By og besatte den baade med Ryttere og Fodfolk. Rytteriet udgjorde to Kompagnier med 300 Heste, og Fodfolket dannede ogsaa 2 Kampagnier paa ialt 600 Mand, der førtes af Georg von Rostoch og Hans Jacobsen Broch. Da de var komne noget i Rolighed, tænkte de paa at forskanse sig sikkert i Byen. G. v. Rostoch indkvarterede sig med nogle af sine Folk paa Raadhuset, det forhenværende Sortebrødre Kloster, som han satte i Belejringstilstand, idet han omgav det med Skanser og Pallisader samt med tørre Grave, hvorover der gik en Vindebro ud til Torvet.

En anden Hovedsmand, Hans Jacobsen Broch, som indtog sit Kvarter i Byen, forskansede paa samme Maade med sine øvrige Landsmænds Hjælp Kirken med Volde, tørre Grave og Pallisader. Ved denne Lejlighed nedhuggede de den gamle Latinskoles Bygning.

Herom hedder det i Tingbogen:

»I Dag otte Dage vare tilnævnt at gaa med fornævnte Jesper Jensen til Syn til hvis gammel Timmer, der laa udi Præstegaarden og var kommen af Skolens Hus, som udi fremfarne ufredsommelig Tid blev nederbrøtt, saa kundgjør vi fornævnte Dannemænd, at de i Dag førend Ting blev sat haver været der og da saa, at der laa 18 forskellige Stykker gammel Timmer som var af fornævnte Skolehus herudi Byen og fremlagde Therkel Lassen, hederlig og vellærd Mand Hr. Mikkel Pedersøn hans skriftlige Seddel, som han med egen Haand havde underskrevet, som iblandt andet formeldte eftersom han

af Kirkeværgerne paaæsket for hans Sandhed at vidne om fornævnte Timmer, som var indført udi Præstegaarden og var kommen af Skolemesterens Residens«.

Vi ser heraf, at Fjenderne nedbrød baade Skolen og Skolemesterens Bolig. Desuden opførte de et Vagthus paa Torvet, hvor Materialerne toges af de nedhuggede Huse.

Herom hedder det i Tingbogen Torsdag den 5. November 1629:

»Jesper Jensen, Byfoged. Jacob Slege, Byens Kæmner. Peder Lucassen stod i Dag for Dom bekjende, at de Fjæle, som var beklæd paa Vagthusgavlen her paa Torvet blev tagne af Peder Søfrensen Svenskes Hus bag Klostret undtagen nogle smaa Hjørne Stykker, som blev hent paa andre Steder, som han ikke vidste lige de Ord som forn. Peder Lucassen i Dag bekjendt haver. Bekjender og Anders Bentsen, at det er ham fuldt vitterligt, at samme Fjæle blev tagne og opbrødt af Peder Søfrensens Hus undtagen nogle faa Hjørnestykker«.

De Borgere handlede vist klogest, som vovede at blive ved deres Huse; thi rimeligt er det, at Fjendernes Plyndrelyst mest har gaaet ud over de af Beboerne forladte Steder. Alle Husene i Byen var paa enkelte nær, der betalte ugentlige Skatter derfor, opfyldte med Soldater, som behandlede deres Værter paa den skammeligste Maade. Fjenderne bemægtigede sig som oftest Værelserne med alt det Bohave, der fandtes i dem, medens Værterne ikke sjældent maatte ligge paa Lofterne paa gamle daarlige Sengeklæder og ovenikøbet blev mishandlede af deres Undertrykkere. Ogsaa Bønderne fra Landet tog de ind til Byen og arresterede dem saa længe, indtil de gjorde, hvad der fordredes af dem. Selve Vejle By kunde naturligvis ikke rumme alle de fjendtlige Soldater, hvorfor de tillige blev adspredt i Omegnen.

Herregaardene Grundet, Højgaard og Haraldskjær blev udplyndrede. Bønderne var udsat for Plyndringer og Mishandlinger; især deres Heste og Kvæg blev hyppigt borttrøvede og solgt i Vejle; og vovede de at knurre herimod, var, som et Eksempel skal vise, Døden stundom deres Lod. I Egtved Sogn i Landsbyen Vork var indlagt en »Salvegarde«, som fratog Bonden Hans Albertsen en Hest. Harmfuld herover truede Manden med at dræbe Rytteren, naar Lejlighed gaves dertil; men han hentedes pludselig til Vejle, hvor han indsat-tes i Raadhustaarnet som Fange. Følgen af hans ufor-sigtige Udtryk var derpaa, at han kort efter uden videre blev hængt.

Der staar herom i Tingbogen:

»Jeg Søffren Knudsen af Vork og Peder Kristensen kende for alle udi dette vort aabne Brev, at det er os fuldt vitterligt i Guds Sandhed, at Hans Albusøn, som boede i Vork, han opsatte sig imod Kejsers Befalings-mænd for en Hest, de havde hannem fratagen, og der-for undsagde han den Rytter, som laa paa samme Kvarter i hans egen Gaard og for samme Opsættelse og Undsigelses Skyld, det var Aarsag, at Hans Albusøn mistede sit Liv og ikke Niels Jensen i nogen Maade at saa i Sandhed er som foreskrevet staar dertil til Vitter-ligheds Underskrift vi vores Mærker med egne Hænder her neden under og vi ville vores Sandhed videre og ydermere bestandig hvor Behov gjøres. Datum skrevet d. 10. September i Vork Aar 1629 S. K. P. K.«

Formuende Borgere i Vejle blev sat i Fængsel, indtil deres Familie og Venner bekvemmede sig til at udfri dem ved at sammenskrabe Pengene. Dette skete f. Eks. med Byfoged og Raadmand Jesper Jensen, hvorom meldes følgende i Vejle Raadhusprotokol for den 18. September 1629:

»Jens Holdt, Thomas Jensen, Anders Madsen Biug, Mads Madsen, Anders Gregersen, Carsten Clausen, Jens

Andersen, Jørgen Nielsen Due, Niels Larsen, Søfren Nielsen Skuder og Jens Albansen Borgere, hvilke forne 14. Dannemænd alle samdrægteligen kundgjøre paa deres gode Tro og Sandhed, at forn. Jesper Jensen udi forn. Tider haver skikket og forhandlet sig ærlig, kristelig og vel som en god, ærlig Dannemand burde at gjøre og vel egner og anstaar. Tilmed, at det er dennem og i Guds Sandhed fuldt vitterligt, at forn. Jesper Jensen udi forgangne Ufredstid haver mist og frakommen sin bedste og største rørendes Formue og Gods med hvis han og hans Hustru Karen Jensdatter i Væрге havde, undtagen en ganske ringe Del af nogle Varer og Boskab, hvilke hans bedste Formue og Gods, som han og hans Hustru i deres Væрге havde, ere dennem af Krigsfolk baade til Lands og til Vands inden og uden Bys berøvet og frataget, han og siden imidlertid Fjenderne vare her i Landet er ganske meget besværgtet og — med stor Indkvartering af Krigsfolk og for Udgift tit og ofte været fængseligen anholden hvoraf han ikke kunde befries, førend hans Hustru hos gode Folk bekom Penge til Laans at udgive for hannem til med da haver hannem gefanget og lidt stor Skade paa hans Huse, som en Del ere underhugne, er derfor kommen til Agters og fra sin Næring«.

Endelig udraabtes Freden højtideligt d. 4. Juli 1629, og Fjenderne begyndte at drage bort. Vejle By var efterladt af Fjenderne i den ynkeligste Tilstand; næsten 200 Huse var nedbrudt, afbrændt og ødelagt, deriblandt Borg. Clemens Sørensens Bolig. I den lange Tid, Fjenderne opholdt sig i Byen, brugte de et stort Kvantum Brænde, det gik ud over Skovene omkring Vejle, hvad man kan forstaa, naar man læser følgende Synsforretning i Tingbogen under Torsdag den 20. August 1629:

»Niels Poulsen Byens Kæmner et Vidne. Peder Severinsen Dømer i den Sag. 8 Mænd vandt, at for dennem vundne Søfren Tomsen, Christen Madsen, Findt Therkelsen, Niels Povlsen Nørgaard, Peder Paaby, Niels Bjug, Peder Hvid, Find Jensen, Niels Lassen og

Hans Paasøn Borger, eftersom de i Dag otte Dage var tilnævnt her af Tinge at gaa med forn. Niels Ammitsbøl til Syn til hvis Træer to Aar ungefær forleden er hugne paa Vejle Skove, saa kundgjorde forn. Danne-mænd at de Mandags næst forleden var først udi Lade-gaards Skov, der saa de at være hugget som Stubbene udviste og bleve talte 912 Egetræer og Bøgetræer, udi Løget Skov 240 og udi Nørskov 193 Eg- og Bøgetræer«,

En Del af Tømmeret fra de nedrevne Huse blev ogsaa benyttet til Brændsel.

Sæderne var ved den lange Lovløshed meget fordærvede. I Tingbogen omtales d. 17. December 1629 en »Sidsel Pedersdatter, Datter af sl. Peder Nielsen, barnefødt her udi Byen, som fulgte med Rytterne, der de drog bort og havde fremdraget et ondt, ganske løsagtigt Levnet med de Krigsfolk, som kom her i Landet«.

DA RIBES STIFTAMTMAND FORETRAK AT BO I VEJLE

MEDDELT AF *ARNOLD HANSEN*

Johan Carl Frederik Hellfried fødtes den 11. November 1739 i København, hvor Faderen var Major ved Kronprinsens Regiment. Efter Faderens Ønske bestemte han sig for den militære Løbebane og avancerede 1764 til Premierløjtnant. Han havde imidlertid mere Lyst til at studere, og han foretog en fleraarig Udenlandsrejse, under hvilken han bl. a. dyrkede det juridiske Studium ved Universiteterne i Helmstedt, Göttingen og Leipzig. I Paris dyrkede Hellfried fransk Sprog og Litteratur.

Han vendte atter tilbage til Danmark og blev 1769 ekstraordinær Medhjælper i tyske Kancelli og 1771 Ekspeditionssekretær i Finanskollegiet, i hvilken Stilling han tog ivrig Del i Struensees Planer til Ordning af Statens Pengevæsen. Efter Struensees Fald blev Hellfried Chef for det omdannede Finanskollegiums Ekspeditionskontor og Kommitteret i Kommercekollegiet. Som saadan deltog han i mange vigtige Forhandlinger. 1774 blev han Justitsraad og 3 Aar senere Legationsraad og Agent ved forskellige Hoffer i Italien. 1779—83 havde han en vellykket Sendelse som Chargé d'Affaires i Spanien for at reklamere en Del beslaglagte Skibe, men vendte atter tilbage til Italien, hvor han blev til

1790 og ved sin dygtige Affattelse af forskellige Trakta-
ter og øvrige diplomatiske Duelighed var til megen
Gavn for vort Fædreland.

Sidstnævnte Aar vendte Hellfried atter hjem til Dan-
mark, fik Konferensraadtitlen og blev i 1791 Stiftamt-
mand over Ribe Stift med Tilladelse til at bo i Vejle. At
han foretrak Vejle til Boplads, bragte ham i Strid med
en Apoteker i Ribe og gav Anledning til en Proces med
en Præst i København.

Apoteker A. M. Eilschou i Ribe, som var Mester i at
føre en Pen, klagede i 1793 til Kongen over, at Stift-
amtmandens Rejser blev betalt af Delinkventkassen,
hvilken Klage bevirkede, at Apotekeren fik en Irettesæt-
telse fra Rentekammeret. Apotekeren udgav en Pjece
om Sagen med Aftryk af en Mængde Bilag. Pjecen blev
anmeldt i Nr. 34 af Tidsskriftet: »Kritik og Antikritik«,
og Anmelderen sympatiserede med Apotekeren. Stift-
amtmanden udgav saa i 1794 en anden Pjece med Svar
paa de imod ham rettede Klager. Apotekeren blev ham
ikke Svar skyldig; thi han udgav atter et Skrift, hvori
han paaviste, at paa den Tid, da han havde indsendt sin
Klage, havde Stiftamtmanden ikke haft Lov til at lade
sine Rejseudgifter afholde af nævnte Kasse. Tilladelse
hertil blev først givet Hellfried efter, at Eilschou havde
skrevet herom til Kongen¹⁾.

Anmelderen af Eilschous Skrift viste sig at være den
residerende Kapellan ved Nicolai Kirke i København,
og mod ham anlagde Stiftamtmanden Sag. Proceduren
i den vidtløftige Sag blev trykt og udgivet i 1795. Præ-
sten havde i sin Anmeldelse kaldt det en Kaprice og
sanselig Lyst, at Stiftamtmanden vilde bo i Vejle i Ste-
det for Ribe. I Retten forklarede Præstens Sagfører føl-

¹⁾ Arnold Hansen: Apotekerne Eilschou i Ribe. 8 Sider. Udg.
Dansk med.-hist. Selskab 1936.

gende: »Meningen kan ikke være anden end denne: Stiftamtmand Hellfried har formedelst de Behageligheder, som Vejles yndige Egn og andre saadanne Omstændigheder frembyde Sanserne, men Ribes Beliggenhed derimod nægte disse, endelig villet bo paa det første Sted, skjønt eget Vel i Hensigt til Udgifternes Forstørrelse kunde have tilraadet ham det modsatte. Hr. Stiftamtmanden har derimod i sit Svar sagt, at hans Helbred ikke tillod ham at bo paa et andet Sted, og at Vejle, som ligger paa den ene Kant af Stiftet, er et bekvemmere Sted for Stiftamtmandens Sæde, end Ribe, som ligger paa den anden Side. Hr. Pastor Rørbye, der kendte mange, som var blevne gamle i Ribe, men ikke Hr. Stiftamtmandens særegne Konstitution, kunde ikke tænke paa disse Grunde, da han anmeldte Klagen«.

Kapellanen forklarede selv de af ham brugte Udtryk paa følgende Maade: »Jeg har kaldet Hr. Konferenceraadens Attraa at bo i Vejle en Kaprice og sanselig Lyst. Vejles behagelige Egn og andre saadanne Omstændigheder ansaa jeg som Aarsagerne, hvorfor De havde nedsat Dem paa dette Sted. Fornøjelserne, som nydes ved Sanserne, er sanselige, og derfor nedskrev jeg de sidste Udtryk af de nævnte Ord. Jeg fandt denne Forandring forbunden med mange Besværligheder og Udgifter for Hr. Konferenceraaden selv; jeg opdagede ikke nogen Nødvendighed til saadan Bopæls Forandring; jeg forstaar ved Kaprice saadan Handling, som nogen foretager uden vigtig Aarsag til egen Skade, fordi han just vil have det saaledes«. Ved Dommen blev Præsten dømt til at betale en Bøde paa 500 Rdl. til Alm. Hospital samt Processens Omkostninger.

Stiftamtmand Hellfried blev for Resten udnævnt til Amtmand i Vejle Amt i 1796, hvorfra han 1803 tog sin Afsked. I sin Amtmandsperiode virkede han med Nid-

kærhed til Landvæsenets Fremme, Bøndernes Tarv og Købstædernes Opkomst. Efter 5 Aars Hvile indtraadte han 1807 atter i offentlig Virksomhed som Medlem af den vestindiske Gældslikvidationskommission, og 28. Januar 1809 fik han en endnu større Virkekreds ved sin Udnævnelse til Generalpostdirektør. Længe kom han dog ikke til at virke i denne Egenskab, da han 30. September 1810 afgik ved Døden.

TO GAMLE BRØNDE I STORE ANDST

AF SIGVARD SKOV

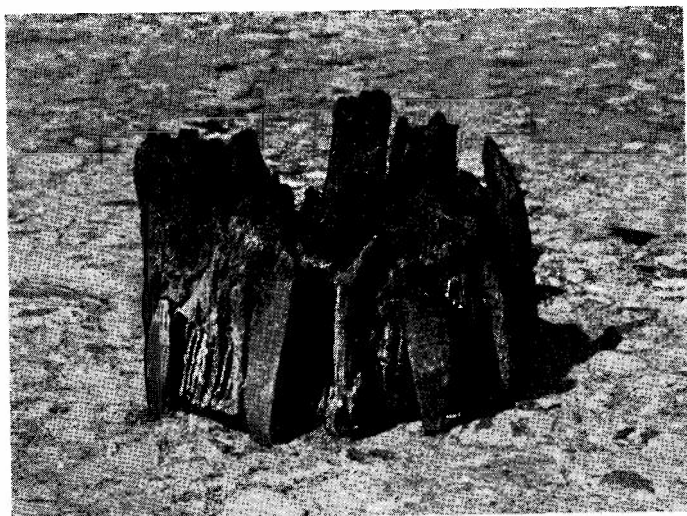
I august 1944 arbejdedes der med nedlægning af drænrør i engen udenfor krohaven i Store Andst. Ved gravningen stødte man da på et par steder på gammelt træværk, hvorfor man underrettede museet på Koldinghus. En undersøgelse den 22. august viste da, at dræningsgrøften var stødt på to gamle brønde. Den ene bestod af en udhulet træstamme, og den anden var over en kvadratisk grundplan opbygget af ege- og bøgeplanker.

Brønden, der var tildannet af en udhulet egestamme, en såkaldt holk, fandtes 60 cm under jordoverfladen og havde et gennemsnit på 63—75 cm. Den var kun bevaret i en højde af 45 cm, men har næppe nogensinde været synderlig høj, idet der på dette sted ikke er langt til vandførende lag. Uden om brønden var der nedrammet et stort antal trækiler, ca. 20, vel for at hindre, at den skulde sprænges. Inden i brøndens bund var der en stenlægning, og her fandtes forskellige mindre knogler af husdyr.

Brønde af den art er ingenlunde usædvanlige. De har været meget brugt i ældre tid og kendes ialt fald tilbage til bronzealderen. Mest kendt er brønden, der fandtes i 1903 i Budsene, Magleby sogn på Møen¹⁾. I den meter-

¹⁾ C. A. Nordman: Offerbrunnen från Budsene; Aarbøger f. nord. Oldkyndighed 1920, p. 63—87. J. Brøndsted: Danmarks Oldtid II, p. 202. (Khvn. 1939).

Holk fra St. Andst.

tykke nu kun 55 cm høje træstamme, der oprindeligt havde været højere, fandtes mellem knogler af de sædvanlige husdyr et stort antal kvindesmykker samt to hængekar af bronze, der kunde dateres til den yngre bronzealder (ca. 800—400 f. Kr.). Brønden er nu genopstillet i Nationalmuseet²⁾. Et fund af lignende karakter gjorde man i 1883 i Kirkesøby på Fyn, men det er dog uklart, om de der fundne bronzesager virkeligt har været nedlagt i brønden, eller denne først er kommet til senere, muligvis i jernalderen³⁾.

Meningen med bronzetingene såvel som med dyrebenede må utvivlsomt være, at de er ofre til kildeguddommen, enten det nu har været selve det uundværlige friske vand, man har tænkt sig som guddom, eller man har forestillet sig denne i menneskeskikkelse,

²⁾ Nationalmuseets Vejledninger, Oldtiden p. 64 (Khvn. 1937).

³⁾ C. A. Nordman i Aarb. 1920 p. 76—79.

som det kendes fra andre kulturkredse. Forekomsten af dyreben i brønden i Store Andst må forklares på samme måde. Desværre var der ingen oldsager i fundet, der kunde hjælpe til en sikrere datering, for det er ingenlunde givet, at denne brønd skulde være lige så gammel som den fra Budsene, idet brønde af denne type har været brugt helt op mod vor egen tid, ialtfald her i Jylland. Evald Tang Kristensen ⁴⁾ vil således i reglen regne dem for ret unge. Sikkert dateret til middelalderen er brønden fra Absalons gamle borg på Slotsholmen under det nuværende Christiansborg. Den har rimeligvis været i brug på Absalons tid, men er siden gjort ubrugelig af fjender ved en af borgens senere ødelæggelser ⁵⁾. Også fra 1100-tallet er den meget store over tre meter høje Botulfsbrønd, der er fundet i Lund og nu opstillet på »Kulturen« ⁶⁾. Ligeledes fra middelalderen er en holk fra Skavlkjær voldsted, der nu findes i Herning Museum ⁷⁾. En række fund af ubestemmelig alder viser typens udbredelse: Sdr. Kongerslev i Hellum herred og Venge i Hjelmlev herred ⁸⁾, i Vadum og Hebelstrup i det nordlige Jylland ⁹⁾; men der findes sikkert langt flere. Det synes dog, som Koldingegnen har været særlig rig på holke. I Kolding by er der fundet adskillige ¹⁰⁾, hvoraf de på det gamle gråbrødreklosters grund sikkert er middelalderlige og een, der er fundet

⁴⁾ Evald Tang Kristensen i Viborg Socialdemokrat 30. 9. 1922.

⁵⁾ Chr. Axel Jensen: Ruinerne under Christiansborg, 3. Udg. 1935, p. 14.

⁶⁾ Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige 1932—33, p. 24.

⁷⁾ H. P. Hansen: Herning Museum; Sprog og Kultur XI, p. 82.

⁸⁾ Helge Søgaard: De gamle Brønde; Jyllandspostens Kronik 13. 8. 1944.

⁹⁾ J. O. Brandorff: Drikkevandet i Kolding; Vejle Amts Aarbog 1931, p. 194.

¹⁰⁾ nærmere omtalt i Brandorffs afhandling og i Hugo Matthiessen: Det middelalderlige Kolding; Vejle Amts Aarbog 1929.

på Rendebanen i 1923, ialtfald må være ældre end 1548, da denne gade blev anlagt hen over de tidligere gårdspladser. I en af de holke, der i museets første tid skænkedes dertil, og som kom fra Starup, skal der have været lerkarskår, men da disse ikke er bevarede, er det ikke muligt derudfra at sige noget om alderen. En holk fundet på voldstedet ved Bygebjerg i Hejls i 1924 er muligvis middelalderlig. Forekomsten af dyrebene i holkene fra Store Andst berettiger ikke til en datering til oldtiden, idet der også er fundet knogler i de middelalderlige, det gælder således dem fra gråbrødreklostret. Det må altså antages, at man har bibeholdt den gamle skik ind i den kristne tid og også ofret til andre end de egentlige »hellige kilder«.

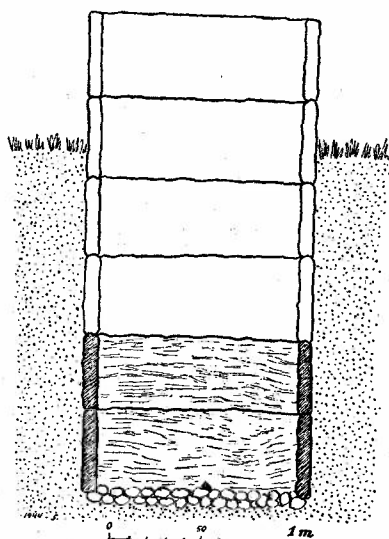
Det har været et såre brydsomt arbejde at gennemføre en egestamme, især hvis den havde en nogenlunde ordentlig længde, selv om man nok har valgt træer, der var lige ved at rådne indefra. Det kunde også ske, at stammen revnede og måtte holdes sammen med lasker, som tilfældet er med den ene af de på gråbrødreklostrets grund fundne.

Næste trin i brøndenes udviklingshistorie er sikkert de stavbyggede. Sådanne kendes vist ikke bevarede her fra landet, men er derimod velkendte i Sverige, hvor f. eks. Zorns samlinger i Mora har een ¹¹⁾. At denne byggemåde ikke har været ukendt her i landet, ses af, at inden i den ene af holkene fra gråbrødreklostret var der i kreds nedrammet 11 fjæle, 3 cm tykke og 15—25 cm brede. Men som nu den almindelige udvikling i træhusbygningen gik fra stavkonstruktion til knudetømring ¹²⁾ eller bulbygning, så fulgte brøndbygningen den

¹¹⁾ Gerda Boëthius: En brunn i stavkonstruktion; *Fataburen* 1930, p. 141.

¹²⁾ Sigurd Erixon: Om brunnar; *Fataburen* 1930, p. 191.

samme linie. Den anden brønd i Store Andst, der fandtes ca. 12 m fra den første, er i sin opbygning nærmest beslægtet med bulbygningen. Den blev fundet een meter under jordoverfladen og havde kvadratisk grundplan, 125×125 cm. Plankerne var af eg og bøg og af ret svære dimensioner, 8 cm tykke og 40—45 cm brede. I hjørnerne holdtes de sammen af træpløkke. I bunden var der en stensætning af rullesten og en enkelt munkestensbrok, desuden fandtes sparsomme rester af potteskår af både sort og rødt gods, deriblandt en 8 cm høj tå af en nu forsvunden jydepotte, hvis vægge har haft en tykkelse på 5 mm.

Opmåling af plankebrønden.

Fra Rendebanen i Kolding kendes fire brønde af en lignende type ¹³⁾, men den har iøvrigt været kendt både i Norge, Sverige og Finland ¹⁴⁾, og har været i brug helt op til nutiden ¹⁵⁾. Fra begyndelsen af 18. århundrede er en plankebrønd, der blev fundet i den Holt'ske gård på hjørnet af Frederiksallé og Sønderallé i Aarhus, da gården blev flyttet til købstadmuseet »Den gamle By«. I dette museums

¹³⁾ Hugo Matthiessen: Det middelalderlige Kolding; Vejle Amts Aarbog 1929, p. 33.

¹⁴⁾ Sigurd Erixon: Om brunnar; Fataburen 1930, p. 192.

¹⁵⁾ St. St. Blicher: Beskrivelse af Viborg Amt 1839, p. 33.

Aarhussamling er denne brønd nu genopstillet. Fra middelalderen kendes en sådan brønd fra Västerås ¹⁶⁾ og flere fra Lund ¹⁷⁾, det vil derfor være fristende også at datere brønden i Store Andst til middelalderen ved hjælp af den førnævnte jydepottetå, der på grund af sin form og størrelse kan have hørt til en af de middelalderlige jydepottetyper, der efterlignede de metalstøbte kar eller gryder på tre høje tæer; men der kan dog ikke ses bort fra den mulighed, at tåen kan stamme fra en æbleskivepande af senere dato, da disse ofte var forsynede med høje tæer af lignende type. Den første mulighed er dog den sandsynligste, man har let kunnet slå en tå af den krukke, man vilde hente vand i, mens der ikke er nogen særlig grund til, at æbleskivepanden skulde komme i nærheden af brønden. Hvordan brøndens overdel har været, kan der naturligvis ikke siges noget sikkert om, men det er muligt, at vandet har været hentet op ved hjælp af en vippestang, som tilfældet har været ved så mange ældre brønde, der ikke var alt for dybe.

De her omtale brønde er i og for sig ikke store mærkværdigheder, blandt andet fordi de ikke kan dateres med absolut sikkerhed; men de har dog den værdi at vise på samme sted to forskellige brøndtyper, der rimeligvis har afløst hinanden i tid, ligesom de bidrager til oplysning om den træbygningsteknik, der på grund af trærigdommen holdt sig så længe på Koldingegnen.

¹⁶⁾ Sigurd Erixon: Om brunnar; Fataburen 1930, p. 192.

¹⁷⁾ G. J:son Karlin i Skånska Handelsbankens Fästskrift 1912, p. 17. For senere fund af gamle brønde i Lund har Ragnar Blomquist gjort rede i Kulturen 1935, p. 173—210.

SMAATRÆK FRA GADBJERG SOGN

VED EJNAR JØRGENSEN

Medens der ventedes ved Kirken.

Ved Foden af Gadbjerg Kirke ligger »Staldgaarden«, mit Barndomshjem. Navnet er sikkert af gammel Oprindelse og havde i Fortidens Dage sin Berettigelse. Før Gadbjerg Afholdshjem med tilhørende Stalde blev opført, ja man kan ogsaa sige før Bilernes Tid, var det nemlig Skik, at Folk, der kørte til Kirke, staldede ind i »Staldgaarden«. Især paa de store Højtidsdage samt ved Bryllupper og Begravelser var Gaardspladsen fuld af Vogne og Stalden eller Toften af Heste.

Det var ligeledes en naturlig Sag, at Folk, der skulde have Barnedaab, holdt ind her, ikke alene med Hest og Vogn, men ogsaa med Daabsbørnene. Jeg mindes endnu, at jeg ofte har set baade en og to Mødre siddende i »Staldgaarden«s Dagligstue afventende Bud fra Kirken om at komme, da Præsten nu snart var færdig med sin Prædiken. —

Men det var ikke alene Mødre, der sad og ventede paa Præsten i »Staldgaarden«s Stue. Endnu mere klart husker jeg, naar Pastor H. Kau iført baade Kjole og Krave sad og ventede paa »æ Ligskaar«. Ligskaaren var ofte meget forsinket, og det faldt da Pastor Kau naturligt at gaa ind til os, ikke mindst, fordi han var godt kendt med min Mor, der i sin Tid havde været Husbestyrer-

inde for ham. Han vidste, at hun hurtigt kunde lave en god Kop Kaffe, og det satte Pastor Kau stor Pris paa. — Medens der ventedes, vankede der da ofte en Taar Kaffe og en Cigar, og naar først Kau havde faaet et Par Kopper Kaffe, ja, saa kom han i Humør, Fortællehumør. — Og Pastor Kau havde nok at fortælle om, og han var en ypperlig Fortæller. Jeg mindes endnu over 30 Aar efter den sælsomme Stemning af Mystik, der lagde sig over Stuen, naar Pastor Kau berettede om Egnens »kloge« Mænd og Koner, og hvad de kunde præstere. Kau interesserede sig meget for, hvad de ældre fortalte ham om den Slags Fortidsminder. En Del heraf har han berettet om i »Vejle Amts Aarbøger« udgivne af Vejle historiske Samfund. Selv sad han en Aarrække i Redaktionen for disse. Flere af disse Beretninger har jeg som Dreng lyttet til med spændt bankende Barnehjerte, naar Præsten sad og ventede paa »æ Ligskaar'«. —

En af de Skikkelser, H. Kau ofte vendte tilbage til, var Jørgen Birkebæk fra Givskud, den mærkelige Gaardmand, der engang havde en Gaard paa flere Hundrede Tdr. Land, men som selv kun var en maadelig Landmand. Jørgen Birkebæk var »klog« Mand, kendt viden om baade som Menneske- og Dyrlæge. Saa snart der var noget i Vejen enten med Folk eller Fæ — og det skete ikke saa sjældent i hine Tider, at baade Mennesker og Kreaturer kunde blive »forheksede« — ja, saa skulde man have Bud til Jørgen Birkebæk, og Tusinder kunde, som det hedder, takke ham for deres Helbredelse. —

Jørgen Birkebæk indsamlede Planter til Medicin. Naar han fandt en Plante, han kunde bruge, puttede han den i en Lærredspose, der altid hang paa en af Trøjens Knapper. Inde i den store Pose fandtes flere smaa Poser med Urter i. I den store Filthat, som han

bar baade ude og inde, fandtes hans Lægebøger, som ingen maatte se.

En særlig aparte Ting var Jørgens altid aabentstaaende Vest, der kun blev knappet to Gange om Aaret, naar han og hans Kone gik til Alters.

Folketroen fortæller herom følgende:

En Morgen, da Jørgen stod og klædte sig paa, kom den slemme og vilde have ham med. Denne havde nemlig en Fordring paa ham, fordi han havde hjulpet ham med hans Kunster.

— Do faar bi lidt, te a haar favn mi Klæjer o! sagde Jørgen.

Men det vilde den slemme ikke.

— Ja, men do ka da bi, te a haar favn mi Vest knappet! vedblev Jørgen. —

Det gik den slemme ind paa. Men her lod han sig narre, for nu knappede Jørgen aldrig sin Vest. — Kunde to Gange om Aaret, han gik til Alters, havde han den knappet, og da gjorde hans Kone det. Paa indviet Jord og ved Alteret turde den onde formodentlig ikke binde an med ham. Men sikkert er det, at saa snart Jørgen igen kom paa uindviet Jord, knappede han den op. —

— — — Troen paa »kloge« Mænds og Koners Kunst har jo endnu dybe Rødder i Befolkningen, og Egnen herude Vest for Vejle synes særlig i Fortiden at have været et Lægekunstens Hjemsted, hvad »kloge« Mænd og Koner angaar. —

Nogle havde særlige Evner med Hensyn til at se ind i Fremtiden. De saa Forvarsler for Ildebrand, Ulykker, Dødsfald o. m. a., og hvad mere var, mange af disse Ting gik virkelig i Opfyldelse nøjagtig som forudsagt.

I Lindeballe levede saaledes engang en Tjenestepige, Maren Bjørn, der havde den forunderlige Evne at kunne se ind i Fremtiden. Nytaarsaften kunde hun saa-

ledes se, hvad der i det nye Aar vilde ske m. H. t. Bryllupper og Begravelser. —

— — — Der hvilede en vis Mystik af Hekseri over mange af disse Beretninger, ikke mindst over den om den »kloge« Kone, der kunde malke Naboens Kær gennem sine Stikkepinde hjemme i sin egen Stue. —

Den første Cykle i Jelling

blev kørt af min Fader, Møller Jørgen Jørgensen, der havde Jelling Mølle i Forpagtning fra o. 1880—95. —

Denne Cykle vakte betydelig Opsigt i Byen. Min Far købte den ikke til Luksusbrug, men til Brug i Forretningen. Han cyklede til Vejle, hvor han købte Korn og Foderstoffer hos Max Christiansen, vistnok den eneste Foderstofhandler i Vejle paa den Tid. En saadan Vejletur kunde endes ret hurtig paa Cykle, og det var derfor den blev anskaffet.

Den var ikke billig — saa vidt jeg husker ca. 300 Kr. — men til Gengæld var den »fast« og massiv baade i Stel og Gummi; der var ogsaa fast Nav, saa man kunde ikke køre paa Frihjul. —

Paa Vejleturen maatte min Far ofte af Cyklen, naar han mødte et Hestekøretøj. Hestene var nemlig bange for »Uhyret«. De spidsede Øren og gjorde urolige Spring til Siden. Kusken var derfor ikke sen til at række Pisken i Vejret, Tegnet til, at Cyklerytteren skulde staa af og eventuelt tage ved Munden af de skræmte Dyr for at »lodse« Køretøjet forbi den skrækelige Maskine. —

Den samme Misere gjorde sig jo iøvrigt gældende, da Bilerne kom i Gang. Folk kørte, hvis der ellers var en Overkørsel, hurtigst muligt over paa den nærmeste Græsmark, naar de saa eller hørte Bilen brumme i det fjerne. Hvis dette ikke var muligt, stod Kvinder og Børn ofte af Vognen for at redde Liv og Lemmer. — S. O. S.-

Signalet, Pisken, blev naturligvis hurtigt sendt i Vejret af Kusken.

Men tilbage til Cyklen.

Den spredte ikke alene Skræk og Rædsel paa Landevejen Jelling-Vejle. Den var Byens »Seværdighed«, og havde Seminaristernes udelte Interesse. Mangen Aftenstund og Søndag Eftermiddag fik de Lov at prøve Balancekunsten paa min Fars Landevejsracer. Ikke alle var lige heldige.

En Dag vilde en Seminarist rigtig vise sin Kørefærdighed. Han havde ret god Fart paa hen gennem Byen. Det gik strygende. Om han nu yderligere vilde vise sin Overlegenhed ved kun at styre med en Haand, skal jeg lade være usagt. Nok er det, da han kom ud for Smededammen, tog Pokker ved »Dyret«; den for lige ud i Dammen med Rytteren, og begge fik en god Dukkert, mens Tilskuerne jubede. —

— — — Utænkeligt er det ikke, at selveste kgl. Kammeranger Vilhelm Herold, der i disse Aar læste paa Jelling Seminarium, og som ofte lod sin skønne Sangstemme lyde fra Toppen af de gamle Gravhøje, har været blandt de gæve Gutter, der øvede sig paa den første Cykle, som kom til Jelling. —

**Det hundredaarige Bykort over V. Smidstrup —
bekostet af 7 Beboere i 1845. — Skødet fra 1789.**

Gdr. Anders Jensen, »Højgaard«, V. Smidstrup i Gadbjerg Sogn, opbevarer et interessant gammelt Bykort over V. Smidstrup fra 1845. Det ligger omhyggeligt hængt i en ca. 1 m lang Trækasse og har sin egen Historie. —

Kortet blev i sin Tid bekostet af 7 Gaardmænd i Byen og er forsynet med deres Navne. Man læser:

Eierne af dette Kort ere Matrikiels Nommere: Nr. 6

Laurs Iversen. Nr. 7 Knud Jepsen. Nr. 8 Jens Jessen. Nr. 9 Jens Thomsen. Nr. 10 Hans Mikkelsen. Nr. 11 Jens Hansen Horsted og Nr. 17 Jens Nielsen Karlskov.

Sidstnævnte var, fortæller Anders Jensen, egentlig Købmand og ydede sit Bidrag til Kortets Fremstilling, idet han lagde Brændevinen til under Planlæggelsen og Anskaffelsen; og der gik ikke lidt til, tilføjer Jensen med et Smil.

De syv Husmænd satte, altsaa Pris paa at have et Kort over deres Jord. De øvrige var undertiden interesserede i at se et eller andet paa Kortet, men vilde de laane det, maatte de betale for det. Det kostede 2 Kroner at laane Kortet, fortæller Anders Jensen.

Kortet viser, at Smidstrup By oprindelig bestod af 12 Gaarde og 2 Boelsteder. Nu er en Del udflyttet, nemlig Nr. 8 Skovgaard, Nr. 9 Højgaard, Nr. 10 Neder Klausholm, Nr. 11 Holmgaard og Nr. 12 Markskjeldgaard. —

Den gamle Hovvej — Tilflugtsrummet fra 1848.

Før Stavnsbaandets Løsning hørte næsten al Bøndergods i Gadbjerg Sogn under Hovedgaarden Refstrup. Ogsaa Bønderne i V. Smidstrup var Fæstere og maatte som saadan udføre Hovarbejde paa Hovedgaarden. — I Højgaards og Neder-Klausholms Skove ses endnu Sporene af den gamle Hovvej til Refstrup. —

En anden Mærkværdighed, som vi er blevet godt kendt med de sidste Aar, ses i Højgaards Skov: Et Tilflugtsrum fra 1848. —

Rædselen fra Fortidens Krige sad endnu Folk i Blodet, fortæller Anders Jensen, og under Krigen i 1848 lavede tre af de Smidstrup-Gaardmænd i Fællesskab en Udgravning med Overbygning. Det hele blev camoufleret med Beplantning. —

Som Analog hertil fortælles det, at Beboerne i Rostrup søgte Beskyttelse i Tykhøjet Krats Banker. Tykhøjet Krat var dengang et Vildnis, der svarede til Navnet. Man turde kun fyre om Natten af Frygt for, at Røgen skulde røbe Skjulestedet. —

Tre vigtige Kvitteringer.

Under Hovedgaarden Refstrup hørte Gadbjerg Kirke. Et Vidnesbyrd herom er Initialerne paa Taarnets Vestside: C. T. H. og D. M. H. (Claus Tommerup Henriksen og Dorthea Marie Henriksen) 1785. — C. T. Henriksen købte Refstrup 1783 og havde den til 1790. Han foretog 1785 en Restaurering af Kirken, ved hvilken han paadrog sig Befolkningens Vrede. For det første tog han 8 Alen af Kirketaarnet, dernæst lod han Kirkens Blytag fjerne og erstattede det med et daarligt Tegtag. Det harmede Befolkningen at se Kirken mishandlet paa den Maade, og man saa det som Himlens Straf, at Skibet, der skulde føre Blyet til Norge, forliste i Aarhusbugten. —

Kirken blev købt til Selveje 1811 af Beboerne i Gadbjerg Sogn af Keirstein paa Faarup, der var blevet gift med C. T. Henriksens Enke. —

Ved Slutningen af det 19. Aarhundrede skete saa det mærkelige, at man en Overgang ikke vidste, hvem der ejede Gadbjerg Kirke, Beboerne eller Refstrup. Hvor-naar den skulde være overgaaet til Selveje, huskede man ikke. —

Der var i sin Tid udstedt Kvitteringer til hver Mand i Sognet paa det Beløb, han havde betalt, men de fleste var naturligvis borte. Kunde man finde en saadan Kvittering, havde man dermed Beviset paa, at Kirken tilhørte Beboerne.

Man var saa heldig at finde tre, den ene hos Anders Jensen i Smidstrup.

— Har De den endnu?

— Nej, jeg laante den ud til Mads Bonde, der dengang var Kirkeværge og har ikke faaet den siden. Men det var ved Hjælp af disse Kvitteringer, man beviste, at Beboerne ejede deres Kirke, saa de har gjort deres Nytte. Derimod ejer jeg Skødet paa Højgaard, udstedt 1789 af C. T. Henriksen. Gaarden har været i Slægtens Eje siden da. C. T. Henriksen solgte en Masse Gods fra Refstrup, men kun enkelte af de gamle Skøder er opbevaret. Her er mit!

Anders Jensen viser os det gulnede Dokument, hvis gotiske Skrift bekræfter, at Højgaard 1789 er overgaaet til Selveje. Vi læser:

*Skødet fra 1789, da Højgaard blev solgt
for 298 Rigsdaler.*

Claus Tommerup Henriksen til Refstrup gjør herved vitterligt at have ved dette mit udviste lovlige Skødesolgt, skødet og afhændet ligesom jeg herved sælger, skøder og afhænder fra mig og mine Arvinger den mig tilhørende under Refstrup Gods i Coldinghus Amt, Torrild Herred, Gadbjerg Sogn og paa Smidstrup Bys Mk. beliggende Gaard »Højgaard« kaldet, som forhen laa i Smidstrup By, men ved Fællesskabets Udskiftning er blevet udflyttet af Thomas Pedersen, som hidtil samme Gaard har haft i Fæste og beboet med alle de dertil hørende Ejendomme og Bygninger, Ager, Eng, Skov og Hede, ligesom det ved sidste Byrets Udstykning af Fællesskabet er opmaalt og indpælet og samme Gaard tildelt, tilligemed den dertil hørende Skovpart, som af Byens Beboere selv indbyrdes er delt og indpælet samt denne Gaard tillagt samme Gaard af Hartkorn Ager og Eng efter ny Matrikel 2 Td. 1 Skp. 3 Fdk. $\frac{1}{3}$ Alb. for den Summa 298 Rigsdaler paa den Condition, at Køberen aarlig i 4 Aar skal være forbundet til at udrede

til Refstrups Ejer naar og hvad Tid forlangte tvende Læs Brændsel af sin Skovlod aarlig, som Refstrups Ejer selv besørger udvist, hugget og hjemkørt; ligeledes skal Køberen Th. Pedersen, ligemeget hver der denne Gaard, Skov efter besidder, enten det saa sker ved Køb eller ved Tilforhandling — være forbunden til halv Hegn med Refstrups Ejer — saavidt som denne Gaards Grund og Ejendomme grænser til Refstrups Hovedgaards Marker. —

Saa skal denne Gaard og Ejendomme og paa foranførte Conditioner mig er betalt den accorderede Købesumma 298 Rigsdaler, skriver To Hundrede, halvfemsindstyve og aatte Rigsdaler, saa fraskriver jeg mig og mine Arvinger ingen nu eller senere Lod, Del eller Rettighed at have eller eje i forannævnte Gaards Hartkorn eller Ejendomme, men samme nu herefter skal tilhøre forannævnte Th. Pedersen, som af ham er købt og indfriet ved lovligt Køb. —

Naar Gaarden i Følge allernaadigst Anordninger allerede er assureret i Brandkassen, saa paalægges det Ejeren, dersom han herefter skulde sælge Gaarden til nogen Herregaards Completering, at dette mit Skøde ikke maa tinglyses eller protocolleres uden mig dertil at kalde. Dette til Bekræftelse under min Haand og Segl.

Refstrup, den 18. Juni 1789.

C. T. Henriksen.

Da der forhen om dette Køb imellem os ingen skriftlig Contract har været forfattet, det tilstaar vi herved med vore Underskrifter, som vi, om forlanges, med Ed vil bekræfte. —

Thomas Pedersen. C. T. Henriksen.

NEKROLOGER

SPAREKASSEDIREKTØR JØRGEN JENSEN-KLEJS

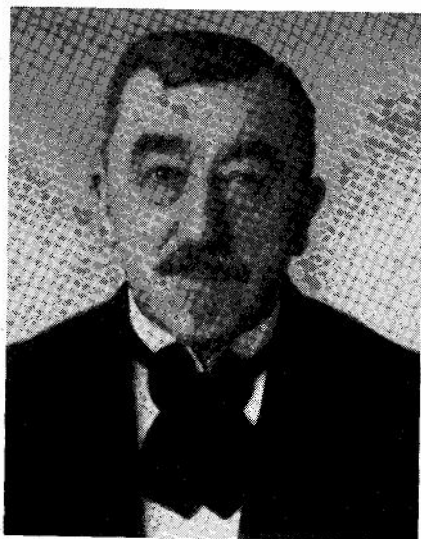
19. MAJ 1863 — 17. JANUAR 1947

Den 17. Januar 1947 døde Bjerre Herreds »grand old man«, Sparekassemanden og Politikeren J. Jensen-Klejs. Han var hele sit Liv knyttet til Bjerre Herred. I dette frugtbare Land mellem Horsens og Vejle Fjord følte han sig hjemme, og her vandt han sig tidligt et kendt Navn. Hans Anetavle viser, at hans Slægt, saavel paa Mands- som paa Kvindesiden har været Bønder, hvoraf de fleste var bosat i Bjerre og Hatting Herreder. Paa Mandssiden kunde han føre Slægten tilbage til 1640 og paa Kvindesiden til 1597. Et Par af Slægten var i det 17. Aarhundrede foruden Gaardmænd tillige Herredsfogeder. Begge hans Bedsteforældre var Sognefogeder, som forøvrigt adskillige andre af Slægten længere tilbage.

J. Jensen-Klejs var født den 19. Maj 1863 i Nebsager-skov som Søn af Gaardejer Jens Andersen og Hustru, Susanne, f. Jørgensen. I de unge Aar var han Elev paa Grejsdalens Landbrugsskole, og i 1886 giftede han sig med Nielsine Hansen, Datter af Gaardejer Hans Hansen i Stourup. Fru Jensen-Klejs døde i 1939, 74 Aar gammel.

I en Alder af kun 23 Aar overtog han en forsømt Gaard i Klejs. Der blev tidligt kaldt paa den evnerige

Bonde med det tillidvækkende Væsen. Fra 1900 til 1903 var han Formand for Raarup Sogneraad, 1902—10 var han Medlem af Vejle Amtsraad, 1902—12 Medlem af Bestyrelsen for Horsens Landbrugsforening. Fra mange Sider kaldtes der paa den begavede og flittige Mand

med den repræsentative Fremtræden. Fra 1903 til 1912 var han Formand for Bjerre m. fl. Herreders Skatte- raad, og han var Medlem af Landsoverskatteraadet 1912—37.

Sparekassesagen havde hans varme Interesse. I Aaret 1900 blev han Formand for Bjerre og Hatting Herreds Spare- og Laanekasse i Horsens, og her udførte han til sin Død et betydeligt Arbejde. Det laa ham varmt paa Sinde at opmuntre Ungdommen til Sparsommelighed. 1906 var han blevet Formand for Tyendesparekassen for Horsens og Omegn. Og han blev til det sidste en

nidkær Talsmand for Oprettelsen af Spareforeninger for unge, hvor der kunde gives større Renter end i almindelige Pengeinstitutter. Aar efter paakaldte han ved Generalforsamlingerne det offentliges Interesse og Støtte til den Ungdom, der vilde gøre en Indsats for at faa Foden under eget Bord. Det var ham en Hjertesag at faa de unge med i det Arbejde, og han blev aldrig træt af at tale om Værdien af, at Ungdommen tidligt lærte at stile mod at faa eget Hjem. Det var ham en sand Glæde, naar han kunde meddele, at Indskudene voksede i den Afdeling. Heri saa han med Rette et Sundhedstegn for vort Folk.

En Mand med saa alsidige Evner maatte naturligvis føle sig fristet af det politiske Arbejde. Fra 1906 til 1920 repræsenterede han Bjerrekredsen i Folketinget. Ved Amtskredsinddelingen 1920 gled han ud af Folketinget, men allerede ved Septembervalget samme Aar fik han saa mange personlige Stemmer fra andre af Amtets Kredse, saa han valgtes med et stort Stemmetail. 1922—24 var han Folketingets myndige Formand. Af Helbredshensyn trak han sig 1924 tilbage, men kom sig saa godt, at han 65 Aar gammel kunde modtage en indtrængende Opfordring om at lade sig indvælge i Landstinget som Repræsentant for Vejle Amt. Her blev han ogsaa Formand samt Formand for Venstres Landstingsgruppe og udførte i den otteaarige Valgperiode et fra alle Sider anerkendt dygtigt Arbejde. 1936 sagde han Nej til paany at lade sig vælge. I sin Afskedstale pegede han paa, at Vanskelighederne var større end nogensinde, og udtalte Haabet om, at det lille danske Folk maatte blive forskaanet for de store Verdensstorme.

Gennem en lille Menneskealder kom Jensen-Klejs til at spille en ret fremtrædende Rolle i dansk Politik. Den

velbegavede og flittige Mand satte sig grundigt ind i de forskellige Spørgsmaal, der skulde behandles. Han var en god Taler, som forstod at udtrykke sig med stor Klarhed, ligesom han var en djærv Debattør. Han skrev fortrinligt, og det var altid en Fornøjelse at læse en Artikel af ham.

1936 satte han sig ikke stille hen. Til sin Død var han Medlem af Nationalbankens Repræsentantskab. Fra 1910 til sin Død var han Formand for Horsens Folkeblad. Ved Bladets aarlige Generalforsamlinger formede den gamle Politiker altid sin Beretning som en stor politisk Tale om de aktuelle Spørgsmaal, ofte med forbavsende Klarhed. I Danmarks Besættelsesaar mærkedes hans Sorg over den Ulykke, der havde ramt vort Land og Folk, men han tolkede ogsaa hvert Aar sit sikre Haab om, at Danmark atter vilde blive frit, ligesom han manede til Sammenhold om vor folkelige Frihed og vort Selvstyre. Det var denne gode danske Mand en stor Glæde at opleve det skønne Foraar, da Frihedens Sol atter lyste over Danmark.

Jensen-Klejs var en af de klogeste Bønder, der nogen Sinde har siddet paa den danske Rigsdag. Fra de unge Aar var han fortrolig med de Livskilder, der gennem Tiderne har næret vort Folk. Derfor blev han ogsaa som Politiker en varm Ven og Forkæmper for de grundtvigske Frihedsideer. Han var en Pryd for den danske Bondestand. Som Politiker i Slægt med den Række af folkelige Mænd, der gennem et Aarhundrede under vor frie Forfatning har underbygget Folkestyret. Han var Bonde og stolt derover, men han talte aldrig de ensidige Klasseinteressers Sag. Han havde Sans for Helheden og kunde derfor ikke blive træt af at tale om det, der knytter os sammen som Folk.

Danmarks Fremtid laa ham varmt paa Sinde. Han

kunde nu og da ængstes for, at Kræfter, der for ham at se virkede nedbrydende, skulde faa for stort Raaderum i vort Folk, men modløs blev han aldrig. Hans Liv som hans Haab satte han til den Slægt, som voksede op, og det var forankret i en barnlig Tro paa, at der er en Gud, der for Danmark raader.

Vejle—Horsens-Egnen har mistet en af sine stouteste og rankeste Skikkelser, en af sine trofaste Sønner, der har haft en lang og rig Arbejdsdag. Han var sin Egn og sit Land en god og trofast Søn, hvis Hjerte slog varmt for vort gamle Land. Hans Livsgerning vil altid vidne smukt om ham, som Mindet om denne ranke Politiker vil leve i den Egn, han elskede, og hvis Udvikling laa ham saa stærkt og varmt paa Sinde.

Frode Aagaard.

**GAARDEJER, SOGNEFOGED HOLGER BUHL,
LILLE VELLING**

17. NOVEMBER 1868 — 28. APRIL 1947

I den regntunge Foraarsnat til den 28. April 1947 døde en af Vejlegnens kendte og ansete Landmænd, fhv. Sognefoged Holger Buhl, »Buhlsminde«, L. Velling, 78 Aar gammel.

Holger Buhl var født 17. November 1868 paa Velling Møllegaard, som hans Fader, Sognefoged Peter Haar Pedersen Buhl, født paa »Buhlsminde«, havde bygget paa en Parcel af sin Fødegaaards Jordareal. Han voksede op i et Hjem, hvor Forældrenes daglige Stræben gik ud paa at lære Børnene (7 Sønner og 1 Datter) at se med egne Øjne og give dem en saadan Opdragelse, at de kunde gaa ud i Livet som gode Samfundsborgere og gøre deres Land og Hjemstavn Ære, og hvor gam-

meldags Dyd og gode Slægtstraditioner blev en værdifuld Arvelod, som de tog med hjemmefra og lod blive Forbillede for de Hjem, de sidenhen selv kom til at danne.

Efter at Holger Buhl var blevet gift, overtog han

»Buhlsminde«, som hans Fader havde købt, mens han endnu var Ejer af Møllegaarden. Her paa den gamle Slægtsgaard, som i mere end to Hundrede Aar har været i Slægtens Eje, og som nu er gaaet i Arv til Sønnen Holger Buhl, levede Holger Buhl i henved et Par Menneskealdre et smukt og rigt Hjemliv, i hvilket overstrømmende bundægte Gæstfrihed var en Hjemmets uskreven Lov, og ledede Gaardens Drift paa en saadan Maade, at der skabtes Respekt for hans Dygtighed. Ikke mindst gjorde en dybtgaaende Interesse for Hesteavl, forenet med højt udviklet Kyndighed

paa dette Omraade hans Navn kendt langt ud over den nærmeste Hjemegn.

Den jævne, vennesele Mands rige Evner blev paa mange Omraader taget i Brug i det offentlige Livs Tjeneste. Han var saaledes gennem mange Aar Medlem af Smidstrup Sogneraad, Kommunerevisor, Formand for Mejeriet og Vurderingsmand til Ejendomsskyld. Desuden var han Medlem af Bestyrelsen for Vejle Amts Landboforening, hvor han havde sin Virksomhed i Forretningsudvalget, og var ved sin Død Repræsentant for Hingsteforsikringsselskabet »Danmark« og Medlem af Repræsentantskabet for Landmandsbankens Vejle-Afdeling. Efter 42 Aars trofast hensynsfuldt Virke, under hvilket han aldrig optraadte som den strenge Lovens Haandhæver, trak han sig 1. Juli 1946 tilbage fra Sognefogedbestillingen og afløstes af sin Søn, den nuværende Ejer af Slægtsgaarden. Som Paaskønnelse for sit Arbejde som Sognefoged og Lægdsmand modtog han for nogle Aar siden Dannebrogsmændenes Hæders-tegn.

Holger Buhl var en smuk Type paa en jævn dansk Bonde, som gennem et indholdsrigt Liv havde vundet Forstaaelse af, at der i Livet findes aandelige Værdier, som ligger langt over, hvad der hører Timeligheden til. Han efterlod to Sønner og en Datter af første Ægteskab med Ane Marie Skov fra Skovborggaard i Højrup og to Døtre af andet Ægteskab med Mette Marie Berntsen fra St. Velling.

Th. N. Holt.

LITTERATUR OM VEJLE AMT

AF E. EBSTRUP

Siden Aaret 1935 har Vejle Amts Aarvog hvert Aar (bortset fra 1938 og 1941) bragt en af Overbibliotekar Aage Bredsted udarbejdet Oversigt over nyere Litteratur vedrørende Vejle Amt, og disse Litteraturoversigter har været i høj Grad paaskønnet af mange af Aarbogens Læsere.

Stort og smaat mellem hinanden, selvstændige Bøger, Tidsskriftafhandlinger og Avisartikler er ved Optagelse i Aarbogens Litteraturoversigter trukket frem af Glem-selen til Gavn og Glæde for mange lokalhistorisk inter-esserede. Det Materiale, der paa denne Maade er draget frem, — ofte ved et ret vanskeligt Eftersøgningsarbejde — er optaget i den af Oluf Abitz og Aage Bredsted ud-arbejdede Bibliografi, »Litteratur over Vejle Amt« (252 S.), udgivet af Vejle Amts historiske Samfund i 1945 og udsendt som Gavebog til Medlemmerne. Et mindre Oplag af denne nyttige Bog haves endnu paa Lager og kan faas ved Henvendelse til Kassereren, Ar-kitekt Zachariassen, Fredericia, til en Pris af 6 Kr. for Medlemmer, 7 Kr. for Ikke-Medlemmer.

Ved Overbibliotekar Bredsteds Forflyttelse til Aar-hus er det blevet mig overdraget at fortsætte de aarlige Litteraturoversigter i Aarbogen. Paa Grund af den lang-varige Typografstrejke i 1947 og den deraf følgende

forsinkede Udgivelse af de forskellige bibliografiske Hjælpemidler, der maa lægges til Grund for Udarbejdelsen af Litteraturoversigten, har det imidlertid i Aar ikke været muligt at faa gjort Oversigten komplet, hvorfor den Litteraturfortegnelse, der skal fortsætte den fra 1946, først vil fremkomme i næste Aars Aarbog.

Da det iøvrigt er ret vanskeligt for en enkelt Mand at faa et fuldstændigt Overblik over al den Litteratur vedr. Vejle Amt, der fremkommer, vil jeg gerne ligesom min Forgænger anmode om, at Medlemmerne aktivt tager Del i Arbejdet paa at gøre Aarbogens Litteraturoversigter saa fuldstændige som vel muligt. En Del af Litteraturen er ikke altid saa let at finde frem til, da den i Form af Fest- og Jubilæumsskrifter, Privattryk el. lign. ofte unddrager sig Opmærksomheden. Fra Aarbogens Side vil det derfor i høj Grad blive paaskønnet, saafremt Meddelelse om udkomne Afhandlinger af lokallhistorisk Interesse, det være sig selvstændige Bøger, Afsnit af Bøger, Tidsskrift- eller Avisartikler, maa blive indsendt til Aarbogen under Adresse: Overbibliotekar E. Ebstrup, Kolding Centralbibliotek, Kolding.

VEDTÆGT FOR VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

(som vedtaget paa Samfundets ordinære Aarsmøde i Kolding 6. Sept.
1947 til Afløsning af Vedtægten af 1907.)

§ 1.

Vejle Amts historiske Samfund har til Formaal at vække og nære den historiske Sans i Amtet ved

- 1) Udgivelse af en Aarbog, Vejle Amts Aarbog, indeholdende historiske Afhandlinger og Meddelelser,
- 2) Indsamling af Optegnelser til Brug for Fremtidens lokalhistoriske Forskning,
- 3) Støtte til Udgivelse af Skrifter af lokalhistorisk Betydning,
- 4) Medvirkning til Fredning af historiske Minder i Amtet,
- 5) Afholdelse af Foredrag om historiske, fortrinsvis lokalhistoriske, Emner.

Samfundet indtræder som Medlem af »Dansk historisk Fællesforening«.

§ 2.

Indmeldelse sker ved skriftlig Henvendelse til *Kassereren* eller til et af Bestyrelsens Medlemmer, der straks lader Indmeldelsen gaa videre til Kassereren. Udmeldelse maa ske skriftligt til Kassereren inden Udgangen af Regnskabsaaret.

Det aarlige Medlemsbidrag fastsættes af Aarsmødet (jfr. § 6). Det opkræves af Kassereren een Gang aarlig i Forbindelse med Aarbogens Udsendelse i September Maaned. Livsvarige Medlemmer kan optages mod Indbetaling af 75 Kr. een Gang for alle.

§ 3.

Samfundet ledes af en Bestyrelse paa indtil 11 Medlemmer. De vælges af det ordinære Aarsmøde for 3 Aar ad Gangen.

Genvalg kan finde Sted. Der afgaar efter Tur 3 Medlemmer hvert Aar. Har Bestyrelsen mindre end 11 Medlemmer, reguleres Antallet af afgaaende Medlemmer i Forhold hertil.

Bestyrelsen vælger selv sin Formand og tilrettelægger iøvrigt Arbejdet i Henhold til Bestemmelserne i en af Bestyrelsen vedtaget *Forretningsorden*.

§ 4.

Samfundets Aarvog, Vejle Amts Aarvog, udsendes til alle Medlemmer med Opkrævning af Medlemsbidraget plus Omkostninger ved Aarbogens Forsendelse. Medlemmer fra andre historiske Samfund under Dansk historisk Fællesforening har Adgang til at subscribere paa Aarbogen til den til enhver Tid gældende nedsatte Pris. Frieksemplarer af Aarbogen udsendes til bidragydende Institutioner og Enkeltpersoner efter Bestyrelsens nærmere Beslutning.

§ 5.

Regnskabet gaar fra 1. April til 31. Marts. Det aarlige Regnskab revideres af 2 for 3 Aar ad Gangen af det ordinære Aarsmøde valgte Revisorer og forelægges Aarsmødet til Godkendelse. Et Uddrag af Regnskabet optages i Aarbogen.

§ 6.

Hvert Aar i Juni Maaned afholdes et ordinært *Aarsmøde* for Medlemmerne skiftevis og fortrinsvis i Amtets Købstæder. Aarsmødet indvarsles ved Bekendtgørelse i Amtets Dagblade eller ved direkte skriftlig Meddelelse til Medlemmerne mindst 14 Dage forud. Aarsmødets Dagsorden skal omfatte følgende Punkter:

- 1) Beretning og Regnskab for det sidst forløbne Aar,
- 2) Budget og Arbejdsplan for det løbende Aar,
- 3) Valg af Medlemmer til Bestyrelsen (jfr. § 3) og af Revisorer (jfr. § 5),
- 4) Fastsættelse af Medlemsbidraget,
- 5) Forslag fra Bestyrelsen eller Medlemmerne,
- 6) Eventuelt.

Forslag fra Medlemmerne maa være indsendt til Formanden senest 8 Dage forud for Aarsmødet.

Ekstraordinært Aarsmøde skal indkaldes, naar Bestyrelsen eller mindst 10 Medlemmer fremsætter Ønske derom. Paa

Aarsmøder har hvert Medlem 1 Stemme. Alle Beslutninger (undtagen Vedtægtsændringer og Beslutning om Samfundets Ophævelse) tages ved almindeligt Stemme flertal. Skriftlig Afstemning finder altid Sted ved Valg og iøvrigt, naar det forlanges.

§ 7.

Ændringer i Vedtægten kan foretages af et ordinært eller ekstraordinært Aarsmøde, naar Ændringsforslagene vedtages med $\frac{3}{4}$ af det afgivne Stemmetail.

Beslutning af Ophævelse af Vejle Amts historiske Samfund kan kun tages paa et ekstraordinært i den Anledning indvarslet Aarsmøde, hvortil samtlige Medlemmer har faaet direkte skriftlig Indkaldelse med Angivelse af Mødets Dagsorden. Der kan paa dette Møde stemmes personligt eller ved skriftlig Fuldmagt til et mødende Medlem, og Forslaget om Ophævelse skal vedtages med $\frac{3}{4}$ af de afgivne Stemmer.

FORRETNINGSORDEN FOR BESTYRELSEN FOR VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

(som vedtaget af Bestyrelsen paa dennes Møde i Kolding 6. Sept. 1947
til Afløsning af Forretningsordenen af 24. April 1908.)

§ 1.

Bestyrelsen for Vejle Amts historiske Samfund vælger en Formand, Næstformand, Kasserer, Sekretær og Arkivar. Valgene af disse 5 gælder for et Aar ad Gangen, idet Bestyrelsen konstituerer sig efter hvert Aarsmøde. Desuden vælger Bestyrelsen et Redaktionsudvalg, jfr. § 2.

Formanden repræsenterer Vejle Amts historiske Samfund udtil og indkalder til og leder Bestyrelsens Møder.

Bestyrelsen holder Møde mindst een Gang aarlig, nemlig i Maj Maaned, til Godkendelse af det forløbne Aars afsluttede og reviderede Regnskab (jfr. Vedtægtens § 5). Iøvrigt sammenkaldes Bestyrelsen, saa ofte Formanden finder det nødvendigt, eller naar mindst 3 Medlemmer fremsætter Ønske derom overfor Formanden.

Bestyrelsesmøder indvarsles saa vidt muligt med mindst 8 Dages Varsel ved skriftlig Meddelelse til Medlemmerne med Angivelse af Mødets Dagsorden. Sekretæren fører en Protokol over Beslutningerne paa Møderne. Protokollen underskrives af samtlige tilstedeværende Medlemmer.

Bestyrelsen er beslutningsdygtig, naar mindst 5 Medlemmer, deriblandt Formanden eller Næstformanden, er til Stede. Alle Afgørelser træffes ved almindeligt Stemmeffertal. Staar Stemmerne lige, er Forslaget forkastet. Naar flere ved Valg til de forskellige Hverv inden for Bestyrelsen faar lige mange Stemmer, gør Lodtrækning Udslaget.

Næstformanden overtager i Formandens Forfald de denne paahvilende Pligter.

Kassereren er Samfundets Regnskabsfører og har Ansvaret for de ham betroede Midler. Han fører en à jour-ført Fortegnelse over Samfundets Medlemmer og sørger for Opkrævning af Medlemsbidraget i *September* Maaned i Forbindelse med Aarbogens Udsendelse. Kassereren afslutter sit Regnskab umiddelbart efter 31. Marts, saaledes at Regnskabet i revideret Stand kan være tilstillet Formanden *inden 1. Maj*. Kassereren maa inden Afslutningen sørge for, at alle Indtægter (f. Eks. Tilskud fra Institutioner og lign.) vedr. Regnskabsaaret er indgaaet, og at alle Udgifter vedr. det paagældende Aar er medtaget. Kassereren drager ligeledes Omsorg for, at Undervisningsministeriet rettidigt faar tilstillet en Regnskabsoversigt over det forløbne Aar.

Sekretæren fører Bestyrelsesprotokollen over Møder, Aarsmøder og Forretningsudvalgsmøder og foretager iøvrigt Bestyrelsens Sekretærarbejde i Samarbejde med og efter nærmere Aftale med Formanden.

Arkivaren drager Omsorg for en forsvarlig Opbevaring af Samfundets Arkiv og har Ansvaret for eventuelt Udlaan fra dette.

§ 2.

Bestyrelsen vælger blandt sine Medlemmer et *Redaktionsudvalg* bestaaende af en Redaktør og to Medredaktører til at forestaa Udgivelsen af Samfundets Aarbog, »Vejle Amts Aarbog«.

Valget gælder for 3 Aar. Udtræder et Redaktionsudvalgsmedlem af Bestyrelsen, skal Bestyrelsen paa et førstkommende Møde foretage Valg af et nyt Medlem til Redaktionsudvalget.

§ 3.

Formanden, Aarbogens Redaktør, Kassereren og Sekretæren danner tilsammen et Forretningsudvalg til Afgørelse af de løbende Sager i Tiden mellem Bestyrelsens Møder.

§ 4.

Bestyrelsens træffer Afgørelse om Redaktørens og eventuelle andre Bestyrelsesmedlemmers Honorarer og sørger iøvrigt for Varetagelsen af Samfundets forskellige Opgaver i Henh. til Vedtægtens § 1 enten ved Nedsættelse af Udvalg eller ved at tildele enkelte Medlemmer særlige Opgaver.

AARSBERETNING

Siden sidst er der — ved Dansk historisk Fællesfor-
enings Førelse — sket det, at Undervisningsmini-
steriet har vist Historisk Samfunds Arbejde den Paa-
skønnelse at forhøje Statens Tilskud fra 150 til 400
Kr. Derimod er Landkommunernes Tilskud dalet
noget, idet 39 Sogneraad i Fjor ydede Bidrag, i Aar
kun 31. Medlemstallet holdes nogenlunde, dog uden
den Stigning, man mente at kunne vente, og som man
maa se hen til at faa naaet. 1946-Gavebogen »Littera-
tur om Vejle Amt« præger endnu ligesom Dyrtid og
Papirrationering Samfundets Virkemidler — og der-
med ogsaa Aarbogens Omfang. Paa Grund af sparsom
Benzintildeling til private Biler kunde Medlemsudflug-
ten ikke gennemføres i Sommer.

Aarsmødet blev afholdt den 6. September 1947 paa
Centralbiblioteket i Kolding; usædvanlig mange Med-
lemmer var tilstede. Formanden, Førstelærer Marius
Hansen, Bredballe, indledede og gav Beretning. Kas-
sereren, Arkitekt Zachariassen, Fredericia, fremlagde
Regnskabet. Baade Beretning og Regnskab godkendtes.

Som Bestyrelsesmedlemmer genvalgtes Direktør
Harald Hess, Vejle, og Byraadssekretær N. Jacobsen,
Kolding. I Stedet for Gaardejer Steffen Nielsen,
Barrit, der paa Grund af Alder ønskede at træde til-
bage, valgtes Sogneraadsformand, Gaardejer R. P. Øster-

gaard-Hansen, Skulsballe, og i Stedet for Overbibliotekar Bredsted, der er flyttet udenfor Amtet, valgtes Amtslæge, Dr. med. J. Jakobsen, Vejle. Den afgaaende Revisor, Overbibliotekar E. Gade, Fredericia, genvalgtes.

Til Afløsning af den gamle Vedtægt vedtog Aarsmødet en ny Vedtægt, og en Forretningsorden for Bestyrelsen vedtoges ligeledes.

Derefter besøgte man Koldinghus. Vandringen mellem Samlingerne her blev under Museumsinspektør Skovs Ledelse en interessant Oplevelse.

Ved et Bestyrelsesmøde senere konstituerede Bestyrelsen sig med Førstelærer Marius Hansen som Formand, Byraadssekretær N. Jacobsen Næstformand, Arkitekt Zachariassen Kasserer, Landinspektør Johansen Sekretær og Overbibliotekar Ebstrup Arkivar. Til Aarbogens Redaktionsudvalg genvalgtes Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe (Formand), Overbibliotekar E. Ebstrup, Kolding, og Apoteker Arnold Hansen, Børkop.

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Driftsregnskab fra 1. Januar 1946 til 31. Marts 1947.

Indtægter:

1.	Medlemsbidrag fra 692 Medlemmer	2.774,00	Kr.
2.	Medlemsbidrag fra 37 Medlemmer af andre histo- riske Samfund	74,00	-
3.	Bidrag fra Stat og Kommuner:		
	Staten	400,00	Kr.
	Vejle Byraad	50,00	-
	Vejle Havn	50,00	-
	Kolding Byraad	100,00	-
	Kolding Havn	50,00	-
	Fredericia Byraad	50,00	-
	Fredericia Havn	200,00	-
	31 Sogneraad	375,00	-
		1.275,00	-
4.	Bidrag fra Banker og Sparekasser:		
	Vejle Bank	200,00	Kr.
	Vejle Byes og Amts Sparekasse ..	50,00	-
	Vejle Landbosparekasse	25,00	-
	Vejle Afd. af Landmandsbanken ..	50,00	-
	Kolding Sparekasse	25,00	-
	Fredericia Byes og Omegns Spare- kasse	50,00	-
	Fredericia Privatbank	25,00	-
	Fredericia Afd. af Landmandsban- ken	25,00	-
		450,00	-
5.	Andre Indtægter:		
	Salg af gl. Aarbøger	412,15	Kr.
	Sparekasse- og Girorenter	11,27	-
	Refusion af udlagt Porto for Op- krævning af Medlemsbidrag og andre Forsendelser	798,70	-
	Bidrag fra Kolding og Fredericia Byraad til Udgivelsen af »Litte- ratur om Vejle Amt«	500,00	-
		1.722,12	-
6.	Overført fra Grundfonden	1.765,11	-
		8.060,23	Kr.
	Kassebeholdning fra 1945	397,53	-
		8.457,76	Kr.

Udgifter:

1. Udgivelse af Aarbogen	4.788,61 Kr.
2. Aarsmøde og Bestyrelsesmøder	409,60 -
3. Afdrag paa »Litteratur om Vejle Amt«	1.712,13 -
4. Øvrige Udgifter:	
Dansk historisk Fællesforening ..	60,00 Kr.
Forsikringer	4,20 -
Tryksager, Adresseplader m. m. . .	456,88 -
Porto og andre Udgifter	88,60 -
Kontorartikler	31,67 -
	641,35 -
	7.551,69 Kr.
Kassebeholdning at overføre til 1947/48	906,07 Kr.
	8.457,76 Kr.

H. Zachariassen,
Kasserer.

Ovenstaaende Regnskab er revideret og fundet rigtigt. Kassebeholdningen er til Stede.

14. August 1947.

<i>Ejnar Gade,</i> Overbibliotekar, Fredericia.	<i>Frovin Jørgensen,</i> Kommunelærer, Kolding.
--	--

Grundfondens Regnskab**fra 1. Januar 1946 til 31. Marts 1947.**

Indtægter:

Beholdning overført fra 1945	12.730,25 Kr.
Obligationsrenter	579,00 -
Sparekasserenter	47,12 -
	Ialt... 13.356,37 Kr.

Udgifter:

Overført til Driftsregnskab for 1946/47:	
Obligationsrenter	373,00 Kr.
Sparekasserenter	29,86 -
Hævet i Sparekassen	1.362,25 -
	1.765,11 Kr.
Beholdning at overføre til 1947/48	11.591,26 -
	Ialt... 13.356,37 Kr.

Specifikation af Beholdningen:

Spare- og Laanekassen i Kolding ..	1.091,26 Kr.
Jens Holms Legat, Obligationer ...	10.000,00 -
Johs. Buchs Legat, Obligationer ...	500,00 -
	11.591,26 Kr.

14. August 1947.

Ovenstaaende Regnskab er revideret og fundet rigtigt. Beholdningen er til Stede.

<i>Ejnar Gade,</i> Overbibliotekar, Fredericia.	<i>Frovin Jørgensen,</i> Kommunelærer, Kolding.
--	--

MEDDELELSE

TIL MEDLEMMERNE

Ældre Aargange af Vejle Amts Aarbog kan faas ved Henvendelse til Vejle Amts historiske Samfund, Ekspeditionen: Arkitekt H. Zachariassen, Fredericia.

Pris pr. Aargang 1905—1940: 3,00 Kr. (Ikke-Medlemmer Bogladepris 4,00 Kr.). 1941—46: 4,00 Kr. pr. Aarg. (Ikke-Medl. Bogladepris 5,00 Kr.). 1947: 5,00 Kr. (Bogladepris 6,00 Kr.). Ved Forsendelse tillægges Forsendelsesomkostninger. Udsolgt er: Aargang 1905, 1918 1. Halvbind og 1919.

Desuden sælges følgende Bøger:

	Medl.	Ikke-Medl.
Eliassen, P.: Historiske Strejftog i Kolding og Omegn. En Hjemstavnsbog. 1923. 312 S.	5,00 Kr.	6,00 Kr.
Hansen, Marius: Tirsbæk Gods og Ejere 1421—1921. Vejle Amts Aarbog 1923, I. 277 S.	6,00	7,00 -
Mortensen, Rasmus: Jysk Jærn. Undersøgelser vedrørende den gamle Jærnuvinding af Myremalm. 1940. 137 S.	6,00	7,00 -
Vejle Amt. En Hjemstavnsbog. Vejle Amts Aarbog 1934. 559 S.	6,00	7,00 -
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle Amt.	6,00	7,00 -

Ved samlet Køb af alle Aarbøger nedsættes Prisen til 2,00 Kr. (Ikke-Medl. 3,00 Kr.) pr. Aargang for alle Aarbøgers Vedkommende.

VEJLE AMTS AARBOG

som kan købes i Boghandelen, udsendes til Medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er **4,00 Kr.** aarlig plus Omkostninger ved Aarbogens Forsendelse. Indmeldelser i Samfundet bedes sendt til et af Bestyrelsens Medlemmer eller direkte til Kassereren, Arkitekt H. Zachariassen, Fredericia.

SAMFUNDETS BESTYRELSE:

Førstelærer Marius Hansen, Bredballe pr. Vejle.

Bestyrelsens Formand.

Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe pr. Gadbjerg.

Formand for Aarbogens Redaktionsudvalg.

Byraadssekretær Niels Jacobsen, Kolding.

Bestyrelsens Næstformand.

Arkitekt H. Zachariassen, Fredericia.

Kasserer.

Landinspektør Axel Johansen, Kolding.

Sekretær.

Overbibliotekar Erik Ebstrup, Kolding.

Arkivar, Medlem af Redaktionsudvalget.

Apoteker Arnold Hansen, Børkop.

Medlem af Redaktionsudvalget.

Direktør Harald Hess, Vejle.

Trafikkontrolør L. Petersen, Fredericia.

Amtslæge, Dr. med. Jakob Jakobsen, Vejle.

Sogneraadform., Grdr. R. P. Østergaard-Hansen,
Skulsballe pr. Vrigsted.

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI . KOLDING